

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Psikoloji Anabilim Dalı
Klinik Psikoloji Bilim Dalı

**MADDE KULLANIMI OLAN GEÇ ERGENLERDE AKRAN
ZORBALIĞI VE BİLİŞSEL ÇARPITMALARIN
İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Yusuf SUBAŞI

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Esra SAVAŞ

İstanbul-2022

TEZ TANITIM FORMU

- YAZAR ADI SOYADI** : Yusuf SUBAŞI
- TEZİN DİLİ** : Türkçe
- TEZİN ADI** : Madde Kullanımı Olan Geç Ergenlerde Akran Zorbalığı ve Bilişsel Çarpıtmaların İncelenmesi
- ENSTİTÜ** : İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
- ANABİLİM DALI** : Psikoloji Anabilim Dalı
- TEZİN TÜRÜ** : Yüksek Lisans
- TEZİN TARİHİ** : 22.06.2022
- SAYFA SAYISI** : 120
- TEZ DANIŐMANLARI** : Dr. Öğr. Üyesi Esra SAVAŞ
- DİZİN TERİMLERİ** : Madde Kullanımı, Geç Ergenler, Akran Zorbalığı, Bilişsel Çarpıtmalar
- TÜRKÇE ÖZET** : Bu araştırmanın temel amacı, madde kullanımı olan geç ergenlerin madde kullanım düzeyi, akran zorbalığı ve bilişsel çarpıtmalar düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir.
- DAĞITIM LİSTESİ** : 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

Yusuf SUBAŞI

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Psikoloji Anabilim Dalı
Klinik Psikoloji Bilim Dalı

MADDE KULLANIMI OLAN GEÇ ERGENLERDE
AKRAN ZORBALIĞI VE BİLİŞSEL ÇARPITMALARIN
İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Yusuf SUBAŞI

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Esra SAVAŞ

İstanbul - 2022

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Yusuf SUBAŞI

.../.../2022

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yusuf SUBAŞI 'nın “**Madde Kullanımı Olan Geç Ergenlerde Akran Zorbalığı Ve Bilişsel Çarpıtmaların İncelenmesi**” adlı tez çalışması, jürimiz tarafından Psikoloji Anabilim Dalı Klinik Psikoloji Bilim Dalı YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Dr. Öğr. Üyesi Esra SAVAŞ
(Danışman)

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Aman Sado ELEMO

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Fatih BAL

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.... / / 2022

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ
Enstitü Müdürü

ÖZET

Ergenlik dönemi, bireylerin akran etkisi altında kaldığı dönemdir. Bu dönemde pek çok ergen birey, arkadaş grubundan dışlanmamak için yanlış davranışlar gösterebilmektedir. Bu davranışların en bilinenleri; hırsızlık, sigara-alkol tüketimi ve madde kullanımıdır. Bu araştırmanın temel amacı, madde kullanımı olan geç ergenlerin madde kullanım düzeyi, akran zorbalığı ve bilişsel çarpıtmalar düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Araştırma 2020-2021 tarihleri arasında Elazığ, Muş ve Gaziantep illerinde bulunan AMATEM servis ve polikliniklerinde gerçekleştirmiştir. Araştırmanın evreni madde kullanımı olan geç ergen bireylerdir. Araştırmanın örneklem grubunu ise gönüllülük esasına dayalı olarak 18-25 yaş arasındaki geç ergenlerden seçilen 400 katılımcı oluşturmaktadır. Bu kapsamda araştırma sürecinde Kişisel Bilgi Formu, Bağımlılık Profil İndeksi Ölçeği (BAPİ), Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği (AZBÖ) ve Bilişsel Çarpıtma Ölçeği (BÇÖ) ile veri toplanmıştır. Araştırma sonunda, madde kullanımı olan geç ergenlerde bağımlılık profili indeksinin akran zorbalığına ait zorba ve kurban puanları ile anlamlı ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, bağımlılık profili indeksine ait toplam puan ile bilişsel çarpıtmalar arasındaki ilişki değerlendirildiğinde, bilişsel çarpıtmalara ait toplam puan ile olumsuz benlik algısı, kendini suçlama, çaresizlik, umutsuzluk ve yaşanan tehlikesi boyutlarının bağımlılık profili indeksi ile pozitif yönlü ilişkisi bulunmuştur. Bu araştırmaya ait bağımlı değişkenler; bağımlılık profili indeksi, akran zorbalığı ve bilişsel çarpıtmalardır. Daha sonraki araştırmalarda, bu değişkenlere ek olarak yeni değişkenlerin ilişkisi incelenebilir.

Anahtar Kelimeler: Madde, Geç Ergenler, Akran Zorbalığı, Bilişsel Çarpıtmalar

SUMMARY

The era of adolescence is the period that individuals are under the influence of the peer. In this period, many adolescent individuals can show false behaviors to avoid exclusion from the group of friends. The majorities of these behaviors; Theft is the use of smoking-alcohol consumption and substance. The main purpose of this research is to examine the relationship between substance use levels, peer bullying and cognitive distortion levels of the late adolescents with substance use. The research carried out in Amatem Service and Polyclinics, which are located in Elazig, Mus and Gaziantep between 2020-2021. The universe of the study is the late adolescent individuals with substance use. The sample group of the research is 400 participants selected from the late adolescents between the age of 18-25 based on the basis of volunteering. In this context, the Personal Information Form in the Research Process, the Dependency Profile Index Scale (DPIS), the Data Bullying Scale (DBS) and the Cognitive Distortion Scale (CDS) and data were collected. At the end of the research, it was concluded that the addiction profile index of the peer bullying of the peer bullying in late adolescents is not significantly related to the bullying and victim scores of the peer bullying. In addition, when the relationship between the total score and cognitive distortions of the addiction profile index was evaluated, the positive relationship with the total score of cognitive distortions and negative self-perceptions, self-blame, helplessness, despair and the danger of the danger of the danger of despair, despair and the danger of the danger of the danger of the despair and the danger of the danger. Dependent variables of this study; The Addiction Profile Index is peer bullying and cognitive distortions. In subsequent research, the relationship of new variables can be examined in addition to these variables.

Keywords: Article, late adolescents, peer bullying, cognitive distortions.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
SUMMARY	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vi
TABLolar LİSTESİ.....	vii
ÖNSÖZ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN GENEL ESASLARI

1.1. Araştırmanın Problemi.....	3
1.2. Araştırmanın Amacı.....	5
1.3. Araştırmanın Önemi.....	5
1.4. Sayıtlar.....	6
1.5. Sınırlılıklar	6

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Madde Kullanımı ve Bağımlılık	7
2.1.1. Madde Kullanım Bozukluğu (MKB)	8
2.1.2. MKB Tanı Kriterleri.....	10
2.1.3. MKB Nedenleri	14
2.2. Ergenlik.....	17
2.2.1. Ergenlik Tanımı.....	17
2.2.2. Ergenlik Gelişimsel Özellikleri.....	18
2.2.1.1. Fiziksel Gelişim.....	18
2.2.1.2. Psikososyal Gelişim	19
2.2.1.3. Zihinsel Gelişim	20
2.2.1.4. Ahlaki Gelişim	21
2.2.3. Ergenlik Dönemleri	23

2.2.1.5. Erken Ergenlik Dönemi.....	24
2.2.1.6. Orta Ergenlik Dönemi	24
2.2.1.7. Geç Ergenlik Dönemi.....	25
2.2.4. Ergenlik Dönemi Sorunları	26
2.2.5. Ergenlik Döneminde Madde Kullanımı	29
2.2.5.1. Kişisel risk faktörleri.....	30
2.2.5.2. Ailevi risk faktörleri	31
2.2.5.3. Çevresel ve Sosyal Risk Faktörleri	31
2.3. Akran Zorbalığı.....	32
2.3.1. Tanımı	33
2.3.2. Türleri.....	36
2.3.3. Sonuçları.....	39
2.4. Bilişsel Çarpıtmalar	40
2.4.1. Bilişsel Üçlü	41
2.4.2. Bilişsel Şemalar.....	41
2.4.3. Otomatik Düşünceler.....	43
2.4.4. Bilişsel Çarpıtmalar.....	45
2.5. Literatür Özeti	47
2.5.1. Ergenlik Döneminde Madde Kullanımı Üzerine Yapılan Araştırmalar..	47
2.5.2. Akran Zorbalığı Üzerine Yapılan Araştırmalar	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli	50
3.2. Araştırmanın Evren Ve Örneklemi	50
3.3. Araştırmanın Veri Toplama Araçları	50
3.3.1. Kişisel Bilgi Formu	50
3.3.2. Bağımlılık Profil İndeksi Ölçeği (BAPİ)	51
3.3.3. Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği (AZBÖ).....	51
3.3.4. Bilişsel Çarpıtma Ölçeği (BÇÖ)	52
3.4. Verilerin Analizi	52

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

4.1. Madde Kullanımı Olan Geç Ergenlerin Demografik Bilgilerine Yönelik Bulgular	54
4.2. Araştırma Verilerinin Dağılımına Yönelik Bulgular	55
4.3. Bağımlılık Profili İndeksine Yönelik Bulgular	56
4.4. Akran Zorbalığına Yönelik Bulgular	60
4.5. Bilişsel Çarpıtmalara Yönelik Bulgular	68
4.6. Bağımlılık Profili İndeksi, Akran Zorbalığı ve Bilişsel Çarpıtmalar Arasındaki İlişkiye Yönelik Bulgular	73

BEŞİNCİ BÖLÜM

TARTIŞMA VE YORUM

5.1. Bağımlılık Profili İndeksine Yönelik Sonuçların Tartışılması	76
5.2. Akran Zorbalığına Yönelik Tartışılması	78
5.3. Bilişsel Çarpıtmalara Yönelik Sonuçların Tartışılması	80
5.4. Bağımlılık Profili İndeksi, Akran Zorbalığı ve Bilişsel Çarpıtmalar Arasındaki İlişkiye Yönelik Sonuçların Tartışılması	82
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	84
KAYNAKÇA	92
EKLER.....	110

KISALTMALAR

AMATEM :Alkol ve Uyuşturucu Madde Bağımlıları Tedavi ve Araştırma Merkezi

AZBÖ :Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği

BAPİ :Bağımlılık Profil İndeksi Ölçeği

BÇÖ : Bilişsel Çarpıtma Ölçeği

SPSS : Statistical Package For The Social Sciences

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. DSM V'e göre MKB tam kriterleri.....	11
Tablo 2. Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Evreleri.....	22
Tablo 3. Ergenlik Dönemi Genel Sorunları.....	28
Tablo 4. Bilişsel Şema Alanları, Boyutları ve Kapsamı.....	42
Tablo 5. Madde Kullanımı Olan Geç Ergenlerin Demografik Bilgileri.....	54
Tablo 6. Madde Kullanımı Olan Geç Ergenlerin Bağımlılık İndeksi Profili, Akran Zorbalığı ve Bilişsel Çarpıtmalarına Ait Çarpıklık ve Basıklık Değerleri.....	55
Tablo 7. Bağımlılık Profili İndeksinin Cinsiyete Göre İncelenmesi	56
Tablo 8. Bağımlılık Profili İndeksinin Yaş Grubuna Göre İncelenmesi	57
Tablo 9. Bağımlılık Profili İndeksinin Gelir Düzeyine Göre İncelenmesi.....	57
Tablo 10. Bağımlılık Profili İndeksinin Anne Eğitim Düzeyine Göre İncelenmesi .	58
Tablo 11. Bağımlılık Profili İndeksinin Baba Eğitim Düzeyine Göre İncelenmesi..	59
Tablo 12. Akran Zorbalığının Cinsiyete Göre İncelenmesi	61
Tablo 13. Akran Zorbalığının Yaş Grubuna Göre İncelenmesi	62
Tablo 14. Akran Zorbalığının Gelir Düzeyine Göre İncelenmesi	63
Tablo 15. Akran Zorbalığının Anne Eğitim Düzeyine Göre İncelenmesi.....	65
Tablo 16. Akran Zorbalığının Baba Eğitim Düzeyine Göre İncelenmesi	66
Tablo 17. Bilişsel Çarpıtmaların Cinsiyete Göre İncelenmesi	68
Tablo 18. Bilişsel Çarpıtmaların Cinsiyete Göre İncelenmesi	69
Tablo 19. Bilişsel Çarpıtmaların Gelir Düzeyine Göre İncelenmesi.....	69

Tablo 20. Bilişsel Çarpıtmaların Anne Eğitim Düzeyine Göre İncelenmesi	71
Tablo 21. Bilişsel Çarpıtmaların Baba Eğitim Düzeyine Göre İncelenmesi.....	72
Tablo 22. Madde Kullanım Düzeyi, Akran Zorbalığı ve Bilişsel Çarpıtmalar Arasındaki İlişki	74
Tablo 23. Bağımlılık Profili İndeksinin Bilişsel Çarpıtmalar Üzerindeki Etkisi	75

ÖNSÖZ

Öncelikle yüksek lisans tezimin danışmanlığını üstlenen Dr. Öğr. Üyesi Esra SAVAŞ hocama sabır ve desteklerinden ötürü sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. dostlarım Psikolog Ömer YILDIRIM'a ve Çocuk Gelişim Uzmanı Barış BAYKAL'a kıymetli desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

Eğitim hayatım süresince benden desteklerini esirgemeyen, her zaman yanımda olan sevgili kardeşlerim Ferdi SUBAŞI ve Nesrullah YAĞMUR'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tezimi, bunca yıldır verdikleri emeklere yalnızca küçük bir karşılık olması adına sevgili annem Senar SUBAŞI ve kıymetli babam Mustafa SUBAŞI'ya ithaf ediyorum.

GİRİŞ

Ergenlik dönemi, bireylerin akran etkisi altında kaldığı dönemdir. Bu dönemde pek çok ergen birey, arkadaş grubundan dışlanmamak için yanlış davranışlar gösterebilmektedir. Bu davranışların en bilinenleri; hırsızlık, sigara-alkol tüketimi ve madde kullanımınıdır (Çataloğlu, 2011; Ali Kaşifoğlu ve Ercan, 2006). Ergenler üzerine yapılan araştırmalarda, Türkiye'deki ergenlerin pek çoğunun madde kullanımından kendini koruyabilecek sosyal ve bilişsel becerilere sahip olmadığı saptanmıştır. Bu durum madde kullanımının ergenlik döneminde önemli bir risk faktörü olduğunu göstermektedir (Çataloğlu, 2011; Çiydem, 2017; Gökçen, 2015; Korkut Owenn, 2011; Meclis Araştırma Raporu, 2008; ORGM, 2014; Uzun, 2017). Bundan dolayı ergenleri, madde bağımlılığından koruyucu çalışmalar planlanmakta ve uygulanmaktadır. Ergenlerin madde kullanımında; Akran etkisi öne çıkar ve duygusal bağlamda arzulara sahip olmak veya kırılma olması ile psikolojik anlamda dayanıklı olunmaması ise risk oluşturmaktadır (Acar, 2006; Acar, 2017; Ali Kaşifoğlu ve Ercan, 2006; Ali Kaşifoğlu, 2008; Çataloğlu, 2011; Çiydem, 2017; Erdem, Eke, Ögel ve Taner, 2006; Gökçen, 2015; La Greca, Prinstein ve Fetter, 2001).

Ergenlik döneminin rahat atlatılabilmesi için bu dönemin sorunlarıyla baş edebilmek gerekmektedir. Bu sorunlardan biri de akran zorbalığıdır (Bilgiç ve Günay, 2014). Madde kullanımına yol açan çevresel risk faktörleri üzerine yapılan çalışmalarda akran zorbalığı göze çarpmaktadır. Akran zorbalığına maruz kalan bireyler, yaşadıkları duyguları bastırabilmek için madde kullanımına yönelebilmektedir. Ayrıca, ergen bireylerin arkadaş çevresindeki madde kullanım yaygınlığı ergenlerin arkadaşlarından sosyal bir zorbalığa uğramalarına sebebiyet vermektedir. Akranlarından gelen baskı ve zorbalığın ardından madde kullanmayan ergen bireyler de arkadaş çevresinden dışlanmamak için madde kullanımına yönelebilmektedir. Ayrıca, madde kullanan ergenlerin madde kullanmayan ergenlere göre şiddete eğilimli olma, suça karışma, evden ve okuldan kaçma gibi özellikler gösteren arkadaş grubuna sahip olma olasılığı daha yüksektir. Bu durum da madde kullanan ergenlerin madde kullanmayan ergenler üzerinde akran zorbalığı göstermesine zemin hazırlayabilir. Dolayısıyla, ergen bireylerde madde kullanımının akran zorbalığına sebebiyet verdiğini ve zorbalığa

uğrayan ergenlerin de madde kullanımına yöneldiğini söylemek mümkündür (Erdem, Eke, Ögel ve Taner, 2006).

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN GENEL ESASLARI

Ergen bireylerde madde kullanımına bağlı olarak, aile, okul, iş ve sosyal ilişkilerinin tamamına yakını bozulmaktadır. Bu durum da ergenlerin yalnızlık, umutsuzluk, kaçma-kaçınma, kişisel uyumsuzluk, olumsuz duygu ve düşünceler gibi psikolojik sorunlar yaşamasına neden olmaktadır. Ayrıca, madde kullanımının neden olduğu nörobilişsel işlev bozukluklarına bağlı olarak bireyin düşünce yapısı da bozulmaya başlamaktadır. Sözel ve sayısal hafıza bozulmakta, öğrenme süreçleri sekteye uğramakta, tepki zamanı bozulmakta, planlama ve problem çözme becerisi olumsuz etkilenmekte, görsel muhakeme, soyut düşünme, set değiştirme, odaklanmış ve sürdürülebilir dikkat becerilerinde hasar oluşmaktadır. Bu bağlamda madde kullanımına bağlı olarak ergen bireylerin bilişsel çarpıtma düzeylerinde yükselme beklenmektedir (Çelikay, 2017).

Yapılan açıklamalar kapsamında; madde kullanımı olan geç ergenlerde akran zorbalığı ve bilişsel çarpıtmaların ilişkisinin incelenmesi önemli görülmüştür. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde; doğrudan bu konuda yapılmış bir araştırma bulunamamıştır. Bu çalışmada, 18-25 yaş arası olan 400 geç ergen bireyin katılımıyla madde kullanım düzeyi, akran zorbalığı ve bilişsel çarpıtmalar arasındaki ilişkiyi incelenmesi amaçlanmıştır.

1.1. Araştırmanın Problemi

Bu araştırma, madde kullanımı olan geç ergenlerde akran zorbalığı ve bilişsel çarpıtmaları konu edinmektedir. Bu kapsamda, araştırmanın yanıt arayacağı problemler şu şekildedir:

1. Madde kullanımı olan geç ergenlerin madde kullanım düzeyi;
 - a. Cinsiyet,
 - b. Yaş
 - c. Anne eğitim durumu,

d. Baba eğitim durumu,

e. Gelir düzeyi

kapsamında anlamlı düzeyde farklılık göstermekte midir?

2. Madde kullanımı olan geç ergenlerin akran zorbalığı düzeyi;

a. Cinsiyet,

b. Yaş,

c. Anne eğitim durumu,

d. Baba eğitim durumu,

e. Gelir düzeyi

kapsamında anlamlı düzeyde farklılık göstermekte midir?

3. Madde kullanımı olan geç ergenlerin bilişsel çarpıtmalar düzeyi;

a. Cinsiyet,

b. Yaş,

c. Anne eğitim durumu,

d. Baba eğitim durumu,

e. Gelir düzeyi

kapsamında anlamlı düzeyde farklılık göstermekte midir?

4. Madde kullanımı olan geç ergenlerin madde kullanım düzeyi, akran zorbalığı ve bilişsel çarpıtmalar düzeyleri arasında anlamlı ilişki var mıdır?

5. Madde kullanımı olan geç ergenlerde madde kullanım düzeyinin akran zorbalığı ve bilişsel çarpıtmalar düzeyini yordamakta mıdır?

sorularının yanıtları aranmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, madde kullanımı olan geç ergenlerin madde kullanım düzeyi, akran zorbalığı ve bilişsel çarpıtmalar düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Araştırmanın alt amaçlarında ise madde kullanımı olan geç ergenlerin madde kullanım düzeyi, akran zorbalığı ve bilişsel çarpıtmalar düzeylerinin cinsiyet, yaş ve eğitim durumu gibi sosyo-demografik değişkenlere göre incelenmesi yer almaktadır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Ergenlik, çocukluktan yetişkinliğe doğru bir geçiş dönemini kapsamaktadır. Bu süreçte ergenlerin yaşadığı psikolojik ve biyolojik değişimler, onları çocuklar ve yetişkinlerden uzaklaştırarak birbirlerine yakınlaştırmaktadır. Bu bağlamda, ergenlik döneminin akranların etkisinde kalınan bir dönem olduğunu söylemek mümkündür. Bu dönemde pek çok ergen birey, arkadaş çevresinden dışlanmamak için onların gösterdikleri davranışlara benzer bir yaşam sürmektedir. Bu durumun pek çok olumsuz sonucu vardır. Bu olumsuz sonuçlardan biri de ergen bireylerde sıklıkla rastlanan madde kullanımınıdır.

Bu araştırmanın temel amacı da madde kullanımının ergen bireylerin akran zorbalığı ve bilişsel çarpıtmalar ile ilişkisini belirleyebilmektir. Madde kullanan geç ergenlerin bilişsel yapılarının incelenmesi, tedavi programları açısından da önem arz etmektedir. Madde kullanımı olan geç ergenlerde akran zorbalığının tespit edilmesi, gerek koruyucu-önleyici çalışmalarda gerek rehabilitasyon sürecinde bu yönde gerekli tedbirlerin alınabilmesine olanak tanıyacağı düşünülmektedir. Ayrıca, geç ergenlerde bilişsel süreçlerin incelenecek olması, madde kullanımı olan geç ergenler için uygulanan bireysel görüşme ve grup psikoeğitim programlarında kullanılan bilişsel-davranışçı tedavi yaklaşımına zemin oluşturacaktır. İlgili literatür incelendiğinde, bu konuda yapılan araştırmaların sınırlı sayıda olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda hazırlanan araştırmanın ulaşacağı sonuçlar kapsamında, literatürü daha zengin hale getireceği ve ileride benzer konularda yapılacak olan çalışmalara yol göstereceği düşünülmektedir.

1.4. Sayıtlar

Bu araştırmanın sayıtları şu şekildedir;

1. Örneklem grubunun veri toplama araçlarına gerçeği yansıtan cevaplar vereceği,
2. Katılımcıların evreni temsil etmekte yeterli olduğu var sayılmıştır.

1.5. Sınırlılıklar

Bu araştırmanın sınırlılıkları şu şekildedir;

1. Madde kullanımı olan 400 geç ergen ile,
2. Kişisel Bilgi Formu, Bağımlılık Profil İndeksi leği (BAPİ), Akran Zorbalığı Belirleme leği (AZBÖ) ve Bilişsel çarpıtma leği (BÖ)'nden toplanan veriler ile,
3. Elazığ, Muş ve Gaziantep illerinde bulunan AMATEM servisleri ile sınırlı olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Madde Kullanımı ve Bağımlılık

Madde; kötüye kullanımı, yasa dışı bir maddenin kullanımını veya yasal bir maddenin zararlı şekilde kullanımını ifade eder (Kulaksızoğlu, vd. 2015, s. 23-24). Madde; bağımlılığa yol açan ve amacı dışında kötüye kullanılan; toksik, uyuşturucu, psikoaktif, drug vb. adlarla bilinen, kişinin sinir sistemini etkileyen, mental ve fiziksel sağlığına zarar veren, davranış değişimlerine yol açan sentetik ya da doğal preparatlar olarak tanımlanmaktadır (Şengezer, 2012, s. 48; Özmen, 2009, s. 9). Bu tanımlardan kişinin kendi bedenine, yaşamına, ailesine ve çevresindeki insanlara zarar verecek ve tehlikeye atacak şekilde madde kullandığı anlaşılmaktadır (Şengezer, 2012, s. 48). Madde kullanan kişilerde, muhakeme olgusu görece bozulmamakta fakat madde kullanımının yol açtığı çok sayıda klinik sonuç ortaya çıkmakta olup bu sonuçlar bağımlılıkla ilişkilendirilmektedir (Şengezer, 2012, s. 48-50).

Bağımlılık ise; “Bir maddenin amacı dışında ve o maddeye karşı gelişen tolerans sonucu, gittikçe artan miktarlarda alınması, kişinin yaşamında sorunlara neden olmasına rağmen kullanımının sürdürülmesi ve madde alımı azaltıldığında ya da bırakıldığında yoksunluk belirtilerinin ortaya çıkması ile giden tablodur.” (Uğurlu, Şengül ve Şengül, 2012, s.38).

Madde kullanımının bağımlılığa dönüşmesi ise Madde Kullanım Bozukluğu (MKB) olarak adlandırılmaktadır (Demirbaş, 2020). Bu yönde tanımlanan kişilerde madde kullanımı yaşamlarında en çok önem verdiği konulardan biri haline gelmekte, zamanla doz artımı söz konusu olmakta, maddeye karşı tolerans gelişmekte, yoksunluk semptomları ortaya çıkmakta, kurtulma isteğinde başarısız olunmakta ve günlük yaşamda ihmal gözlenmektedir (Şengezer ve Şahin, 2016, s. 83). Amerikan Psikiyatri Birliği'ne göre bağımlılık, bireyin iradesi dışında bir ya da daha fazla nesneye, maddeye ya da kişiye karşı konulması güç bir istek duyma durumudur. Bu kapsamda madde kullanımı, bir bağımlılık bozukluğu olarak nitelenerek MKB olarak kabul

edilmekte, ayrıca bilişsel, davranışsal ve psikososyal semptomlar olarak kabul edilmektedir (APA, 2013, s. 481-483).

Bağımlılığa neden olan maddelerin ortak özelliği, alımları üzerinde yineleyici ve güçlendirici bir etkiye sahip olmalarıdır. Beyindeki ödül sistemi üzerindeki etkisiyle, maddenin yeniden kullanımdan zevk alınmasına ve bağımlılığın pekişmesinde neden olur. Olumsuz sonuçlara rağmen bağımlı kişi, bağımlı olduğu maddeyi kompulsif biçimde kullanmayı sürdürür ve bu yönde güçlü bir istek duyar (Uluğ, 2007, s. 163-165).

Günümüzde madde kullanımı, hem kişisel, hem de toplum sağlığını tehdit eden ve ilgilendiren önemli bir sorun olup sıklığı dünyada ve Türkiye’de artma eğilimindedir (Başay, vd, 2016, s. 127; Turhan, 201: 34). Madde kullanımı, tıp alanında tanımlanan klinik sorunlardan biri olarak görünmekle birlikte, bireysel ve toplum sağlığını çok boyutlu olarak tehdit etmektedir. Madde kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan bireysel ve toplum sağlığı arasında karşılıklı bir ilişki ve etkileşim vardır (Doğan, 2001, s. 86).

2.1.1. Madde Kullanım Bozukluğu (MKB)

Madde Kullanım Bozukluğu (MKB) (Substance Use Disorder (SUD)), kişinin düşüncelerini ve davranışlarını etkileyen, kişiyi yasal-yasadışı alkol, uyuşturucu vb. maddelerin kullanımında kontrolsüz hale gelmesinde neden olan zihinsel bir bozukluktur. MKB, semptomları orta ve şiddetli olarak sınıflandırılmakla birlikte bağımlılık en şiddetli türüdür. (Kaloıya ve Kumar, 2022, s. 165).

APA’ya (2022) göre MKB, kişinin zararlı sonuçlarını bilmesine rağmen bir maddeyi kontrolsüzce kullanımına dayanan karmaşık bir durumdur. MKB tanılı kişiler, alkol, tütün veya yasa dışı uyuşturucular gibi belirli bir maddeyi-maddeleri, günlük yaşamda işlev görme yeteneğinin bozulduğu noktaya kadar yoğun bir şekilde kullanmaya odaklanır. Kişiler, soruna neden olduğunu veya sorun yaratacağını bilseler bile maddeyi kullanmaya devam ederler. MKB olan kişilerde çarpık düşünce ve davranışlar olabilir. MKB, beynin yapısında ve işlevlerinde değişikliklere yol açarak, insanların maddeye karşı yoğun istek duymalarına, kişilik değişikliklerine, anormal hareketlere ve diğer sorunlu davranışlara neden olur (APA, 2022).

Yapılan pek çok araştırmada MKB yaşayan bireylerin yaklaşık yarısının aynı zamanda zihinsel bozukluk da yaşayabileceği belirtilmiştir. Bunlar arasında; anksiyete bozuklukları, depresyon, dikkat eksikliği, hiperaktivite bozukluğu (DEHB), bipolar bozukluk, kişilik bozuklukları ve şizofreni sıklık bakımından en çok gürmektedir; Ancak MKB'nin neden olduğu diğer sorunlar; kendi aralarında ilişkili olabileği gibi olmayabilir de (Güleç, Köşger ve Eşsizolu, 2015, s. 450). Bu kapsamda MKB sonucunda ortaya çıkabilecek dört olasılıktan söz edilmektedir.

- Orta düzey risk faktörleri; MKB'ye bağlı olarak ortaya çıkan sonuçlar diğer bozukluklara katkıda bulunabilir. Örneğin stres veya travma gibi çevresel faktörler, nesiller boyunca aktarılan genetik değişikliklere neden olabilir ve zihinsel bir bozukluğu veya madde kullanım bozukluğunun gelişimine katkıda bulunabilir (NIMH, 2022; Vandaele ve Janak, 2018, s. 23-24; Rehm, vd. 2013, s. 634).

- Ruhsal bozukluklar; Ruhsal bozukluklar ile MKB arasında ilişki ortaya çıkabilir. Bunun da nedeni psikiyatrik tanılı bireylerde psikoaktif madde kullanımının fazla olmasıdır (Karakuş, Evlice ve Tamam, 2012, s. 38). Örneğin anksiyete, depresyon veya travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) gibi bozuklukları olan kişilerin ilaç olarak uyuru veya alkol kullanma davranışı ile MKB arasında ilişki olduğu belirtilmektedir (NIMH, 2022; Vandaele ve Janak, 2018, s. 23-24; Rehm, vd. 2013, s. 634).

- Yinelenen kullanım; ruhsal bozukluk tedavilerinde kullanılan bazı uygulamalar (zellikle ilaçlı olanlar) semptomlarla baş etmede yardımcı olabile de, zamanla artan kullanım semptomları daha da kötüleştirebilir ve yinelenen kullanıma bağlı olarak MKB'nin temellendirilmesi söz konusu olabilir. Örneğin zihinsel bozukluğu olan kişilerde, maddelerin ödüllendirici etkisi MKB oluşumunda tetikleyici olabilir (NIMH, 2022; Vandaele ve Janak, 2018, s. 23-24; Rehm, vd. 2013, s. 634).

- Bağımlılık; nceki üç olasılık ve muhtemel sonuçlarına göre MKB'nin ortaya çıkması güçlenmektedir. Orta düzeyli madde kullanımının ruhsal bozukluk aşamasını takip eden yineleme sonucunda kişinin kendi tutum ve istekli davranışlarıyla birleşince maddeye karşı bağımlılık düzeyinde bir talep meydana gelebilir. (NIMH, 2022; Vandaele ve Janak, 2018, s. 23-24; Rehm, vd. 2013, s. 634).

MKB, psikolojik, sosyolojik ve ekonomik boyutları olan, toplumsal normlar ve yapıların işleyişini tehdit eden, toplumsal sorunların hem nedeni hem de sonucu olan bir madde bağımlılık durumudur. Bu kapsamda MKB kognitif anormalliklerle seyreden önemli bir bilişsel bozukluktur (NIMH, 2022).

MKB'ye ilişkin olarak ileri sürülen ikili süreç modelleri, madde kullanımında özdüzenleme ve dürtüsellik rolünü vurgular, bilişin madde kullanımını nasıl etkilediği hakkında bilgi sağlar. Öz düzenleme sürecinin, mevcut bilgilerin bilinçli bir şekilde değerlendirilmesini içerdiği ve yönetilen bir süreç aracılığıyla davranışı etkilediği düşünülmektedir. Dürtüsellik sürecinin ise otomatik bir süreç yoluyla uyarıların ve davranışların kendiliğinden ve refleksif değerlendirmesini etkilediği düşünülmektedir (O'Connor, Lopez-Vergara ve Colder, 2012, s. 135-136).

Kişilerin madde kullanmaya yönelme eğilim ve kararının arka planında yer alan bilişsel unsurlara ilişkin çok sayıda çalışma yapılmış ve birtakım kuramlar ileri sürülmüştür. Bunlardan bazıları koruma-motivasyon teorisi, planlı davranış teorisi, gerekçeli eylem teorisi, sağlık-inanç modelidir. Ancak bu teori ve modellerin ortak noktası; MKB ile bilişsel süreçlerin ilişkili olduğudur (Lindgren, vd. 2017, s. 237-239; O'Connor, Lopez-Vergara ve Colder, 2012, s. 135-136).

MKB'de temel sorun, insanların madde kullanmalarını kendilerine zarar verdiğini bilmemeleri değil, paradoksal bağlamda zararlarından haberdar olmalarında rağmen kullanmaya devam etmeleridir. Bu noktada madde kullanımı ile bilişsel işlev tartışmaları ortaya çıkmaktadır (Wiers ve Stacy, 2006, s. 293-294). Bu kapsamda ikili süreç modeli açısından zihinsel işlev ile dürtüsellik ilişkisinde madde kullanımı bir kez öğrenilince bilişsellik ortadan kalkmakta ve dürtüsellikle beslenen bağımlılık ortaya çıkmaktadır. Bu da MKB'nin temel kaynağı olmaktadır (Ozen, 2018, s. 58-59).

2.1.2. MKB Tanı Kriterleri

APA (2013), DSM V kriterlerinde MKB'yi; "madde bağımlılığı" ve "madde kötüye kullanımı" olmak üzere iki alt başlıkta değerlendirmektedir. Madde kullanımına bağlı olarak gelişen bozukluklar; "madde intoksikasyonu", "madde yoksunluğu" ve "madde kullanımının yol açtığı ruhsal bozukluklar" olmak üzere üç alt kategoride yer almaktadır. Söz konusu bozuklara yol açan maddeler; alkol, amfetamin ve benzer etkili

ajanlar, kafein, esrar, kokain, halüsinojenler, inhalanlar, nikotin, opiyatlar, fensiklidin ve benzeri maddeler, sedatif-hipnotik-anksiyolitik etkili ilaçlar” olarak belirtilmektedir(Güleç, Köşger ve Eşsizoglu, 2015, s. 449). DSM V’e göre MKB tanı kriterleri Tablo 1’de aktarılmıştır.

Tablo 1. DSM V’e göre MKB tanı kriterleri

A- Madde Kullanım Bozuklukları	
12 aylık bir dönem içinde, yandaki belirtilerin en az ikisi ile kendini gösteren, (ya da daha fazlası), klinik olarak belirgin bir sıkıntıya ya da işlevsellikte düşmeye yol açan sorunlu bir madde kullanımı örüntüsü.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Çoğu kez, istendiğinden daha büyük ölçüde ya da daha uzun süreli olarak madde alınır. 2. Madde kullanmayı bırakmak ya da denetim altında tutmak için sürekli bir istek ya da sonuç vermeyen çabalar vardır. 3. Madde elde etmek madde kullanmak ya da yarattığı etkilerden kurtulmak için gerekli etkinliklere çok zaman ayrılır. 4. Madde kullanmak için çok büyük bir istek duyma ya da kendini zorlanmış hissetme. 5. İşte, okulda ya da evdeki konumunun gereği olan başlıca yükümlülüklerini yerine getirememeye ile sonuçlanan, yineleyici madde kullanımı. 6. Maddenin etkilerinin neden olduğu ya da alevlendirdiği, sürekli ya da yineleyici toplumsal ya da kişiler arası sorunlar olmasına karşın madde kullanımını sürdürme. 7. Madde kullanımından ötürü önemli birtakım toplumsal, işle ilgili etkinliklerin ya da eğlenme dinlenme etkinliklerinin bırakılması ya da azaltılması. 8. Yineleyici bir biçimde tehlikeli olabilecek durumlarda madde kullanma. 9. Büyük bir olasılıkla maddenin neden olduğu ya da alevlendirdiği, sürekli ya da yineleyici bedensel ya da ruhsal bir sorunu olduğu bilgisine karşın madde kullanımını sürdürülür. 10. Aşağıdakilerden biriyle tanımlandığı üzere Dayanıklılık (Tolerans) gelişmiş olması; a)Esrikliği (entoksikasyonu) ya da istenen etkiyi sağlamak için belirgin olarak artan ölçülerde madde kullanma gereksinimi; b)Aynı ölçüde madde kullanımının sürdürülmesine karşın belirgin olarak daha az etki sağlanması. 11. Aşağıdakilerden biriyle tanımlanması üzere, yoksunluk gelişmiş olması; a)Kullanılan maddeye özgü yoksunluk sendromu; b)Yoksunluk belirtilerinden kurtulmak ya da kaçınmak için madde ya da yakından ilişkili başka bir madde alır.
	Ağır olmayan: 2-3 belirtinin olması, Orta derece: 4-5 belirtinin olması, Ağır: 6 ya da daha fazla belirtinin olması.

Tablo 1. DSM V'e göre MKB tanı kriterleri (Devamı)

B- Maddenin yol açtığı bozukluklar	
	1. Esrlik (entoksikasyon), 2. Yoksunluk ve maddenin- ilacın yol açtığı ruhsal bozukluklar (psikozla giden bozukluklar, ikiyeçlü ve ilişkili bozukluklar, depresyon bozuklukları, kaygı bozuklukları, takıntı-zorlantı bozuklukları ve ilişkili bozukluklar, uyku bozuklukları, cinsel işlev bozuklukları, deliryum ve nörobilişsel bozukluklar).

Kaynak: Eseroğlu, T. Başgöl, S. Güner, M. & Karaçetin, G. (2014). *Çocuk Ve Ergen Psikiyatrisinde Dsm 5'teki Yenilikler*, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Psikoloji Araştırmaları-2, Gaziantep; Güleç, G., Köşger, F., & Eşsizöglü, A. (2015). DSM-5'te alkol ve madde kullanım bozuklukları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 7(4), 448-460; Çiftçi Demirci, A. & Yalçın, Ö. (2016). "Alkol ve Madde Kullanım Bozuklukları," *Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları*, (Ed. A. Pekcanlar Akay & E. S. Ercan), İçinde, s. 470-526, Türkiye Çocuk ve Genç Psikiyatrisi Derneği, İstanbul.

Tablo 1'de verilen DSM V kriterlerine göre tanılanmanın çerçevesi ortaya konulan MKB'nin Tedavi Prensipleri ve Basamakları şu şekildedir. (Çiftçi Demirci ve Yalçın, 2016; Güleç, Köşger ve Eşsizöglü, 2015; Eseroğlu, Başgöl, Güner ve Karaçetin, 2014);

A- MKB Tedavi Prensipleri

1. "Ergenlerde madde kullanımını tespit edilmeli ve hızla ele alınmalıdır. Ergenlerde beyin gelişimi devam ettiği için madde kullanımının zararlarına erişkinlerden daha duyarlıdır."

2. "Ergenler madde bağımlılığı geliştirmemiş olsa bile müdahaleden yararlanabilir. Madde kullanım bozuklukları madde kullanımının başlaması ile bağımlılık arasında herhangi bir zamanda yakalanabilir ve başarılı bir şekilde tedavi edilebilir."

3. "Çocuk ve ergenlerin diğer branşlarda muayeneleri sırasında sigara, alkol ve madde ile ilgili sorular sormak. Standart tarama araçları kullanarak yapılacak taramalar erken tanı ve müdahale şansı verebilir."

4. “Yasal müdahaleler ve yaptırımlar ya da aile baskısı, ergenlerin tedavi içine girmesinde önemli rol oynayabilir. Çünkü ergenlerin pek azı tedaviye ihtiyaç hisseder. Araştırmalar zorunlu veya istemeyerek başlanmış tedavilerin de başarılı olabildiğini göstermektedir.”

5. “Tedavi ergenin ihtiyaçlarına göre düzenlenmelidir. Tedavi planlaması kişinin güçlü ve zayıf yönlerini ele alınması ile kapsamlı bir değerlendirme ile başlar. Psikolojik gelişim, cinsiyet, aile ve akranları ile ilişkileri, okul başarısı, kültürel ve etnik faktörler ve fiziksel veya davranışsal sorunlar göz önünde bulundurularak tedavi planı oluşturulmalıdır.”

6. “Tedavi sadece madde kullanımına yönelmek yerine, kişinin tüm ihtiyaçlarına hitap etmelidir. Tedavide en iyi yaklaşım, sağaltımın tıbbi, psikolojik ve sosyal ailevi, ekonomik ve yasal sorunları da kapsamasıdır.”

7. “Davranışçı terapiler tedavide etkindir. Eğitimli klinisyenlerle yapılan davranış terapileri, tedaviye ve değişime motivasyon sağlanması, madde isteği ile başa çıkma, riskli durumlara hazırlık, problem çözme becerilerini geliştirmek ve daha iyi kişilerarası ilişkiler kurmak için kullanılır.”

8. “Aileler ve toplum tedavinin önemli bir parçasıdır. Aile üyelerinin desteği bir ergeni maddeden kurtarma için önemlidir. Ergen-aile iletişimin iyileştirilmesi, aile üyelerinin yeteneğini geliştirerek aile ilişkilerinin güçlendirilmesi tedavide çok önemlidir.”

9. “Diğer psikiyatrik bozukluklar taranmalıdır. Tespit edilen komorbid tablonun madde tedavisi içine entegre edilerek eş zamanlı tedavi edilmesi gerekir.”

10. “Şiddet ve çocuk istismarı ya da intihar riski gibi hassas konular tespit edilmeli ve ele alınmalıdır.”

11. “Tedavi sırasında madde kullanıp kullanmadığı sürekli izlenmelidir. Tedavi süresinde nüks sık görülür. Testlerle takip ve nüksün yakalanması ergende var olan güncel sorunların anlaşılmasına ve tedavi programının yenilenmesinde yardım eder. Aynı zamanda kişi kendini kontrol etmeyi öğrenir.”

12. “Hastanın tedavide kalış süresinin uzun olması başarı oranını arttırmaktadır.”

13. “HIV, yanı sıra hepatit B ve C gibi cinsel yolla bulaşan hastalıklar için yapılmalıdır. Damar içi enjeksiyon, kontrolsüz ve korunmasız cinsel ilişki, paylaşılmış iğne ile ya da kirli iğne ile dövme yapılması, piercing kullanımı ve uygulaması ve diğer riskli davranışlar madde kullanan ergenlerde HIV, hepatit B ve C ve diğer bulaşıcı hastalıklar için risk oluşturmaktadır.”

B- MKB Tedavi Basamakları

1. “İlk yardım (1-2. gün): Entoksikasyon ya da akut yoksunluk belirtileri ve acil tıbbi problemler tedavi edilir. İntihar ve saldırganlık, kendine zarar verme davranışları anksiyete ve akut psikotik reaksiyonlarla uğraşılır.”

2. “Erken dönem (0-4 hafta): Detoksifikasyon devam eder. Detoksifikasyon sırasında ruhsal destek sağlanır. Motivasyon artırılmaya çalışılır. Kısa danışmanlık yapılabilir.”

3. “Uzun dönem (4-24 hafta): Kronik tıbbi sorunları araştırmak ve tedavi etmek gerekir. Ruhsal bozuklukları araştırmak ve gerekiyorsa tedavisini yapmak önemlidir. Aile desteği sağlanmalıdır.”

4. “Rehabilitasyon (6 ay-2 yıl): Bu dönemde davranış değişikliğine odaklanma, yaşam becerileri, aile terapileri, meslek edinme kursları. Nüks önleme çalışmaları yapılır.”

2.1.3. MKB Nedenleri

MKB’de çocukluk dönemi açısından nedenleri yorumlayan Yüncü, vd. (2009) göre; “Çocukluk çağındaki ailesel bakımın niteliği, MKB öyküsünde sıklıkla bildirilmektedir. Anne çocuk ilişkisinin ve çocuğun bağlanma algısının, özellikle antisosyal özellikler taşıyan öfkeli bireylerde genetik ve çevresel etkenler arasında bir aracı gibi durmaktadır. Bu noktada anne ve baba bakımının çocuk tarafından nasıl algılandığı kadar, ebeveynlerin öfkeli ve saldırgan kişilik özellikleri önemlidir.” (Yüncü, vd. 2009, s. 6).

MKB’de yaş ve cinsiyet faktörleri risk grubu olarak kabul edilmektedir. Ayrıca ailenin özellikleri de MKB’de risk oluşturmaktadır. Ayrıca aile içi çatışmalar, ebeveyn kontrolünün olmaması, ebeveynin madde kullanım öyküsü, ailenin parçalanması gibi sorunların özellikle ergenlik ve genç erişkinlik döneminde madde kullanımı için risk oluşturduğu bildirilmektedir (Kolay Akfert, Çakıcı ve Çakıcı, 2009, s. 42-44). Aile dinamikleri bireyin madde kullanmaya başlamasında bir diğer önemli bir risk faktörü olmakla birlikte tedavinin başarısı için de önemli bir faktördür. Madde kullanan ergenlerin tedavisinde aile eğitiminin madde kullanımını, davranış sorunlarını, aile sorunlarını, okul sorunlarını, okulu bırakma, kavgaları, şiddeti ve yasa dışı davranışları azalttığı gösterilmiştir(Waldron ve Kaminer, 2004, s. 97).

MKB en önemli nedenlerden biri de meraktır. Türk’e (2017) göre “madde denenmeden önceki süreçte maddeye karşı duyulan merak ve zararlarına karşı korku vardır. Merakın korkuyu yenmesiyle ‘kişi bir kereden bir şey olmaz’ düşüncesiyle maddeyi denemekte ve korkusu azalmaktadır. Maddenin ilk kullanımı diğer kullanımların da önünü açmaktadır. Kişi her kullanımla bir daha kullanmayacağına dair kendisine söz verse de arkadaş ortamındaki tekliflere hayır diyememektedir. Bağımlı olan kişilerin zayıf karakterde olduğu düşünülmektedir. Kendisinin bağımlı olmayacağına dair inanç geliştiren kişi ilerleyen zaman içinde bağımlılığın kendisi için bir sorun haline geldiğini ve tedaviye ihtiyaç duyduğunu inkâr yolunu seçmektedir.” (Türk, 2017, s. 22).

MKB’nin nedenlerini sosyoekonomik açıdan değerlendiren Karatay ve Kubilay’a (2004) göre; “Ekonomik gelir durumu ile uyuşturucu madde kullanımı ilişkisine dair iki ayrı sosyoekonomik düzeye sahip okulda yapılan bir çalışmada, sosyoekonomik düzeyi yüksek olan okulda sigara ve alkol dışında kalan diğer bağımlılık yapıcı maddelerin, sosyoekonomik düzeyi düşük olan okula göre sayıca daha fazla kullanıldığı görülmüştür. Örneğin, okullara göre esrar kullanımının örneklem içerisindeki oranı hesaplandığında sosyoekonomik düzeyi yüksek okulda esrar kullanım oranının %3,2; sosyoekonomik düzeyi düşük olan okulda esrar kullanım oranının %1.19 olduğu görülmüştür.” (Karatay ve Kubilay, 2004: 66).

MKB’de bağımlılığın tekrarına değinen Ögel’e (2018) göre MKB tanılı bireylerin, tekrarlama ve bağımlılık patolojisini bağlı olarak psikiyatrik hastalıklar

geliştirebimeleri olasıdır. “Bu koşullar, uyuşturucu bağımlılığı veya yoksunluğun bir sonucu olarak ortaya çıkmaları ile karakterizedir. Alkol tüketimi veya yoksunluk, alkol amnestik hastalığı, alkol paranoyası, depresyon, bipolar bozukluk, anksiyete bozuklukları, cinsel işlev bozuklukları, nörobilişsel bozukluklar, deliryum-tremens ve aşırı doz gibi kronik ve psikiyatrik sorunları tetikleyebilir.” (Ögel, 2018).

Ergenlik dönemi açısından MKB'nin sosyal nedenleri, etkileri ve sonuçları dikkate alındığında, özellikle ergenlik çağındaki çocuk ve genç bağımlıların arkadaş, aile, okul, sosyal çevre ve sosyal statülerinin olumsuz etkilendiği, madde kullanımının bağımlılara kültürel ve ekonomik zararlar verdiği bilinmektedir. Bu durum kişilerin tüm yaşamlarını olumsuz etkiler. Ayrıca madde bağımlılığı insanlarda sosyoekonomik gerilemeye neden olur, hırsızlık, yaralanma, şiddet, intihar vb. olayları da tetikler (Karataşoğlu, 2013: 333-334; Acar, 2008: 6-7).

Ergenlerde MKB'nin etkilerine bakıldığında MKB ile yaşam kalitesi arasında anlamlı bir ilişki olduğu ifade edilmektedir. Bu kapsamda MKB (1) ergenlerin yaşam kalitesinde rol kalitesi üzerinde en önemli etkiye sahip olan yaşam alanlarını etkiler.(örn. akademik başarı ve okula uyum), (2) Tütün, alkol ve madde kullanan veya kullanan ergenlerin, kullanmayanlara göre yaşam kalitesi üzerinde önemli bir etkisi vardır, (3) MKB'ni ergenlerin duygudurum bozuklukları ve yaşam kalitesi üzerinde olumsuz etkisi vardır, (4) düzenli olarak alkol ve tütün tüketen ergenler yaşam kalitesinin hemen her alanından etkilenmektedir (Mustafaoğlu, 2020, s. 309, Laudet, 2011).

Sonuç olarak bağımlılık, vücudun bir veya daha fazla işlevini olumsuz yönde etkileyen maddelerin dürtüsel olarak arzu edilmesi ve kullanılmasıdır. Bu nedenle zararlı olduğu bilinse de bu tür maddelerin kullanımının durdurulması oldukça güçtür. Bir başka açıdan bağımlılık, kişinin zarar görmesine rağmen madde kullanımını sürdürmesi, kullanımını uzun süre bırakamaması, sürekli maddeyi araması ve madde kullanımının giderek artırması durumunda gelişen komplikasyonlardır (Demirbaş, 2020: 150; Güleç, Köşger ve Eşsizoğlu,2015:449-450; Ögel, Taner ve Yılmazçetin, 2003: 28). Bağımlılığı bir hastalık olarak kabul eden DSM-V kriterlerinde bağımlılık için genel tanı kriterleri;

- 1- Maddenin sürekli ve amaçlanandan daha yüksek dozlarda kullanılması,
- 2- Kullanım durdurulduğunda veya azaltıldığında zihinsel ve fiziksel yoksunluk sendromlarının ortaya çıkması,
- 3- Maddeyi sağlamak için özel olarak para, zaman ve çaba sarf edilmesi,
- 4- Uyuşturucu bağımlılığı nedeniyle sosyal, iş ve kişisel faaliyetlere harcanan zamanın azaltılması ve uzaklaşılması,
- 5- Madde bağımlılığından kaynaklanan psikolojik ve fiziksel sorunların ortaya çıkması,
- 6- Uyuşturucu madde kullanımına devam edilmesinde ısrar edilmesi. (Çiftçi Demirci ve Yalçın, 2016; Ersögütçü, 2015: 6).

2.2. Ergenlik

2.2.1. Ergenlik Tanımı

Ergenlik, sosyal etkilerin birey için en büyük öneme sahip olduğu, bir gelişim dönemi evresidir. Bu evre, fiziksel büyüme, cinsel gelişim ve psikososyal olgunluğun gerçekleştiği çocukluktan yetişkinliğe geçiş sürecidir. Puberteyle ergenlik, hayattaki en etkili biyolojik ve sosyal geçiş dönemlerinden biridir. Bu dönemde beyinde, nöroendokrin sistemde ve hormon konsantrasyonlarında fiziksel büyüme ve üreme sisteminde farklılaşma gibi çeşitli değişiklikler gözlenir. Bu büyüme, olgunlaşma ve gelişme dönemi “adolesan dönem” olarak da tanımlanır (Şahin ve Özçelik, 2016, s. 43; Tekgül, 2012, s. 60).

Ergenlik, bireyin büyüme ve gelişiminin en hızlı olduğu çocukluktan yetişkinliğe geçişi içeren ve kendine has durumların söz konusu olduğu özel bir süreçtir. Bu sürece fiziksel ve cinsel büyüme ve gelişimin yanı sıra birçok sosyal değişim eşlik eder. Ergenlik döneminde kimlik ve kabul arayışı yoğundur (Özcebe, 2014, s. 43; Kınık, 2000, s. 721). Ergenlik döneminde meydana gelen değişikliklerin tamamlanması ve gelecek planlarının rafine edilmesi beklenmektedir. Ergenlik döneminde yaşam tarzını belirleyen birçok davranış benimsenir. Bu davranışların bir kısmı olumlu davranışlar iken, bir kısmı da sağlığı olumsuz etkileyen davranışlardır. Kazalar, intiharlar, cinsel

bulaşıcı enfeksiyonlar, şiddet, öfke ve madde kullanımı gibi davranış sorunları gençlerin sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir. Bir gencin çocukluk döneminde aile içinde kazandığı davranışların yanı sıra sosyal çevresi ve arkadaşları da bu davranışların gelişiminde etkilidir. (Şahin ve Özçelik,2016, s. 43; Parlaz, 2012, s. 11).

Biyolojik, fiziksel ve cinsel gelişim açısından ergenlik, olgunlaşmamış bir çocukluk durumundan yetişkinliğe geçiş dönemidir. Üreme sisteminde gözlenen değişimler olgunlaşmanın belirtileri olarak gözlenir ve bunlara ikincil cinsel özelliklerdeki değişiklikler eşlik eder. (Temel, vd., 2008, s. 28).

Bu kapsamda cinsel biyolojik gelişmelere ek olarak; kızlarda adet görme, meme büyümesi ve kalça büyümesi, erkek çocuklarda sesin kalınlaşması, bıyık ve sakalın çıkması ile cinsel yönden aktif fizyolojik gelişmelerde görülür (Erdoğan, 2015, s. 1-2).Öte yandan, dönemin belirlenmesinde yaş faktörünün önemi vardır. Kızlar genellikle erkeklerden yaklaşık iki yıl önce ergenliğe girerler ve ergenliğe erkeklerden daha az çabuk ulaşırlar. En yüksek fiziksel gelişme oranı kızlarda 11-12, erkeklerde 13-15 yaş arasındadır.Ergenlik döneminde vücudun en hızlı büyüdüğü bu duruma “Büyüme Hızı Doruğu (BHD)” denir. Bu dönemde olgunluk döneminde ulaşacağı boyun yaklaşık %80'e ulaşır. Fizyolojik olarak, ergenlik döneminde en yoğun büyüme ve gelişme deneyimleri genellikle 12-16 yaşları arasındadır. (Karaköse, 2013, s. 33-35). Ergenlik gelişimsel özellikleri hakkında aşağıda açıklamalar yapılmıştır.

2.2.2. Ergenlik Gelişimsel Özellikleri

2.2.1.1. Fiziksel Gelişim

Kızlar erkeklerden 1-2 yıl önce ergenliğe girmeleri için bu dönemin cinsiyetler arasında farklılık gösterebildiği ortaya koymaktadır. Örneğin Türkiye’de bu dönemin kızlarda 10-12, erkeklerde 12-14 yaşları arasında başladığı ve 20 yaşına kadar sürebildiği belirtilmektedir (Şentürk, 2011, s. 32).

Ergenlerin fiziksel gelişimi denilince vücut yapısı açısından akla gelen en önemli gelişmeler boy ve kilo artışı, iskelet ve kas gelişimi, endokrin sistemin gelişimi ve çeşitli organlardaki büyümelerdir. Genel olarak kızlarda meme bezlerinin gelişimi 10-12 yaşlarında başlar, sonrasında cinsel organlarda ve koltuk altlarında kıllar oluşur ve

sonraki iki yıl içinde adet döngüsü başlar. Erkek çocuklarda ise ergenlik, testislerin büyümesi ile 11-14 yaşında başlar ve sonra genital kıllanma, üreme sisteminde gelişme ve büyüme, erkek tipi kas gelişimi ve daha geç dönemde sakal ve bıyık çıkmasıyla ilerler. (Arslan, 2016, s. 5).

2.2.1.2. Psikososyal Gelişim

Bebeklik döneminden başlayıp çocukluk boyunca devam eden sosyalleşme, ergenlik döneminde de bireyin evinden ayrılmak ve topluma açılma isteğiyle devam eder. Psikososyal gelişim teorisinin beşinci aşaması olan “Kişilik ve Rol Karmaşası” ergenlik dönemi ile ilgilidir. Bu dönemin en önemli sorunu, gencin bir kişilik kazanması veya bunu yapamadığı zaman rol karmaşası yaşamasıdır (Çakır ve Ebru, 2017, s. 419).

Kimlik ve rol karmaşası dönemi genellikle 12 ile 18 yaş arasını kapsar ve dönemde birey için “Ben kimim?” sorusu çok önemli bir soru olarak gündemine yerleşir. Bu soruyu cevaplarırken, ergenler ebeveynlerinden daha çok akranlarından etkilenirler. Toplumda sürekli değişen ve gelişen toplumsal değerler arasında gençler, eğitimde başarı, ekonomik verimlilik, toplumun ve arkadaşların sempatisini kazanma kaygısı taşımaktadır. Bu dönemin temel özellikleri, duygusal coşku ve coşku, çabuk oluşan ve zedelenen ilişkiler, kolayca etkilenme, toplum içinde seçilme, dikkat çekme, rol oynamaya çalışma olarak özetlenebilir.(Yavuzer, 2013, s. 276).

Değişen fiziksel görünüm, artan dürtüler ve daha fazla cinsel kimlik algısı, gençlerin toplumda bazı cinsiyet rolleri üstlenmesini gerektirmektedir. Ergenlik döneminde cinsel kimliğin oluşumu, cinsel davranışa yol açan çevreye yönelik tutumların etkisi altında cinsiyet rollerinin ustalığı ile tamamlanır. Bu dönemde yakın arkadaşlıklar önem kazanmaya başlar, daha çok eşcinsel arkadaşlar ve grup aktiviteleri tercih edilir ve arkadaşlık grupları bir gencin ilgi alanlarını ve kıyafetlerini etkiler. Erken ergenlik döneminde bilişsel gelişimde de önemli değişiklikler meydana gelir. (Şentürk, 2011, s. 32-33; Pemra, 2007, s. 568).

Bilişsel gelişim kuramına göre on bir yaşından sonraki ergenlik soyut işlemler dönemidir. Soyut düşünme ergenlerde birdenbire ortaya çıkmaz, somut deneyimlerin ötesinde mantıksal sonuçlara götüren, günlük yaşamda idealist ve varsayımsal

düşüncenin edinilmesine yol açan yavaş bir süreçtir. Sosyo-kültürel yapı soyut işlemlere geçiş için yeterli bir koşul olarak gösterilmektedir. Soyut düşüncenin gelişmesiyle birlikte ergenler felsefe, din, siyaset ve ölüm gibi daha fazla kavramı düşünmeye ve tartışmaya başlarlar. Zaman kavramını anlamaya, gelecek için endişelenmeye, zamanın geçtiğini hissetmeye ve kendi ölümlülüğünün farkına varmaya başlarlar. Erken ergenlik genellikle aileden, arkadaşlardan ve yaşam tarzından vazgeçildiği bir dönem olarak görülür ve ergenin kendisinden uzaklaşmasına neden olur (Aslan, 2016, s. 5-6; Derman, 2008, s. 20).

2.2.1.3. Zihinsel Gelişim

Ergenlik döneminde meydana gelen diğer tüm değişikliklerin yanı sıra birey bu dönemde bilişsel olarak da değişir ve gelişir. Ergenlik döneminde bilişsel gelişimin en önemli teorilerinden biri Jean Piaget'e aittir. Piaget gelişimi bazı dönemlere ayırmış ve ergenlik çağında soyut cerrahi dönemine girdiğini söylemiştir. Ancak bilişsel gelişim, yaşa bağlı olarak sadece beynin olgunlaşmasıyla gerçekleşmez. Ergenler soyut dönemin özelliklerini ancak çevreleriyle etkileşime girdiklerinde taşıyabilirler. (Çelik, 2007, s. 6).

Ergenlik döneminde bilişsel gelişim zorlu bir süreç olduğu gibi ve bu süreçte ergen beyni, beyin hücreleri üretmeye devam eder. Aktif olarak kullanılmayan nöral bağlantılar kesilir. Ergenlik döneminde ergenlik, bireyin düşünme yeteneğini artırır. Ergen, bilişsel olgunluğun yanı sıra başkalarının düşüncelerini kabul etme ve problem çözme becerilerini de geliştirir. (Gül ve Güneş, 2009, s. 84-85).

Bireydeki ergenlik dönemi bilişsel gelişim, doğuştan gelen özelliklere bağlıdır. Bunlar çoğunlukla büyüdüğü aile, arkadaş ve çevreden de belli ölçülerde etkilenmektedir. Eğitimle yönetilemedikleri zaman ergenlerde sağma söz konusu olabilir, yoldan çıkabilirler ve doğru yolu kaybedebilirler. Genel olarak zeka gelişimi 15-16 yaşlarında zirveye ulaşır ve 20 yaşına kadar yavaş geliştiği görülür. Ergenler artık düşünüp genelleme yapabilmektedir (Yörükoğlu, 2013, s. 48-49).

Ergenlik ile birlikte birey, belirli ve sınırlı işlemsel bilişsel yeteneklerinin üzerinde çıkarak yeni kazanımlar ve beceriler kazanmaya başlar ve bu da ergenin daha yüksek bir biliş ve denge düzeyine ulaşmasını sağlar (AhiogluLindberg, 2011, s. 6).Ergen

birey, bilişsel olarak çocukluktan çıkar ve yetişkinliğe yaklaşır. Ergenin düşünce sisteminde ve sorunlara yaklaşımında daha sistemli bir düzenlilik vardır. Artık genç sadece mevcut olanı değil, aynı zamanda olası fırsatları da düşünebilir ve muhakeme yapabilir. Ergenlik döneminde bireyin bilişsel gelişiminde; geleceğe yönelik olası senaryoları görmesi ve bu bilinçle yaşamını sürdürmesi onun için çok önemlidir. (Cüceloğlu, 2018, s. 355).

2.2.1.4. Ahlaki Gelişim

Ahlak gelişim açısından toplumda bireylerin ahlaki davranışları toplumda var olan düzenin devamlılığını sağlarken, ahlaki olmayan davranışlar ise toplumda huzursuzluk ve kargaşaya neden olabilmektedir. (Kocabıyık, 2014, s. 261).

Toplumda bir arada yaşayan insanların huzura, mutluluğa ve güvene ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaçların karşılanabilmesinin temel koşullarından biri bireylerin ahlak, değer ve tutumlar sahip olmalarıdır Ahlaki gelişim, insan gelişiminin en önemli faktörlerinden biri olup fiziksel, bilişsel ve sosyal gelişimin özellikleriyle birlikte olgunlaşmaktadır (Şengün, 2007, s. 201). Bu kapsamda Kohlberg'in ahlaki gelişim teorisine göre, bireyin ergenlik dönemindeki ahlaki gelişim "geleneksel aşama" olarak adlandırılmakta olup, ergenliğe tekabül eden 9 ile 18 yaşları arasında gerçekleşir. Geleneksel aşamanın ilk aşamasında birey, grubun ve toplumun kurallarıyla ilgilenir. Bir ergen için, başkalarını mutlu edebilmesi ve başkalarından onay beklemesi önemlidir. Ancak bu dönemde asıl önemli olan şey sonuçtan ziyade niyettir (Kulaksızoğlu, 2018, s. 101).

Geleneksel aşamanın ikinci evresinde ise ergen birey toplumun kendisinden beklediği görev ve sorumlulukları kabul etmektedir. Toplumun haklarını korumayı kendine görev bilmekte ve toplum düzenini korumaya çalışmaktadır. Kurama göre geleneksel aşamanın ilk evresinde bireyler yakın çevreleriyle iyi ilişkiler kurmayı ve yakın çevrelerinden onay almayı hedeflerken; geleneksel aşamanın ikinci evresinde ise bireysel daha geniş bir bakış açısıyla bakmakta ve toplumsal kuralları ön planda tutmaktadırlar (Kulaksızoğlu, 2018, s. 102).

Geleneksel aşamanın ikinci kısmında ergen birey, toplumun kendisine yüklediği ve yerine getirmesini beklediği görev, davranış ve sorumlulukları kabul etmeye başlar. Toplumun haklarını korumayı ve toplumsal yapıyı korumaya çalışır. Ayrıca, bireyler

yakın çevresiyle iyi ilişkiler kurmayı ve yakın çevresinin rızasını kazanmayı amaçlar. Geleneksel aşamanın ikinci aşamasında, ergen birey olgular ve gelişmelere daha geniş bir perspektiften bakar ve toplumsal kurallara uymayı tercih ederler (Kulaksızoğlu, 2018, s. 102). Tablo 2’de gösterildiği üzere Kohlberg’in ahlaki gelişim teorisi; üç ana düzeye ve bunlar da alt başlıklarda ikiye ayrılır. Evreler ve düzeyler kendi içerisinde hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Üçüncü seviyeye ulaşabilenlerin sayısının az olduğu bildirilmektedir (Bacanlı, 2018, s.108-109).

Tablo 2. Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Evreleri

Evre	Evrenin Özelliği
Birinci Düzey: Gelenek öncesi Düzey (cezadan kaçma ve ödül alma ağırlıklı)	
I. Evre: Heteronom ahlak; ceza ve itaat ahlakı. II. Evre: Araçsal amaç; Pazar değiş tokuşu ahlakı.	İyi olan, dışarıdan dayatılan kurallara uyan ve ödül getiren, cezadan kaçındır. İyi olan, bireye ve iyilik yapan veya kişiye makul gelendir; uzun süreli bağlılık yoktur.
İkinci Düzey: Geleneksel Düzey (toplumsal kurallar ağırlıklı)	
III. Evre: Kişiler arası uyum; akran kanısı ahlakı. IV. Evre: Toplumsal sistem yönelimi; toplumsal sisteme uyum; kanun ve düzen ahlakı.	İyi olan, akran grubunu oluşturan arkadaşlardan onay getirendir. İyi olan, kanunlara, geleneklere ve otoritelere uygun olmalıdır.
Üçüncü Düzey: Gelenek Ötesi Düzey (moral prensipler ağırlıklı)	
V. Evre: Toplumsal anlaşma yönelimi; toplumsal anlaşma ve bireysel haklar ahlakı. VI. Evre: Kendisinin seçtiği evrensel prensipler ahlakı.	İyi olan, toplumda uzlaşmazlıkları önlemek için konuşmuş, var olan kurallara uygun olmalıdır; gerçek sonuç ne iyi ne kötüdür. İyi olan, kişisel, moral prensiplerle tutarlı olmalıdır.

Kaynak: Gürses, İ., & Kılavuz, M. A. (2016). Kuşakların ahlâkî değerleri birlikte öğrenmesi: Kohlberg’in ahlâkî gelişim kuramı açısından bir değerlendirme, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25(1), 97-117, s. 103-105.

Tablo 2’ye göre geleneksel dönem ergenlik dönemine denk gelen 9-18 yaş arasındadır. İlk aşamasında birey, grup ve toplumun kuralları ile ilgilenir. Ergenin başkalarını mutlu etmesi önemlidir ve karşı tarafın kabul etmesi beklenir. İkinci aşamada ergen birey toplumdaki beklenen görev ve sorumlulukları üstlenir. Üçüncü aşama özel bir durumdur ve nadiren gözlenir (Bacanlı, 2018, s.108-109; Kulaksızoğlu, 2018, s. 102).

2.2.3. Ergenlik Dönemleri

Ergenlik dönemi, toplumlara ve cinsiyete göre değişebilmekle birlikte genel olarak 11-13 yaş için erken ergenlik, 14-16 yaş için orta ergenlik ve 17-21 yaş için ise geç ergenlik olmak üzere sınıflandırılmaktadır. (Ünalın, 2007, s. 568-569).

UNICEF (2011), ise ergenlik dönemlerini erken ve geç olarak iki şekilde sınıflamıştır. Erken ergenliği 10-14 yaş aralığı döneminde değerlendirmiş, geç ergenliği ise 15-19 yaş aralığında değerlendirmiştir. UNICEF sınıflamasında kızların erkeklere göre 12-18 ay daha önce bu dönemlere girdiği belirtmiştir (UNICEF, 2011). Dünya Sağlık Örgütü, ergenliği psikososyal olgunlaşma açısından üç dönemde ele almaktadır. Buna göre erken ergenlik 10-14 yaş, orta ergenlik 15-17 yaş ve geç ergenlik ise 18-21 yaş aralığı olarak belirtilmiştir. (WHO, 2020).

Ergenliğin genel tanımı için 10-19 yaş aralığı yerine 10-24 yaş aralığının uygun olduğunu ileri süren görüşler vardır. Bunun sebebi olarak ergen büyümesinin bu dönemlere daha uygun olmasını ve 10-24 yaş aralığının popüler anlayışlara daha yakın olmasıdır. Ayrıca ergenlik döneminin daha geniş ve daha kapsamlı olarak tanımlanmasının ve ergenlere ait yasaların, sosyal politikaların, hizmet sistemlerinin 10-24 yaş aralığına uygun şekilde çerçeveselendirilmesini önerilmektedir (Sawyer, vd., 2018, s. 224-226).

Türkiye için Çubukçu ve Sivaslıgil (2007) tarafından yapılan araştırmaya göre; kızlar için ergenlik dönemi 13-14 yaşlarında, erkekler içinse 14-15 yaşlarında başlamaktadır. Yine Türkiye için daha yakın dönemde Törüner ve Büyükgönenç (2012) tarafından yapılan çalışmada yaşam koşullarına bağlı olarak ergenlik döneminin değişim gösterebileceği, bu dönemin sınırlarının belirlenmesinin güç olduğu belirtilerek, ergenliğin bütüncül bir süreç olduğu 10-24 yaş aralığını kapsadığını belirtmişlerdir.

Farklı çalışmalarda farklı yaş aralıklarının söz konusu olması ergenliğin Törüner ve Büyükgönenç (2012) tarafından da belirtildiği gibi yaşam koşullarıyla ilişkili olmasından ileri gelmektedir. Bu kapsam çalışmada ergenlik dönemleri üç dönem olarak kabul edilmiş olup şu şekildedir (Usluca, 2019, s. 6);

1. Dönem, Erken Ergenlik: 11-15 yaşları arasındaki ergenliğin başlangıcı ve geçiş dönemi olan büyüme atağı sürecidir.
2. Dönem Orta Ergenlik: 14-15 yaşları arasında başlamakla birlikte 16-17 yaşa kadar devam eden ara dönemdir.
3. Dönem Geç Ergenlik: 16-17 yaşlarında ergenliğin gecikmeli başlayıp 20'li yaşların başlarında hatta ilk yarısına kadar devam eden nispeten uzun bir süreçtir.

Verilen bu sınıflama kapsamında söz konusu dönemlerin tipik özellikleri hakkında aşağıda açıklamalar yapılmıştır.

2.2.1.5. Erken Ergenlik Dönemi

Bu dönemin en önemli özelliği, bireyin yetişkinlik aşamasında geçmeye başlamasıyla beraber meydana gelen biyolojik değişikliklere uyum sağlama ve bunlarla baş etme çabalarıdır (Civelek, 2019, s. 1). Bu dönemde hızlı fiziksel ve psikososyal değişimler gözlenir. Bu erken büyüme her iki cinsiyette de farklı etkilere neden olabilir. Erkekler üzerinde olumlu etkisi olabilirken, kızlarda depresyon, anksiyete, yeme bozukluğu gibi sorunlarla kendini gösterebilir. Yoğun fiziksel değişikliklere üreme organlarındaki değişiklikler ve ikincil karakterin gelişimi eşlik eder. Bunun sonucunda dürtüler, cinsel rollere katılma isteği ve cinsel kimlik oluşur (Onar, Odabaş ve Canbolat, 2021, s. 54; Yılmaz, 2020, s. 5-6; Usluca, 2019, s. 6-7).

Bu dönemde arkadaşlıklar, aynı cinsiyetten kişilerle oluşturulan gruplar, ortak grup ilişkileri ve seçimler önemli hale gelir. Somut düşüncenin soyut düşünceye dönüşmesi de gözlemlenir. Bu değişiklik birdenbire değil kişinin içinde yaşadığı toplum ve kültürün etkisi altında oluşur. Ergenler karşılaştıkları kavramları düşünmeye ve eleştirmeye başlarlar. Bu dönemde eleştiri düzeyi arttıkça ailenin ve var olan yaşam biçiminin reddi başlayabilir (Onar, Odabaş ve Canbolat, 2021, s. 54; Yılmaz, 2020, s. 5-6; Usluca, 2019, s. 6-7).

2.2.1.6. Orta Ergenlik Dönemi

Bu dönemde ergenler bedenlerine alışmakta ve her şeyi yapabileceklerine inanarak riskli davranışlarda bulunabilmektedirler. Bu dönemde ebeveynlerden ayrılma,

bağımsızlık ya da bağımlılık, otoriteye karşı gelme gibi süreçler söz konusu olabilir (Civelek, 2019, s. 1).

Bu dönemde pubertal gelişim hız yavaşlar ve ergen vücuduna alışır. Farklı bir birey olma bilinci gelişmeye başlar ve ebeveynlerin bu durumu kabul etmesi için çaba gösterir. Bu dönemde gruplaşma, arkadaşlarla bütünleşme ve karşı cinse yönelik ilgide artış olur. Soyut düşünmeye başlayan ergenlerin duygu ve düşüncelerini yakın arkadaşlarıyla paylaşma olasılıkları daha yüksektir. Bu dönemde sosyal sorumluluklar ve idealler de önem kazanır (Onar, Odabaş ve Canbolat, 2021, s. 54; Yılmaz, 2020, s. 5-6; Usluca, 2019, s. 6-7).

Ergenler, bu dönemde her şeyi yapabilecekleri gibi özgüven duymaya ve riskleri küçümsemeye, bireyselleşmeye, duygusal olarak ebeveynlerinden ayrılmaya ve akranlarıyla daha fazla duygusal paylaşım yapma eğilimlidirler. Bu da ebeveynleriyle çatışmaya yol açar. Duygusal deneyimleri arttıkça, içsel yaşamlarını keşfetme ve günlük tutma ihtiyacı olağan hale gelir. Düşüncelerini ve davranışlarını daha iyi değerlendirmeye başladıkça pişmanlık ve utanç gibi duyguları artabilmek ve bu da güvensizlik veya utangaçlık gibi durumlara yol açabilmektedir. Kendilerini akranlarının gözünden görmeye başladıklarında, görünüşlerinin, giyimlerinin ve davranışlarının akranları tarafından onaylanmasına dikkat ederler (Onar, Odabaş ve Canbolat, 2021, s. 54; Yılmaz, 2020, s. 5-6; Usluca, 2019, s.6 -7).

2.2.1.7. Geç Ergenlik Dönemi

Bu dönemde büyüme ve gelişmenin tamamlanması ile ergenliğin başlangıcından itibaren yaşanan duygu, beceri ve kimlikler iç içe geçer, kaygı azalır ve kimlik duygusu oluşur (Civelek, 2019, s. 1). Ergenliğin başlangıcından itibaren kazanılan becerilerin bir araya gelmesi sonucu bu dönemde bir kimlik duygusu gelişir ve büyük oranda oluşur (Derman, 2008, s. 19).

Ergen birey için bu dönemde bir kimlik duygusu geliştirmek, kişinin sınırlarını, güçlü ve zayıf yönlerini keşfetmesi anlamına gelir. Bu sayede geleceğe yönelik gerçekçi hedefler belirleme, meslek ve yaşam tarzı seçme, toplumda yetişkin rolleri üstlenme gibi beceriler kazanırlar. Ayrıca sosyal, cinsel ve ahlaki değerlerine hakim olarak

kişisel gelişimlerini tamamlarlar (Onar, Odabaş ve Canbolat, 2021, s. 54; Yılmaz, 2020, s. 5-6; Usluca, 2019, s. 6-7).

İnsanlar kendilerini daha iyi tanıdıkça, yaşam hedeflerini daha net ve gerçekçi bir şekilde ifade etmeye ve kendi kararlarını vermeye başlarlar ve ilişkiler daha istikrarlı hale gelir. Aile ile ilişkiler büyürken ve arkadaşlarla ilişkiler artık dengeli hale gelir. Bu dönemde bireyler bir arkadaş grubuyla değil, bir kişiyle paylaşmayı tercih ederler. Büyüme ve gelişmenin tamamlanmasıyla birlikte fiziksel görünümle ilgili endişeler azalır. Özetle bu dönemde bireyler; kişisel gelişimini tamamlamış, sınırlarını bilen, yetişkinlik çağına gelmiş ve çevresiyle daha güçlü ilişkiler kurmuş bireyler olurlar (Onar, Odabaş ve Canbolat, 2021, s. 54; Yılmaz, 2020, s. 5-6; Usluca, 2019, s. 6-7; Derman, 2008, s. 19).

2.2.4. Ergenlik Dönemi Sorunları

Ergenler bilişsel ve psikolojik olarak farklı bir yapıdadır. Geçiş döneminde soyut kavramlar hakkında daha fazla düşünmeye başlarlar, daha karmaşık problemleri çözerler, başkalarının görüşlerini anlarlar ve eskisinden daha yüksek bir ahlaki ve etik akıl sahibi olurlar. Ancak bu, kendilerini tam olarak kontrol edebilecekleri anlamına gelmez. Zira bağımsız olma ve kendi kimliklerini bulma gibi oldukça zorlu bir süreçten geçmekte olduklarında, yaşamlarında neye nasıl uyum sağlayacaklarına ve nereye gideceklerine karar verme mücadelesi vermektedirler (Gül ve Güneş, 2009, s. 80).

Ergenler, geçiş dönemlerinde yaşadıkları hızlı biyolojik, psikolojik ve sosyal değişimlere uyum göstermekte zorlanabilmekte ve bu değişimler bazı açılardan sorunlarına yol açabilmektedir Ergenlik döneminde yaşanan sorunlar arasında uyum sorunu öne çıkmaktadır. Uyum sorunları, bireyin sağlığını, öznel iyi oluşunu ve sosyal yaşamını doğrudan veya dolaylı olarak olumsuz etkileyen, ergenin gelişimsel sorumluluklarını, kendisinden beklenen sosyal rolleri, başarı ve problem çözme davranışlarını yerine getirmesini engelleyebilmektedir (Arslan ve Balkıs, 2014, s. 12).

Ergenlik, bireyin toplumu ve toplumsal kurumları ilk kez anladığı, özellikle anne babanın aile içindeki rollerinin değiştiği, özgürleşme ve sınır ikilemelerinin hissedildiği bir dönemdir (Derman, 2008, s. 20). Ergenlik dönemine giren bireyde çok güçlü olan

özgürlük arzusu, bireyin yaptığı veya yapamadığı tüm eylemleri şekillendirir. Bu dönemde birey bir yandan yeni ve farklı bir insan olmanın stresini yaşarken diğer yandan kendine yeterli bir hareket alan bulamamaktadır. Bu dönemde ergen genç tüm engelleri aşmak isterken, anne ve baba ise farklı bir pozisyon olarak koruyucu statüden yasaklama, kontrol etme ve düzenleme statüsüne geçmektedir (Durmuş, 2005, s. 175-177).

Anne ve baba statüsündeki değişiklikler ve yeni durum, ergenin aileden uzaklaşmasına yol açabilmektedir. Ailelerinden uzaklaşan ve ortada kalan ergenlerinde tehlikelere karşı savunmasız kalması güçlü bir ihtimaldir. Bu durum aynı zamanda ebeveynleri ile geç arasında yaşanan çatışmalara yol açabildiğinden dolayı uzaklaşma ve tehlikelere açık olma durumu derinlik kazanabilmektedir (Abalı, 2006, s. 51-53). Ergenlik döneminde ailenin ergenlik üzerindeki etkisini azalttığı düşünülse bu dönem, bireyin aileye ihtiyaç duyduğu en önemli dönemlerden biridir. Ergenlik döneminde aile içi şiddet, olumsuz aile ortamı, aile yapısındaki ani değişiklikler gibi aile ortamındaki değişiklikler, ergenlerin sorunlu davranışlara yatkın olma olasılığını artırmaktadır (Arslan ve Balkıs, 2014, s. 12). Ergenlik döneminde ailesiyle sorunlar yaşayan ve bunu aşamayan ergen-aile ilişkisinin olumsuz yansımaları; ergenin kötü alışkanlıklar edinmesi, kötü arkadaş çevresi içerisine girmesi ve problem davranışlara yönelmesini tetikleyebilir. Diğer yandan bu dönemde aile içi çatışma yaşayan gençlere sıcak bir tavır sergilenerek yaklaşılabilir (Abalı, 2006, s. 51-53; Durmuş, 2005, s. 175-177).

Ergenlik döneminin bir diğer kritik noktası sorunlu davranışlardır. Sorunlu davranışlar, bir gencin gelişimini, sosyal uyumunu ve fiziksel sağlığını tehdit eden psikososyal davranışlardır. Genel olarak bireyin sağlığını, öznel iyi oluşunu ve sosyal hayatını doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen, yasal ve sosyal kuralları ihlal ederek olumsuz sonuçlara yol açan davranış olarak tanımlanmaktadır. Sigara, alkol kullanımı, uyuşturucu kullanımı, anti-sosyal davranışlar, riskli davranışlar, evden veya okuldan kaçma, okulu bırakma, sosyal beceri eksikliği davranışları sorunlu davranışlar arasındadır (Arslan ve Balkıs, 2014, s. 12).

Bu dönemde ortaya çıkan en yaygın ruh sağlığı sorunları, depresyon gibi duygudurum bozuklukları ile kaygı bozukluklarıdır. Depresyon, özellikle ergenler için

ele alınması gereken ciddi bir sorundur. Bu dönemde en yaygın ruh sağlığı sorunlarından biri olan depresyon, bir dizi değişkenle ilişkilendirilmiştir. Ergenlerin depresyonu, dışa dönük bir kontrol algısı ve olumsuz olayların nedenlerine içsel, kalıcı ve genel olarak kendini yükleme ile ilişkilidir. Ayrıca depresyon, ebeveyn boşanması ve düşük sosyoekonomik durumla da ilişkilidir. Aşırı bir durum olmasına rağmen, depresyonla ilişkili başka bir durum intihara eğilimlidir (Eskin, 2000, s. 29). Ergenlik döneminde depresyon gibi duygudurum bozuklukları kadınlarda daha yüksek orandadır. Öte yandan ergenlik dönemindeki depresif bozukluklar; okul başarısında ve sosyal ilişkilerde kötüleşme-bozulma, madde kullanımına yönelme ve obezite gibi önemli sağlık sorunlarına neden olabilmektedir. Bu kapsamda depresyon, ergenler arasında önde gelen sorunlardan biridir (Gökçe, vd. 2017, s. 284).

Literatürde ergenlik dönemi sorunlarına ilişkin çok sayıda araştırma ve çalışma vardır. Bu kapsamda ergenlik dönemi sorunları Tablo 3'te genel bir bakış açısıyla özet olarak aktarılmıştır.

Tablo 3. Ergenlik Dönemi Genel Sorunları

Sorunlar	Açıklama
Depresyon	“Depresif duygu-durum ve haz eksikliği ile kendini gösteren klinik bir tablodur. Bunun yanında; sinirlilik, enerji eksikliği, halsizlik, huzursuzluk, suçluluk, uyku ve yeme düzenindeki bozulma görülebilmektedir. Ergenlik döneminde depresyon, kendini daha çok öfkeli duygu-durum şeklinde göstermektedir.”
Yeme Bozuklukları	“Ergenin yemek ile arasındaki disfonksiyonel ilişki çevresinde konumlanmaktadır. Ergen; ya çok az yemekte, ya çok yiyip kusmakta veya aşırı egzersiz ile telafi etme çabasına girebilmekte, veya kontrolsüz bir şekilde sürekli yemek yemekte ve başarısız diyetlerle kilo vermeye çalışmaktadır.”

Tablo 3. Ergenlik Dönemi Genel Sorunları (Devamı)

Anoreksiya Nervoza	“İştahsızlık ve ağırlık kaybı gibi genel tıpta çok sık görülen şikayetlerle seyreden Anoreksiya Nervoza, dramatik bir psikiyatrik bozukluktur. Anoreksiya nervoza, kilo almaktan aşırı korkma, ergenin vücut ağırlığını ve biçimini yanlış değerlendirdiği bir rahatsızlıktır. Anoreksiya nervoza ile birlikte depresif belirtiler sık görülmektedir. Obsesif kompulsif bozukluk, histriyonik özellikler, anksiyete ve hipokondriyazis, anoreksianervozaya sıklıkla eşlik eden ruhsal bozukluklar arasındadır.”
Bulimia Nervosa	“Kusma hastalığı olarak da bilinen BulimiaNervosa, bir yemek yeme seansından sonra, fazla kalorilerden kurtulmak için kusma yolunun seçildiği bir hastalıktır. Ayrıca zayıflama hapları alma, aşırı egzersiz yapma ve bu yüzden aşırı yorgun düşme gibi yolları da seçilebilmektedir. Bulumikler de Anoreksikler gibi kendilerinin güvenli bir ortamda yaşamadıklarını düşünürler.”
Davranış Bozukluğu	“Çocuklukta başlayan, ergenlikte devam eden ve yetişkinlikte anti-sosyal kişilik bozukluğu adı altında ifade edilen sosyal normlarla uyumsuz, illegal davranışları içermektedir. Buna göre; insanlara ve hayvanlara zarar verme, mülk ve kamu malına zarar verme, hırsızlık, sürekli yalan söyleme ve kuralların devamlı şekilde çiğnenmesi; davranım bozukluğunu göstermektedir.”

Alkol, Madde Kullanımı ve Bağımlılık	“Temelleri ergenlikte atılan sinsi hastalıklardır. Artan bir şekilde, madde kullanımına ihtiyaç duymak ve bırakıldığında yoğun fiziksel ve psikolojik rahatsızlık yaşamak olarak ifade edilen bağımlılık, kötüye kullanım basamağından sonra hızlıca gelişebilmektedir”.
Psikotik Bozukluklar	“Düşünce bozuklukları olarak tanımlanmaktadır. Kişinin gerçeklik ilişkisi ciddi anlamda zarara uğramıştır. “Normal” düşünememekte, konuşamamakta, hareket edememektedir. Kişi, tuhaflaşmıştır. Ergenlik dönemi, geç ergenlik çağı olarak kabul edilen dönemlere psikotik bozuklukların ilk ataklarının yaşandığı zaman olarak belirtilmiştir. İçe kapanık, asosyal duruş, felsefe ve din ile aşırı uğraş, obsesif davranışlar gözlenebilir.”
İntihar	“Ergenlik döneminde intihar teşebbüsü, aile intihar hikayesi, depresyon, alkol kötüye kullanımı veya bağımlılığı, psikotik bozukluk, sosyal destek yetersizliği, yalnız olmak, boşanmış olmak; intihar risk faktörleri arasında belirtilmektedir. İntihar, insanın öz benliğine yönelmiş bir saldırganlık ve yok etme eylemi olup, bireyin yaşamına istemli olarak son vermesidir.”
Şiddet ve Saldırganlık	“Saldırganlık eylemde bulunan kişinin hedefi yaralamak niyetiyle girilen bir davranıştır. Ergenlikte şiddetten hoşlanma ve saldırganca davranma sıklığında artış görülebilir.”
Obsesif Kompulsif Bozukluk	“Obsesyon (saplantı) irade dışı gelen, ergeni tedirgin eden, benliğe yabancı, bilinçli çaba ile kovulamayan, yineleyen düşüncelerdir. Kompulsiyon (zorlantı) ise çoğu kez saplantılı düşünceleri kovmak için yapılan, istenç dışı yinelenen hareketlerdir. En küçük bir eksiklik bırakmama çabası yüzünden ayrıntılara çok fazla girerler.”
Uyuşturucu madde kullanımı	“Bir ergenin suç aletlerine erişme ve suç işleme veya diğer problemleri davranışlarda bulunma riskini arttırdığı gibi şiddet mağduru olma riskini de artırır. Ergenler kendilerinden daha genç olan çocuklara oranla çetelere ve çete faaliyetlerine daha sıklıkla katılırlar ve bu da şiddete maruz kalma ihtimallerini artırır.”

Kaynak: SENCARD (2020). Ergenlik döneminde kişilik bunalımının belirtileri, Erişim adresi: <https://www.sencard.com.tr/sen-programi/ailen/ergenlik/ergenlik-doneminde-kisilik-bunaliminin-belirtileri>; ACIBADEM (2019). Ergenlik ve büyüme sorunları, Erişim adresi: <https://www.acibadem.com.tr/ilgi-alani/ergenlik-ve-buyume-sorunlari/#genel-tanitim>; Gökçe, S., Önal Sönmez, A., Yusufoglu, C., Yulaf, Y., & Adak, İ. (2017). Erken dönem uyumsuz şemaların ergenlik dönemi depresif bozuklukla ilişkisi, *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 18(3), 283-291; Öztop, D. B. (2012). Adolesanda ruhsal sorunlar, *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, 16(Ek), 14-18.

2.2.5. Ergenlik Döneminde Madde Kullanımı

Madde kullanımı günümüzde bireyin sosyal ve psikolojik dünyasını, yaşam kalitesini tehdit eden çevreye ve kendine uyumunu bozan çok ciddi bir risk haline gelmiştir. Ergenlik döneminin ise çatışmaların yüzeye çıktığı, krize açık, kimlik karmaşasının yaşanabildiği sarsıntılı bir süreç olduğu düşünüldüğünde madde kullanımı açısından kritik bir yaşam dönemi olduğu açıktır (Kaloıya ve Kumar, 2022, s. 165; Güleç, Köşger ve Eşsizoglu, 2015, s. 450).

Maddeyle ilk tanışma genellikle ergenlik döneminde olmaktadır. Ergenlerin çoğunluğu bu dönemi problemsiz olarak atlatırken bir kısmında gelecekte madde kullanım bozukluğu için risk oluşturacak sorunlu kullanım görülmektedir. Ergenlik döneminde madde kullanımına başlanması, çoklu madde bağımlılığına hızlı bir geçiş

ile ve hafıza, öğrenme, motivasyon, yargılama ve davranış kontrolü gibi beyin fonksiyonlarında bozulma ile karakterizedir (Öngel Atar, 2013, s. 5).

Türkiye’de TUBİM ‘in yaptığı “Nüfusta Tütün Alkol ve Madde Kullanımına Yönelik Tutum ve Davranış Araştırması” ve “Türkiye’de Okullarda Tütün, Alkol ve Madde Kullanımına Yönelik Tutum ve Davranış Araştırması” nda hayatında en az bir kez herhangi bir madde ve esrarı deneyenlerin prevelansı şöyledir (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2013);

Yaşa göre;

- 15-64 yaş %2,7,
- 15-16 yaş %1,5

Cinsiyete göre;

- Erkeklerde yaşam boyu %3,5
- Kadınlarda yaşam boyu %2,6

Eğitim durumuna Göre;

- Eğitimsizler, %2,6
- İlkokul, %2,4
- Ortaokul, %3,2
- Lise, %2,6
- Üniversite, %3,1’dir

MKB bağlamında günümüzde sigara, alkol ve diğer bağımlılık yapan maddelerin kullanılması halk sağlığı açısından önemli sorunlar arasındadır. Bu durumdan da en çok ergenlerin etkilendiği düşünülmektedir. Ergenlik, bağımlılık yapıcı madde kullanımına yönelik alışkanlık geliştirme davranışı oluşmasında en kritik dönemdir. Bağımlılığa yol açan nedenler kapsamında kişisel, ailevi, çevresel ve sosyal olmak üzere çok çeşitli risk faktörleri vardır (Kaya,2016, s. 4102).

2.2.5.1. Kişisel risk faktörleri

Ergenlerin kişisel özellikleri risk faktörlerinin başında gelmektedir. Bunlar; genetik yatkınlık, kişilik yapısı, dürtüsel riskli davranışlara eğilim, zeka düzeyi, inançlar, boş zaman davranışları, zihinsel durum, cinsiyet, yaş ve öz yeterlik düzeyidir (Kaya,2016, s. 4102; Civelek, 2019, s. 1).Öz yeterlilik, bireyin belirli bir eylemi başarılı bir şekilde

gerçekleştirme yeteneği veya yargısıdır. kendi kendine yeterlilik; Amaçlanan eylemi gerçekleştirmeye yardımcı olacak eğitim ve beceriler kazandırılarak bilgi düzeyinin artırılmasıyla geliştirilebilecek bir durumdur. Madde kullanımını önlemede, sağlıklı davranışları başlatmada ve sürdürmede önemli olduğu bulunmuştur (Erdoğan, 2018, s. 207).

2.2.5.2. *Ailevi risk faktörleri*

Ailede sigara, alkol veya diğer bağımlılık yapıcı maddelerin kullanımı çocuklarda bağımlılık yapan maddeye başlama yaşını düşürür ve yaşam boyu kullanım oranını artırır (Tunç ve Kolburan, 2019, s. 56-57). Sorun sadece olumsuz bir örnek olması değil, tüm psikolojik ve sosyal yönleriyle birlikte aile özelliklerinin önemli bir risk faktörü olarak ortaya çıkması ve madde kullanımının ebeveyn davranış sorunlarından kaynaklanan biyopsikososyal bir olgu olmasıdır (Derin, Okudan ve Aşıcıoğlu, 2021, s. 119-120).

Ailede bağımlılık yapıcı madde kullanımı, aile içi şiddet, çocuk ihmal ve istismarı, antisosyal kişilik bozukluğu, ailede cinsel işlev bozukluğu veya psikiyatrik hastalığı olan bireylerin varlığı, geniş ve kalabalık aile, aile bireylerinin işsizliği, ebeveynlerin eğitimi gibi aile risk faktörleri yer almaktadır. Düzeyi, ailede alışkanlık ve düzenin olmaması, parçalanmış aile, ebeveyn kaybı, zalim, önemsiz, aşırı vesayet, uygun olmayan aile dinamikleri, yeterli destek ve hakların olmadığı anti-demokratik, hoşgörüsüz aile ortamı veya aşırı özgür, düzensiz aile ortamı, suçluluğun bir eğitim aracı olarak kullanılması, çocuğun başarılarına kayıtsızlık, çocuktan gerçekçi olmayan beklentiler ve başarıya dayalı koşullu sevgi, ailede iyi örnek birinin olmaması şeklinde sıralanabilir (Ayhan, Çöplü ve Türkmen, 2021, s. 286-287; Sarısoy, 2019, s. 637).

2.2.5.3. *Çevresel ve Sosyal Risk Faktörleri*

Bir kişinin sağlığını ve hastalığını değerlendirirken, tüm çevreyi değerlendirmek önemlidir. Madde bağımlılığı gibi biyopsikososyal bir problemin sosyal ve çevresel risk faktörleri vardır. Çevresel ve sosyal risk faktörleri olarak; Bağımlılık, arkadaş çevresinin maddeye karşı tutumu, zayıf okul ilişkileri, zayıf sosyal ilişkiler, düşük sosyal destek, maddenin sosyal kabulü, maddelerin bulunabilirliği, madde bağımlılığı potansiyelinden etkilenir (Yalçın, vd, 2010, s. 126-127).

2.3. Akran Zorbalığı

Akran zorbalığı ile ilgili tarihsel gelişime bakıldığında ilk olarak zorbalık çocukların gelişimlerinin doğal bir parçası olarak görülmüştür. Daha sonraları 1970'lerde Norveç'te Dan Olweus tarafından yapılan çalışmalarla başlamıştır. 1970'li yıllardan itibaren İskandinav ülkelerinde başlayan araştırmalar daha sonra Avrupa ülkelerinde, Avustralya'da, Kanada'da ve ABD'de okullarda şiddet ve zorbalık konusunda çok sayıda araştırmalarla artarak devam etmiştir (Arslan ve Savaşer, 2009, s. 219).

Zorbalık kavramını ilk olarak 'mobbing' şeklinde tanımlanmıştır. Fakat daha sonraları bu sözcüğün farklı anlamlar çağrıştırdığını ve farklı davranışı tanımladığı düşünülerek, bu sözcüğü 'bullying' yani 'zorbalık' olarak değiştirmiştir. Yazar zorbalığı saldırgan bir davranış olarak görmektedir (Olweus, 1994, s. 1172-1174). Diğer yandan zorbalık, güç fiziksel güç dengesizliğinin söz konusu olduğu ilişkilerde daha çok gözlenmektedir. Bu davranış, karşı tarafa zarar, ya da sıkıntı vermeye yönelik olup belirli aralıklarla yinelenmektedir (Ali Kaşifoğlu, 2011, s. 32).

Tanımlanmasında görüş birliği sağlanması geciken zorbalık kavramı 1960'larda ilk olarak tanımlanmış ve literatüre girmiştir. Bir okulda görevli olan Heinemann isimli hekim, öğrencilerin birbirlerine etnik anlamda saldırgan davranışlar sergilediği görülmüştür. Bu davranışlarını tanımlamak için de hayvanlar üzerine yapılan bir çalışmayı yansıtan Konrad Lorenz'in kullandığı terimi kullanmıştır. Mobbing olarak isimlendirilen bu davranış, hayvanların birbirlerine gösterdikleri saldırgan davranışlar olarak tanımlanmıştır (Tetik, 2010, s. 82). Literatürde zorbalığın açıklanmasında Olweus'un (1993) tanımını yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu tanıma göre "bir öğrenci bir veya birden çok öğrencinin olumsuz hareketlerine tekrarlı olarak ve bir defadan çok maruz kalıyorsa zorbalığa maruz kalmış veya kurban olmuştur" (Akt. Özdiñer Arslan ve Savaşer, 2009, s. 219).

MEB'in yaklaşımına göre zorbalık "genel kullanımında, fiziksel veya sosyal olarak güçlü olanın güçsüz olana yaptığı taciz şeklidir; sözlü tacizle kasıtlı eziyet etmeyi, fiziki tacizi veya manipülasyon gibi tehdit metotlarını içerebilir." Zorbalığın belirlenmesi için dört kriteri içermesi gerektiğini belirtilmiştir (Utkulu, Tanrıku, Demirel ve Kuzucu, 2007, s. 5-8); "(1) Eylem saldırgan ve negatiftir, (2) Eylem

devamlı bir şekilde uygulanmaktadır, (3) Eylem ilgili iki grup arasında güç dengesizliği olan durumlarda gerçekleşmektedir, (4) Eylem belirli bir amaca göre yapılmaktadır.” Genel olarak zorbalık bir bireyin güç kullanarak kurbanı zayıf düşürmeyi hedeflediği bir güç elde etme yöntemidir. Tekrarlıdır ve süreklidir. Akran zorbalığı ise bu zorbalık davranışın akranlar arasında gözlenen halidir.

2.3.1. Tanımı

Okul çağındaki çocuk, ergenler ve gençler arasında yaygın bir şiddet davranışı olan zorbalık; zorba ve kurban arasında bir güç farkı bulunduran, belirli aralıklarla tekrarlanan akran saldırganlığı olarak kavramsallaştırılabilir. Niyet ve güç farklılıkları, zorbalığı bu özelliklerden yoksun olabilecek akranlar arasındaki genel saldırganlıktan ayırır. Zorbalıkla ilgili hemen hemen her araştırmada bu bilinen tanıma atıfta bulunulmasına rağmen zorbalık kısa bir açıklamayla tanımlanamayacak kadar çok boyutlu bir olgudur (Gökler, 2009, s. 515).

Akran zorbalığı, bir kişi veya grup tarafından kendisini kolaylıkla savunamayacak bir kişiye karşı tekrarlayıcı, zarar verme amacıyla gerçekleştirilen saldırgan davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Akran zorbalığını tanımı üzerine tartışmalara rağmen araştırmacılar, zorbalığın zarar verme amacıyla tekrarlayan biçimde gerçekleştirilmesi ve kurban ve zorba arasında güç dengesizliği içermesi konusunda uzlaşmıştır (Delikanlı, 2020, s. 8).

Gökler’e (2009, s. 514) göre akran zorbalığı “tüm dünyada yaygın olan ve küçümsenmemesi gereken bir sorundur. Farklı araştırmalarda hem zorba, hem de kurban (akranları tarafından zorbalığa uğrayan öğrenci) oranlarının %50'lere vardığına ilişkin bulgulara rastlamak mümkündür.”

Ortaokul yıllarında zorbalık davranışları zirveye çıkmaktadır. Akran ilişkisinin önem kazandığı bu erken gelişim döneminde ergenler birbirlerine karşı statü kazanmaya çalışırken var olan statüyü de korumaya yönelik çaba gösterme eğiliminde olabilirler. Bu süreçte zorbalık davranışı belirli açılardan akranlar arasında statünün kazanılmasında ve sürdürülmesinde önemli bir araç haline gelebilir (Çarkıt ve Bacanlı, 2020, s. 22564). Akran zorbalığı güç bakımından eşitsiz olan bireyler arasında, güçlünün güçsüze özellikle, isteyerek uyguladığı, sistemli bir şekilde tekrarlanan,

olumsuz, fiziksel ya da sözel eylemlerdir. Okul çağı çocuklarında akran zorbalığı sıklığı % 5 ile % 54 arasında değişen boyutlardadır. 40 ülkeden 00 bin çocukla yapılan bir araştırmada, çocukların %10.7'sinin akran zorbalığına uğradığı, %3.6'sının hem zorbalığa uğrayıp hem de zorba davranışta buldukları, %12.6'sının akran zorbalığı davranışında bulunduğu belirlenmiştir. Türkiye'de yapılan bir başka çalışmada ise lise öğrencilerinin %33' ünün sözel, %28.3' ünün psikolojik, %15.8'inin cinsel içerikli, %35.5'inin de fiziksel zorbalığa uğradığı saptanmıştır. (Hamurcu, 2020, s. 19).

Güvenir'e (2010) göre; "zorbalığı akranlar arası fiziksel kuvvet ya da yaş farkından dolayı güç farklılığından kaynaklanan bir olay olarak tanımlamak mümkündür. Kısacası çocukların birbirlerine şiddet uygulaması olarak da belirtilebilir. Zorbalık kelimesi esas olarak farklı tipte davranışları içeren bir spektrum için kullanılmaktadır. Bu spektrum, bir kişi ile alay etmekten, ciddi saldırı ve istismara kadar ilerleyebilir. Zorbalığın tanımlanması kolay değildir. Dövme ve yumruk atma gibi fiziksel şiddet daha az görülmektedir. Çoğunlukla rastlanan tehdit, alay ederek sataşma gibi sözel zorbalık kişide daha çok hasar yaratabilir. Zorbalığı, bir kişi ya da grup tarafından kendinden daha güçsüz bir kişiye karşı yapılan mental ya da fiziksel şiddet olarak tanımlanmaktadır" (Güvenir, 2010, s. 45-47).

Akran zorbalığını ergenler arasında sıklıkla görülen sosyal bir problem olarak değerlendiren Kartal ve Bilgin'e (2007) göre; "Bu sorun toplumsal açıdan ele alındığında medya yoluyla sunulan rol modeller veya gerçek yaşam olayları olarak sunulan durumlar ile bunların insanlara özendirilmesi akran zorbalığı ve son zamanlarda artan şiddet olaylarının önemli sebepleri arasındadır. Bunun dışında, toplumda destekleyici ve geliştirici sosyal kurumların yetersizliği, aile ve çocuk dostu bir çevrenin yoksunluğu, aile danışma merkezlerinin yetersizliği, korunmaya muhtaç çocuklara hizmet veren kurumların azlığı, sosyal aktivite yapılacak yerlerin yetersizliği de toplumsal ve çevresel faktörlerden birkaçıdır" (Kartal ve Bilgin, 2007). Yapılan açıklamalardan yol çıkılarak zorbalığın ayırt edici özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Pişkin, Öğülmüşve Boysan, 2011, s. 49-50);

- Zorbalık, bilinçli ve istendik şekilde yapılmakta, karşı fiziksel, psikolojik, zihinsel ve sosyal zarar verme amacını taşımaktadır.

- Zorbalık durumu belli aralıklarla tekrarlanma özelliğine sahiptir.
- Ayda en az 2-3 kez herhangi bir zorbalık türüyle karşı karşıya kalanlara mağdur, zorbaca davranışlarda bulunanlara da zorba denir.
- Mağdurlar kendini savunabilecek ve koruyabilecek güçte değildirler.
- Zorbalar zorbaca davranışlarını bireysel veya grupla yapabilirler, mağdurlar zorbaca davranışlardan bireysel ya da grup halinde zarar görebilirler.
- Zorbalar, genel olarak kendilerine fayda ve çıkar sağlarlar.
- Zorbaca davranışlarda bulunan kişiler mağdurun veya mağdurların acı çekmesinden genellikle hoşlanırlar.

Zorbalık davranışında bulunan bireylere bakıldığında genellikle kişilik özellikleri bakımından saldırgan ve iç tepkisel kişilik yapılarına sahip oldukları gözlemlenmektedir. Şiddet içerikli eylemlere daha yatkın ve bu tür durumlara karşı daha hoşgörülüdürler. Zorbaca eylemlerde bulunan kişilerin bu yolla elde etmek istedikleri amaçlar fiziksel güç veya güçlü bir sosyal konuma sahip olmaktır (Önder ve Yurtal, 2008, s. 5). Zorbaca eylemlerde bulunan birey, mağdurların davranışlarını çoğunlukla kışkırtıcı-tahrik edici olarak ifade etmekte ve algılamaktadırlar. Bu tür kişiler genellikle “sert” olarak tanımlanmak ve görünmek çabası içine girmekte aynı zamanda çevresindeki kişilerin duygularını önemsememektedirler. Bu tür bireyler özellikle mağdurlara karşı çok az düzeyde veya hiç empati yapamamaktadır. Bu özellikleri doğrultusunda zorbaca davranışlarda bulunan öğrenciler az sayıda olumlu sosyal eylemlere sahip olmaktadır (Çalık, 2009, s. 559-560).

Akran zorbalığının sıklığı ile ilgili veriler oldukça çeşitlilik gösterirken; Bu çeşitliliğin, farklı ölçüm yöntemleri kullanılmasının yanı sıra yaş, cinsiyet ve kültürel farklılıklardan kaynaklanabileceği tahmin edilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü, 43 ülkeden 10-15 yaş arası çocuklar arasında zorbalık sıklığını %1-36, kurban olma sıklığını ise %2-32 arasında değiştiğini ortaya koymuştur (Hymel ve Swearer, 2015, s. 294-295).

2.3.2. Türleri

Zorbalık, çeşitli nedenlerin yanı sıra gençler için kurban seçiminde başarılı olan faktörlerden kaynaklanabileceği gibi çocukların yaş, cinsiyet ve farklı kişilik yapıları gibi özelliklerin zorbalık davranışında etkili olabilmektedir (Genç, 2007, s. 11-12). Zorbalık davranışının altında yatan birbiriyle kısmen ilişkili üç psikolojik faktörden söz edilmiş olup bunlar şu şekildedir (Gökler, 2009, s. 515);

- Zorbaların güç ve baskınlık kurmaya yönelik güçlü gereksinimleri vardır.
- Arka plana itilmiş ailelerde yetişmişlerdir ve bunun bir sonucu olarak, çevreye karşı nefret duyguları içerisindedirler.
- Zorbaca davranışlarının araçsal bileşenleri ya da getirileri vardır. Örneğin zorbalar, kurbanlarını para, sigara, alkol gibi kendileri için değerli olan şeyleri temin etmeleri için zorlarlar.

Akran zorbalığının ortaya çıkardığı zararlı etkilerini(1) zayıf psikolojik refah, (2) düşük sosyal adaptasyon, (3) psikiyatrik bozukluk ve (4) fiziksel hastalık belirtileri olmakdört grupta toplamak mümkündür. İlk kategori, mutlaka psikolojik aksamalar olmayan depresyon, düşük benlik saygısı, hayal kırıklığı ve üzüntü gibi olumsuz psikolojik durumları içerir. İkincisi, öğrenme, devamsızlık, depresyon ve yalnızlık için küçümseme gibi kişinin sosyal çevresi ile ilgili hayal kırıklığı duygularını içerir. Yüksek düzeyde anksiyete, depresyon ve intihar dürtüleri içeren üçüncü kategori, ilk ikisinden daha şiddetlidir. Profesyonel olarak teşhis edilen bir fiziksel durumun belirtileri ikincisine dahil edilir. Bu grupta psikosomatik semptomlar değerlendirilebilir. Kalıcı alayların gençler için ciddi olumsuz sonuçları olduğuna dair açık kanıtlar da vardır(Rigby, 2003, s. 585-587).

Genel olarak çocuklar ve ergenlerarasında zorbalık eski zamanlardan beri bir sorun olmuştur. Birçok insan bu olaylardan doğrudan etkilenmiş veya diğer çocuklara yönelik şiddet eylemleri görmüştür (Dölek, 2002). Bununla birlikte, çocukların medeniyetin geleceği olması, muhtemelen insanlığın yüzyıllar boyunca tartışmasız olarak kabul ettiği bir konudur. İnsan, sevgisini hiç sakınmadan çocuklara vermiş, en güzel düşleri onlar için kurmuş ve yaşanması bir dünyayı çocuklar için istemiştir.

Bununla birlikte, çok sayıda mücadele ve girişime rağmen, çocukların karşılaştığı zorluklar tüm ağırlıklarıyla ortaya çıkmaya devam etmektedir (Yavuzer, 2016, s. 227).

Zorbalık türleri çeşitli kaynaklarda farklı biçimlerde ele alınmıştır. Akran zorbalığının gelişimi belli şekillerde gerçekleşmektedir. Bunlar şu şekildedir;

Fiziksel Zorbalık: Fiziksel zorbalık daha çok şiddet içerikli davranışlar olarak değerlendirilebilecek bir davranıştır. İçerisinde itme, vurma, çelme takma gibi fiziksel temasları taşımaktadır. Fiziksel zorbalık kolay gözlemlenebilecek zorbalık türlerinden birisidir. Zorba ve kurban arasında diğer zorbalık türlerinde olduğu gibi güç farkı bulunmaktadır. Zorba, bu avantajını kullanarak kurbanı sindirmekte ve onun üzerinde baskı kurmaktadır. Kimi durumlarda ise zorba fiziksel olarak daha güçsüz olsa da tehdit içerikli malzemeler (silah, bıçak vb.) kullanarak ya da çevresindeki daha güçlü insanları kullanarak kurban üzerinde ezici bir güç oluşturabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında fiziksel zorbalığın kapsamının antisosyal davranışlardan daha geniş içerikli olduğu ifade edilebilir (Gümüş, 2020, s. 16-18; Gökkaya ve Tekinsav Sütcü, 2020, s. 42; Talu ve Elmas, 2020, s. 100).

Sözel Zorbalık: Sözel zorbalık fiziksel zorbalık kadar kolay gözlenebilecek bir zorbalık türü olarak belirtilebilir. Sözel zorbalıkta fiziksel temas yerine sözel temas bulunmaktadır. Bu sözel temaslar fiziksel temaslardan farklı olarak kişi üzerinde psikolojik travmalara da yol açabilmektedir. Aşağılayıcı dil kullanma, fiziksel eksikliklerle alay etme, ait olunan kültüre karşı aşağılayıcı ifadeler kullanma, aile değerlerini ve ebeveynleri aşağılama gibi durumlar sözel zorbalık kapsamında değerlendirilebilir (Gümüş, 2020, s. 16-18; Gökkaya ve Tekinsav Sütcü, 2020, s. 42; Talu ve Elmas, 2020, s. 100).

İzolasyon Zorbalığı: Zorbalık sadece bir eylem sonucu ortaya çıkmayabilir. Bazı durumlarda eylemsizlik davranışı da zorbalığa neden olabilir. Bir bireyi yok sayma, onu görmezden gelme ve dışlama davranışı da zorbalık olarak nitelendirilebilir. İzolasyon zorbalığı olarak adlandırılan bu durum gruptan dışlamayı ve yalnızlaştırmayı içerisindedir. Okullarımızda dışlanmış, arkadaş grubundan uzaklaştırılmış öğrenciler görmemiz çok olasıdır. Bu zorbalık türü fiziksel ve sözel zorbalıktan daha zor tespit edilebilir. Bu nedenle kimi durumda fark

edilmeyebilir (Gümüş, 2020, s. 16-18; Gökkaya ve Tekinsav Sütçü, 2020, s. 42; Talu ve Elmas, 2020, s. 100).

Söylenti Zorbalığı: Söylenti zorbalığı sözel zorbalığa benzetilebilir. Ancak aralarında önemli bir fark vardır. Sözel zorbalıkta, zorba kurbanı yönelen hakaret içerikli ve rencide edici kelimeleri kullanırken söylenti zorbalığında direkt kurbanı yönelen bir sözel saldırı yoktur. Zorba, kurban hakkında bazı özel bilgileri (gerçek ya da kurmaca) onun bilgisi ve izni olmadan başkalarıyla paylaşır. Bu açıdan bu zorbalık türü şekil itibari ile diğer zorbalık türlerinden ayrılmaktadır. Söylenti zorbalığında hedef kurban olsa da araçlar kullanılarak zorbalık yapılmaktadır.

Eşya Zorbalığı: Eşya zorbalığı zorbanın kurbanı ait olan özel eşyaları zorla alması olarak tanımlanabilir. Ancak bu zorbalık, hırsızlık olarak düşünülmemelidir. Eşya zorbalığı hırsızlıktan farklı olarak kasten ve açık bir şekilde de yapılır. Eşya zorbalığı yapan zorba, kurbanı ait olan özel bir eşyaya onun gözü önünde kaba kuvvetini kullanarak el koyar. Bu açıdan bakıldığında eşya zorbalığında temel amaç eşyaya sahip olmak değil kurbanı aşağılamaktır. Zorbalar kurbanın eşyalarına kaba kuvvet ile sahip olarak kurbanda güvensizlik ve yetersizlik duygularını oluştururlar (Gümüş, 2020, s. 16-18; Gökkaya ve Tekinsav Sütçü, 2020, s. 42; Talu ve Elmas, 2020, s. 100).

Cinsel Zorbalık: Ergenlik döneminin gelişimsel süreçlerinin bir parçası da cinsel gelişimdir. Ergenlikle birlikte ergenler kendi bedenlerini ve cinsel güdülerini fark etmeye başlarlar. Ancak bu süreç belirli sorunları da beraberinde getirebilir. Bu sorunlardan bir tanesi de cinsel zorbalıktır. Cinsel zorbalık içerisinde sarkma, cinsel içerikli sözcükler kullanma ve elle tacizi kapsamaktadır. Bu tür davranış örüntüleri cinsel zorbalık olarak değerlendirilebilir (Gümüş, 2020, s. 16-18; Gökkaya ve Tekinsav Sütçü, 2020, s. 42; Talu ve Elmas, 2020, s. 100).

Siber Zorbalık: Teknoloji arttıkça özellikle sosyal medya başta olmak üzere internette siber zorbalık türü ortaya çıkmıştır. Teknoloji ve internetin sağladığı kolaylıklardan dolayı bilgiye ulaşma ve paylaşma kolaylaşmış, buda zorbalara teknoloji araçlarını kullanarak, kasıtlı ve sürekli başkalarına zarar verme davranışına imkân vermiştir. Siber zorbalık, sosyal medya, sosyal iletişim programları ve diğer programlar kullanarak bir bireye kötü niyetle, kasıtlı ve tekrarlanan şekilde kullanılmasıdır

(Gümüş, 2020, s. 16-18; Gökaya ve Tekinsav Sütçü, 2020, s. 42; Talu ve Elmas, 2020, s. 100).

Genel olarak, zorba ile mağdur arasındaki etkileşimin yarattığı psikososyal konulara odaklanmış olmasına rağmen, cinsiyetin hem zorbayı hem de mağdur açısından, özellikle gençler arasında farklı sonuçlara sahip olabileceği vurgulanmıştır. Tüm gruplar arasında yüksek davranış bozukluğu prevalansının yanı sıra, zorbalık ve takip edilen erkeklerin gelecekte zorba olma şansının daha yüksek olduğunu belirtmek gerekir (Talan, Bostan ve Öztürk, 2021, s. 380; Arslan ve Yeşilyurt, 2019, s. 31).

Ayrıca, akran baskısı ve gençler arasındaki ilişkiler, akran zorbalığına yol açabilecek antisosyal davranışla ilişkilendirilmiştir. Konformatif zorbalığın bir sonucu olarak, arkadaşlar zorbayı destekleyecek ve yardımcı olacaktır. Akran deneyimlerine rağmen bireysel direnç yeteneği, akranlar arasındaki olumsuz sosyal bağın yanı sıra konformatif zorbalığın önlenmesinde önemli bir faktör olarak vurgulanmıştır (Ünal, 2019, s. 23, Kocamanoğlu, 2021).

2.3.3. Sonuçları

Zorbalığa maruz kalmış bazı kurbanlar zorbalık sonucunda travma geçirirken bazı kurbanlar intihar girişiminde bulunabilir. Bazı kurbanlar insanlara güvenini kaybedebilir. Bazı kurbanlar da durumunu kabul edip çaresizce zorbalığa boyun eğebilirler (Yalnız, 2019, s. 7). Bu durum zorbalığın olası sonuçlarından bazıları olarak değerlendirilebilir. Zorbalık özellikle gelişimin her açıdan hızlı ilerlediği ergenlik döneminde birçok olumsuz olası sonuç doğurabilir. Bununla birlikte zorbalık hem kurbanı hem de zorbayı riskli durumların içine sokabilir. Bu açıdan zorbalık ergen gelişim sürecini olumsuz etkileyecek durumlardan bir tanesi olarak görülebilir.

Tıprıdamaz Sipahi ve Karababa'ya (2018, s. 223) göre “akran zorbalığına maruz kalan ve zorbalık yapan çocuklarda depresyon, intihar düşünceleri, psikiyatrik problemler, ebeveynlerle ilişkilerde sorunlar ve akademik alanda problemler daha sık görülmektedir. Zorbalarda erişkin yaşa geldiklerinde davranış bozuklukları ve yarısından çoğunda suça eğilim ortaya çıkmaktadır.”

Zorbaca davranışlar süreğen hale geldiğinde güç dengesizlikleri de kalıcı hale gelerek bu davranışlara maruz kalan çocuklarda fiziksel ve zihinsel gelişim süreci bozulmaktadır. Zorbaca davranışlar sadece kurbanı değil neredeyse okuldaki tüm öğrencileri etkilemektedir (Hamurcu, 2020, s. 19).

Daha güçlü bir akran tarafından aşağılanmaya ve saldırılara maruz kalmak, muhtemelen bir çocuğun veya ergenin akran çevresinde karşılaşılabileceği en travmatik deneyimlerden birisidir. Bu açıdan bakıldığında zorbalık içerisinde ciddi ruhsal problemlerin oluşma riskini taşımaktadır. Zorbalığa maruz kalma ciddi ve bazen de uzun süreli sonuçlar doğurabilir. Bununla birlikte zorbalığa tanık olmanın da izleyiciler için olumsuz sonuçlar doğurduğuna dair çeşitli kanıtlar vardır. Bu nedenle zorbalığı sadece iki birey arasında yaşanan şiddet içerikli bir durum olarak görmek yanlış olacaktır. Zorbalık, sürece katılan tüm katılımcılar (zorba, kurban, gözlemci) üzerinde olumsuz etkiler bırakabilmektedir (Gümüş, 2020, s. 12).

2.4. Bilişsel Çarpıtmalar

Bilişsel kuramın kökeni, insanın öğrenme sürecinin hayvanlarınkinden farklı olduğu gerçeğine dayanan, sosyal öğrenmeye dayanana davranışların ve düşüncelerin incelenmesi olup literatürde bilişsel kuram olarak bilinmektedir (Hamamcı ve Büyüköztürk, 2003). Bilişsel kuram Aaron Beck tarafından 1967 yılında ileri sürülmüştür. Bireylerin nesnel gerçekliği kendileri hakkında olumsuz düşüncelere dönüştüren bazı mantıksal hatalar yaptığını belirtmiştir. Bireylerin olumsuz ve önyargılı düşüncelerini değiştirerek, daha gerçekçi yorumlar yaparak ve alternatif düşünce geliştirerek kendilerini geliştirebileceklerine inandıklarını ileri sürmüştür. Araştırmalarını ise “bilişsel terapi” olarak adlandırmıştır (Bek, 2016).

Beck, çalışmalarında, danışanlarının kendilerine ait otomatik düşüncelerinin olduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda, depresyon ve anksiyete kavramları, bilişsel çarpıtmaları merkezine alarak, yeniden tanımlama çalışmaları yapmaya başlamıştır ve kendi danışanlarının hatalı düşünce yapılarını düzeltmek için, sistemle uygulamalar yapmasına sebep olmuştur. Böylece, Beck klasik psikanalizden ayrılarak kendi “bilişsel terapi” kuramını oluşturmuştur. Bu kapsamda olumsuz duyguduruma neden olan bilişsel yapıları; (1) “Bilişsel Üçlü, (2) Bilişsel Şemalar ve (3) Bilişsel

Çarpıtmalar” olmak üzere üçe gruba ayrılmıştır. Bilişsel modeller de belli kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramlar; bilişsel çarpıtmalar, ara inançlar, temel inançlar ve otomatik düşüncelerdir(Beck, 1964, s. 562-565; Beck, 1976, Akt. Pössel ve Pittard, 2016).

2.4.1. Bilişsel Üçlü

Bilişsel üçlü, bireyin bilişsel süreçlerinin oluşturulmasında ve olayları algılama biçiminde etkili olmasıyla birlikte, bireyin kendi yaşantısı ve geleceği ile ilgili bazı düşünce örüntülerinin oluşması şeklinde tanımlanmaktadır (Kaya ve Tıraş, 2021, s. 540).

Erarslan ve Işıklı’ya (2019) göre bilişsel üçlü; “benliğin, dünyanın ve geleceğin olumsuz algısından oluşmaktadır. Olumsuz bilişsel üçlüye sahip olan kişi kendisinin yetersiz olduğunu düşünmekte ve hoş olmayan deneyimlerin kendisinin davranışları ya da özelliklerinin bir sonucunda olduğuna inanmaktadır. Birey dünyayı engellerle dolu olarak görmekte ve çevre ile etkileşimleri olumsuz şekilde yorumlamaktadır. Ayrıca, gelecek zorluklarla dolu olarak görülmekte ve şu anki zorlukların süresiz bir şekilde devam edeceğine inanılmaktadır. Depresyona yatkınlık yaratmasına ek olarak, bilişsel üçlü bireyde depresif durumun devam etmesinde de rol oynamaktadır” (Erarslan ve Işıklı, 2019, s. 33). Bu süreç üç farklı aşamada gerçekleşmektedir ve bilişsel üçlünün birinci aşamasında bireyler kendilerini beceriksiz, yetersiz ve değersiz biri gibi olarak görmektedir. İkinci aşamada ise, hayatlarını negatif olarak değerlendirmişlerdir. Birey son aşamasında ise, geleceklerine yönelik negatif beklentiler oluşturmuşlardır (Kaya ve Tıraş, 2021, s. 540-541).

2.4.2. Bilişsel Şemalar

Bilişsel terapi teorisinde, kişilerin inançlarının erken çocukluk döneminde başladığı belirtilmektedir. Ayrıca şemaların geliştiği ve bireyin yaşamı boyunca bunları süreklilik arz ettiği ileri sürülmektedir. Bunlar erken çocukluk deneyimlerinden itibaren, kişinin kendisi ve çevresi hakkında temel inançlarını oluşturur. Nitekim bilindiği üzere erken çocukluk döneminde çevrelerinde ilgi, saygı ve sevgi gören çocuklar, büyüdükçe kendilerini sevgi dolu, değerli ve kendi kendine yeten bireyler olarak görürler. Buna karşılık, erken çocukluk döneminde olumsuz deneyimler

yaşayan çocuklar, yetişkinlikte sevilme, hoşlanılmama ve yetersizlik şeklinde olumsuz inançlar oluştururlar. Erken çocukluk dönemindeki bu durum insanların inanç sistemlerini etkiler. Bu olumsuz inançlar ise insanın olumsuz bilişsel şemalarının temelini oluşturur (Özdemir, 2020, s. 381; Başbuğ, Cesur ve Durak-Batıgün, 2016, s. 2; Özdel, 2015, s. 19).

Bilişsel Şemalar özetle Özdel'e (2015) gör "uyarıcıların, düşüncelerin ve beklentilerin saklanan bilişsel temsilleri olan bilişsel şemalar, bilgi işleme sistemlerini kontrol eder. Herhangi bir şema aktive olduğunda kişide ilgili inanç/temel-inançtan kaynaklanan bir "anlam" yaratılır ve ortaya çıkan bu anlam diğer biliş, duygulanım, motivasyon ve davranış sistemleriyle karşılıklı etkileşime girer" (Özdel, 2015, s. 19).

Bilişsel şemalar teorisine göre, psikolojik sorunları olan bireylerin belirli şemaları vardır. Bu şemalar bazı işlevlerini yitirmiştir. İşlevsel olmayan kalıpların başlangıcı esas olarak çocuklukta görülür ve kalıcı özelliklere sahiptir. Bireyler zaman zaman ne yaparlarsa yapsınlar kendilerini iyi hissetmek için başkalarının onayına ihtiyaç duyduklarına, başarılı olmak için her alanda başarılı olmaları gerektiğine ve hayatlarındaki her şeyi yönetebileceklerine inanırlar. Bunlar; sürekli olarak bilişsel çarpıtmalarla desteklenen, işlemeyen bilişsel şemalardır. Bilişsel terapi ile bireylerin işlevsiz kalıplarına odaklanılır (Çam ve Çelik, 2018, s. 788-789; Başbuğ, Cesur ve Durak-Batıgün, 2016, s. 2). Bilişsel şema alanları, boyutları ve kapsamı Tablo 4'te aktarılmıştır.

Tablo 4. Bilişsel Şema Alanları, Boyutları ve Kapsamı

Şema Alanı	Şema Boyutları	Özet Bilgi
Kopukluk ve Reddedilmişlik	Terk Edilme ya da İstikrarsızlık Güvensizlik ya da Suiistimal Edilme Duygusal Yoksunluk Kusurluluk ya da Utanç Sosyal İzolasyon, Yabancılaşma	Bu alanda şemalara sahip olan bireyler başka insanlarla ile güven verici ve tatmin edici bir ilişki kurmada sorun yaşamaktadırlar. Bu bireyler istikrarlı olma, güvenli bir ortam oluşturma, bakım, sevgiye sahip olma, mensubiyet, empati kurma, kabul edilme, duyguların tam ve doğru bir şekilde aktarılması gibi ihtiyaçların karşı taraftaki bireylerce karşılanamayacağına dair inanç sergilemektedir.
Zedelenmiş Otonomi ve Kendini Ortaya Koyma	Bağımlılık ya da Yetersizlik Hastalıklar ve Tehditler Karşısında Dayanıksızlık İç İçelik ya da Gelişmemiş Benlik Başarısızlık ya da Yetersizlik	Bu şemaya sahip bireyler ebeveynlerinden farklılaşmamış ve dolayısıyla birey olamamışlardır. Bu bireyler, aşırı korumacı ailelere sahip olabildikleri gibi tam tersi özelliğe sahip ailelerde olabilmektedir. Ailelerin ebeveynlik tutumları çocukların kendine olan güvenlerinin gelişmesini engelleyerek, yetişkinlik döneminde kendi yaşamlarını kurmalarını engellemektedir.

Zedelenmiş Sınırlar	Hak Görme ya da Büyüklük Yetersiz Özdenetim	Bu şema alanı bireyin kendisine disiplin uygulamasında zorluk çekmeye yönelik şemaları içermektedir. Bu bireyler, haklara saygı göstermede, uyum sağlamada, sözlerini tutmada zorluk yaşamaktadır. Çoğunlukla bu bireyler sorumluluk duygusu olmayan bencil ve narsistik bir yapıdadır.
Diğerleri Yönelmişlik	Boyun Eğicilik Onay Arayıcılık Kendini Fedâ	Bu şemaya sahip bireyler onaylanmak, ilişkiyi duygusal yönde devam ettirmek ya da oluşabilecek olumsuzluklardan kaçmak için başkalarının varlığının olması gerektiğine inanmaktadır. Başkalarıyla ilişkilerinde kendi gereksinimlerinden fazla başkalarının tepkilerinin ne olacağını düşündüğünden kendi tercihlerine veya öfkelerine yönelik farkındalıkları azdır.
Aşırı Tetikte Olma ve Bastırılmışlık	Karamsarlık Duyguları Bastırma, Yüksek Standartlar ya da Aşırı Eleştiricilik Cezalandırıcılık	Batırılmış şemaya sahip bireyler içselleştirilmiş standartlara ulaşmak için, kendi mutluluklarından, kendini anlatmaktan çekinirler. Endişe duygusu yüksek, korku dolu ve tetikte olmadıklarında kaygı içinde olan bireylerin kökeninde genellikle bastırılan, kendi isteklerinden bastırılmış bir çocukluk geçmişleri mevcuttur.

Kaynak: Yılmaz, H. (2019). Çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anılarının bilişsel şemalar ve psikolojik semptomlarla ilişkisi, *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 3(2), 167-192, s. 173

2.4.3. Otomatik Düşünceler

Kişilerin geçmişteki deneyimlerine bakarak herhangi bir negatif olayın hemen öncesinde düşünmekte olduğu şeyi bir an önce geliştirmek ve otomatik olarak oluşmuş olan düşünceleri “otomatik düşünceler” olarak tanımlanmaktadır (Yavuzer ve Karataş, 2013, s. 2). Olumsuz deneyimler ve gelişim süresince karşılanmayan gereksinimler, bilginin yanlış işlenmesine, bireyin kendisini, olayları, ilişkileri ve dünyayı gerçekte olduğundan farklı, çarpıtılarak algılamasına yol açmaktadır. Yanlış işlenen bilgi ise olumlu kanıtlara karşın bireyin olumsuz bir beklenti içine girmekten vazgeçmemesine dolayısıyla olumsuz duygulanım ve tepkilere yol açmaktadır. Otomatik düşünceler, bireyin olumsuzluk beklentisi içine girmesine neden olan temel inançlarının bilinç düzeyine ulaşan, görünürde olan ve nispeten daha kolay belirlenebilen kısmıdır (Yılmaz, 2015, s. 7).

Otomatik düşünceler zihnin doğal akışı içinde yer alan, bir olay ya da durumla karşılaşıldığında refleks gibi bir anda oluşan bilişsel yapılardır. Oluşurken problem çözme ya da amaca yönelik düşünmede olduğu gibi belli bir mantıksal sıralama izlemezler. Otomatik düşünceler, birey tarafından tasarlanmadan zihnin doğal akışında hızlı ve anlık olarak ortaya çıkması nedeniyle otomatik olarak adlandırılır. Normal konuşma ve yazma dilinde olduğu gibi uzun ve yazım kurallarına uygun değil, kısa ve seri bir biçimde zihinden hızlıca geçen anlam kümeleridir. Sözel ya da imgesel şekilde olabilirler (Yıldız, 2017, s. 2). Otomatik düşünceler içeriğine ve anlamına göre kişinin

çeşitli duygular hissetmesine yol açabilirler ve bu duygular genellikle olumsuzdur. Üzüntü, kaygı, öfke gibi olumsuz duygular, olumsuz otomatik düşünceler nedeniyle ortaya çıkarken, hoşnutluk, rahatlık gibi olumlu duygular ise olumlu otomatik düşünceler nedeniyle ortaya çıkmaktadır (Gökçakan ve Gökçakan, 2005, s. 92).

Kişi otomatik düşüncenin aklından hızlıca geçmesi sebebiyle çoğu zaman bu düşünceyi değil, aklından geçen otomatik düşüncenin sebep olduğu duyguyu fark eder. Eğitim ve alıştırma ile kişiler otomatik düşüncelerin farkına varabilirler. Bu düşüncelerin fark edilip, belirlenmesi, değerlendirilmesi ve onlarla işlevsel biçimde çalışılması ile çoğunlukla olumsuz olarak hissedilen duygularda olumlu bir değişim görülür (Yıldız, 2017, s. 2-3). Otomatik düşüncelerin özellikleri şu şekildedir;(1) açık ve nettirler, (2) duruma ya da olaya özgüdürler, (3) süreklilikleri yoktur, (4) ve (5) amaca yönelik düşünme ya da sorun çözmede olduğu gibi mantıksal sıralama göstermezler (Yılmaz, 2015, s. 7-8).

Otomatik düşünceler bireyin kendisi, iç dünyası ve geleceği ile ilgili iç konuşmalarıdır ve imgesel biçimde de görülebileceği belirtilmektedir. Otomatik düşünceler her bireyde ortaya çıkabilen yapılardır. Ancak kişide olumsuz otomatik düşüncelerin fazla olması, çeşitli ruhsal sorunlara yol açan önemli bir etken olarak belirtilmektedir (Yıldız, 2017, s. 2-3). Otomatik düşüncelerin; genellikle sadece psikolojik problemi olan insanlarda değil her insanda var olan ancak psikolojik sorunu olan insanların gerçek olarak kabul edip, abartıp, doğruluğuna katı şekilde inandıkları, çarpıtılmış akıl yürütme şekilleri vardır. Bu düşünceler için “otomatik” ifadesinin kullanılması, bu düşünme tarzının çekirdek inançlara dayalı, yansıtıcı ve sorgulanmamış değerlendirmenin sonucu olmasından dolayıdır (Gökçakan ve Gökçakan, 2005, s. 92; Yılmaz, 2015, s. 7-8).

Otomatik düşünceler, bilinçlilik durumunda ortaya çıkan, düşünceler, zihinsel görüntülerdir. Bunlar, sözel veya imaj şeklinde olup, hızlı, otomatik ve istemsiz şekilde zihinde belirebilmektedir. Herhangi bir biçimde hakikatle alakası olmayan; doğruluk ihtimali olsa da bireyin yanlış neticeye vardığı; otomatik düşünce olarak doğru olsa da işlevselliğini yitirmiş olmak üzere üç çeşit otomatik düşünceden bahsetmek mümkündür (Artıran ve Şeker, 2020, s. 38-39). Otomatik düşünceler konuşma ya da yazma dilindeki kadar net kelimelere sahip ifade ya da cümleler

değillerdir. Hızlı akan anlam kümesi olarak düşünülebilirler. Sözel ya da imgesel formda olabilirler. Herhangi bir durum esnasında kişinin aklından negatif sözcük veya anlamlardan oluşan cümleler geçebileceği gibi kendi ile ilgili olumsuz imgeler/görüntüler/hayaller de geçebilir. Kelimelerden oluşmayan bu ürünler de otomatik düşünce olarak düşünülmektedir (Gökdağ, 2014, s. 20-21).

2.4.4. Bilişsel Çarpıtmalar

Bilişsel çarpıtmalar hızlı ve otomatik bir biçimde bu durumlar karşısında bireylerin zihinlerinde oluşmaktadır. Bu sebeple, çoğu zamanlarda birey bu durumların farkına varamamaktadır. Bireylerin çarpıtma eğilimleri, bütün bireylerde bulunur, bu çarpıtmalarda çok fazla olan durumlarda birey, gerçekliklerinden kopmaktadır. Bu durumda birey “psikopatolojik” belirtiler göstermeye başlamaktadır (Hiçdurmaz ve Öz, 2011, s. 73). Bilişsel süreç, çevreden gelen uyarıların yorumlanması ile bu uyarıların davranışsal sonuçları arasında aracılık eder. Bilişsel kuram, bilişin iç ve dış çevresel uyarıların sentezlediğini ve onları bir algılama süreci ve yapısına dönüştürdüğünü ileri sürmektedir. Bu biliş daha sonra öznel bir şekilde olarak yorumlanır ve kaydedilir, hatırlanır ve gerektiğinde yeniden yorumlanır. Bütün bunlar nesnel dünyadan ziyade öznel süreçlere bağlı olmaktadır (Köknel, 2020).

Bilişsel çarpıtmaların birçok bireyde gözükmesi mümkündür. Bu çarpıtmalar kişilik ve ruhsal yönden bozukluğu olan bireylerde daha fazla, sistematik bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bireyin hayat olayına etkisi öznel ve bireyin bu durumu algılama biçimi, başa çıkabilme tutumları ile yakın ilişki içerisinde. Bireyin bu olayları değerlendirmesi ve tanımlaması, onu olumsuz veya olumlu birer değer yüklemesinde bilişsel yönden etkenler sağlamaktadır (Boran Sarı, 2017, s. 2-3).

Daha önce ifade edildiği üzere bilişsel yaklaşıma göre bilişsel çarpıtmalar; bireyin kişisel duygularıyla bağlantılı olan, onun fiziksel ve davranışsal tepkilerine yön veren ve etkileyen herhangi bir durumdan daha fazlası olup bu bireyin söz konusu durum karşısında sergilediği davranışların genel şeklidir (Boran Sarı, 2017, s. 2-3; Kuzucu, Tunçer ve Aksu, 2015, s. 49). Bu kapsamda bilişsel çarpıtmalarla ilgili düşünce tarzları aşağıda sıralanmıştır.

- Aşırı Genelleme: Kişinin bir ya da birkaç olayla bağlantılı olarak, bütün durum ve olayları kapsamına alan sonuçları çıkarsaması
- Duygudan Sonuca Ulaşma: Tersine kanıtlar olmasına karşın, kanıtları görmezden gelerek yalnızca kendi hissettiği ve inandığı için bir şeyin doğru olduğuna inanmak.
- Etiketleme: Birey elinde bulundurmuş olduğu olumlu kanıtlara rağmen, kendisinde ve diğer bireylere karşılık genelleyen ve yargılayan etiketler oluşturmak
- Felaketleştirme: Sonucu muhtemel olan durumlar ve olaylara katılmadan geleceğe hep negatif yönden yaklaşılmaktadır. Küçük bir durum ve olaydan yola çıkılarak, olayları diğer seçenekleriyle yeteri kadar değerlendirmeden, olayların tamamını negatif olarak değerlendirmek.
- Keyfi Çıkarsama: Somut kanıtların bulunmadığı durumlarda ya da tersine kanıtlar olduğu halde, bulunmuş olduğu durumlardan bazı sonuçları çıkarmak.
- Kişiselleştirme: Bireyin kendisiyle ilgili bir ilgisinin olmadığı durumda, kendisi dışında gelişmiş olayları kendisi ile ilişkisini görmüş olması ve olayların olumsuz taraflarını kendi sorumluluğu gibi hissetmiş olmasıdır.
- Küçümseme veya Büyütme: Belli bir olay veya durum olduğunda, bunları olduğundan fazla büyütmesi veya küçültmesidir.
- Meli-Malı İfadeleri: Birey kişisel olarak ya da başkaları tarafından nasıl davranmaları gerektiği hususunda, kesin fikirlerinin oluşması ve bunları gerçekleştirememesi durumunda olası sonuçları abartmış olmasıdır.
- Siyah Beyaz: Herhangi bir olay ve hayatın iki ucunun bağlanmasının yorumlanmış olmasıdır. Her şey ya hep ya hiç şeklindedir.
- Zihin Okuma: Bir kişinin o farkında olmadan, karşısındaki bireyin düşüncelerini bildiğine inanmak.

Genel olarak bilişsel çarpıtmalar bireylerde kendi odaklı özellikler göstermekle birlikte otomatik düşüncelerin ortaya çıkmasında da büyük bir etkiye sahiptir. Bilişsel çarpıtmalar genel olarak diğer zihinsel süreçlerle benzer olarak çok hızlı bir şekilde meydana geldiği için bireyler bu sürecinde farkında olamamaktadırlar (Hiçdurmaz ve Öz, 2011, s. 73; Türkçapar, 2008, s. 102-103). Bilişsel çarpıtmalar, bilişsel yaklaşım açısından; kişinin bireysel duygularıyla ilişkili fiziksel ve davranışsal tepkilere etki eden, bir durumdan ziyade bireyin o durum karşısında yapmış olduğu durumların şeklidir (Kuzucu, Tunçer ve Aksu, 2015, s. 49).

2.5. Literatür Özeti

2.5.1. Ergenlik Döneminde Madde Kullanımı Üzerine Yapılan Araştırmalar

Madde kötüye kullanımı, özellikle gençler arasında, Türkiye'de ve dünyada biyolojik, gelişen duygusal ve sosyal çok boyutlu tetikleyicilere sahiptir ve bu da ciddi sağlık sorunlarına yol açmaktadır (Gürol, 2008, Meclis Araştırma Raporu, 2008; TUBİM, 2012). Öte yandan, gençler arasında sigara ve alkol kullanımı genellikle azalmaktadır; bununla birlikte, çoğu ülkede sıkı önlemlere rağmen, ergenlerin sigara ve alkol kullanım oranları kolay erişim nedeniyle yüksek kalmaktadır (ESPAD, 2015; Torrönen, vd., 2019). Alkol, nikotin ve diğer uyuşturucular ile kumar, internet, telefon ve oyun bağımlılığı arasındaki güçlü bağlantı nedeniyle çocuklarda ve gençlerde bir bağımlılıktan diğerine bir değişiklik olabilir. Sonuç olarak, erken alkol kullanımından kaçınmak için tüm bağımlılıklar aynı anda değerlendirilmelidir (ESPAD, 2015; TBMM araştırma Komisyonu Raporu, 2018).

Uyuşturucu sorunu Türkiye'de 15-24 yaş grubunda ve ayrıca 12-24 yaş grubunda daha yaygındır. 2011-2012 yıllarında yapılan 11812 lise ikinci sınıf öğrencisi araştırmasında, öğrencilerin yüzde 1,5'inin en az bir kez uyuşturucu kullanımı faaliyetlerinde bulunduğu tespit edilmiştir (TUBİM, 2012).

2.5.2. Akran Zorbalığı Üzerine Yapılan Araştırmalar

Akranlarla ilişki kurulması, bireye kendini ifade etme fırsatı sunmakta ve sosyal destek sağlamaktadır. Bu durum madde bağımlılığına karşı koruyucu etki

oluşturmaktadır (Turhan, İnandı, Özer ve Akoğlu, 2011; Yılmaz ve Türkkahraman 2014).

Önceki nesillere kıyasla, gençlerin uyuşturucu bağımlılığının nedeni olan sosyal baskıyla daha etkili bir şekilde başa çıkabileceğini iddia edilmektedir (Törrönen vd., 2019). Ermağan (2010). İletişim yeteneklerinde bir iyileşmenin yanı sıra uyuşturucu kullanım yaygınlığı ve eğiliminde bir düşüş olduğunu belirtmiştir. Uludağlı ve Sayıl (2009) göre, akranların olumlu ya da olumsuz tutum ve eylemlerinin gençler üzerindeki etkisine ilişkin bulgular kafa karıştırıcı olabilir.

Whitney madde kullanımı ve suçluluğun ailede yaşanan olumsuz durumlardan çok çevresel faktörlerden etkilendiğini ifade etmiştir (Akt., Özmen ve Kubanç, 2001). Bu da gençlerde madde kullanımında arkadaş etkisinin ön planda olduğu anlamına gelmektedir. TUBİM, verilerine göre madde kullanıcıları maddeyi ilk sırada yabancılardan (%42) ikinci sırada arkadaşlarından (% 8) temin etmektedir(TUBİM, 2009).

Liseli gençlerle ilgili bir çalışmaya göre madde kullanan arkadaşı olanların, madde kullanma riski yaklaşık 6 kattır. Bununla birlikte erkeklerde polisle başı belaya giren ve hırsızlık yapan arkadaşı olma riski kızlara oranla daha fazla iken madde kullanan kızların antisosyal arkadaşlar bulma riski erkeklerden fazladır(Ögel ve Aksoy, 2006).

Ortak sorunları olan gençler (boşanmış ebeveynler, okul kaybı, nesiller arası anlaşmazlık, vb.) benzer sorunları olanları daha fazla anlama umuduyla yakınlaşırlar (Atabek, 2002). Benzer bir kaderi olan bu gençler birlikte vakit geçirmeye devam ettiklerinde, kaderlerinden ayrı olarak birkaç ortak nokta ortaya çıkar. Giyinme biçimleriyle büyüledikleri yerlerden sosyal paylaşım sitelerindeki mesajlarına kadar yeni bir kelime hazinesi ve yaşam tarzı geliştiriyorlar (Yaman, 2014). Ergenler, "benzerlik" dönemi olarak bilinen bu süre zarfında eşlerini taklit eder ve bağ kurarlar (Atabek, 2002). Ek olarak, alkol kullanımı, bu maddenin kolayca erişilebildiği ve kullanılabilirdiği yerlerde gerçekleşir. Ergenlik döneminde, kalabalık, düzenlenmemiş ve kontrolsüz koşullarda olmanın uyuşturucu bağımlılığı olasılığını arttırdığı iyi anlaşılmaktadır. Bu kriterleri takip eden bazı sosyal etkinliklere katılım, ergenin ilacı tanınmasına ve kullanmasına ve madde için iştah açmasına neden olabilir ve maddeyi

tanımlamak ve tüketmek için gerekli ortamı yaratarak günlük madde kullanımına yol açabilir (Ögel, Ermağın, Eke ve Taner, 2007).

Columbia Üniversitesinde 781 ergen kız ve annelerinin katılımıyla gerçekleştirilen bir araştırma sonucuna göre de kızların alkol, reçeteli ilaçlar ve uçucu maddeleri kullanımı ile okul sonrası vakit geçirilen yerler, dış görünüşleri, depresyon, en yakın arkadaşın madde kullanımı, annenin içme davranışı, anne-kız etkileşimi ve madde kullanımına dair aile normları arasında ilişki bulunmuştur (Schinke, Fang ve Cole, 2008). Latin Amerika'da toplam 14 kız ve erkek ortaokul öğrencisiyle yapılan dış görünüş, kültürleşme ve madde kötüye kullanımı arasındaki ilişkiyi araştıran bir çalışma sonucu ise dış görünüş algısının en yüksek risk olduğunu ortaya koymaktadır (Nieri, Kulis, Keith ve Hurdle, 2005). Amerika'da kız ve erkeklerden oluşan 148 kişilik bir grupla gerçekleştirilen ve akran baskısı, popülerlik ve uyum sağlama ile okul performansı, cinsel davranışları ve madde kullanımı arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırma sonucuna baktığımızda ise akran baskısının madde kullanımı üzerinde önemli ölçüde etkin olduğu görülebilir. (Santor, Messervey ve Kusumakar, 2000).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, madde kullanımı olan geç ergenlerde madde kullanım düzeyi, akran zorbalığı ve bilişsel çarpıtmalar arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu kapsamda çalışma ilişkiisel bir tarama modeli kullanılarak hazırlanmıştır. İlişkiisel tarama modelinin amacı, en az iki değişken arasındaki ilişkileri göstermektir (Karasar, 2014).

3.2. Araştırmanın Evren Ve Örneklemi

Araştırma 2020-2021 tarihleri arasında Elazığ, Muş ve Gaziantep illerinde bulunan AMATEM servis ve polikliniklerinde gerçekleştirmiştir. Araştırmanın evreni madde kullanımı olan geç ergen bireylerdir. Araştırmanın örneklem grubunu ise gönüllülük esasına dayalı olarak 18-25 yaş arasındaki geç ergenlerden seçilen 400 katılımcı oluşturmaktadır.

3.3. Araştırmanın Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada, madde kullanımı olan geç ergenlerde madde kullanım düzeyi, akran zorbalığı ve bilişsel çarpıtmalar düzeylerine yönelik veriler anket yöntemi ile toplanmıştır. Bu kapsamda araştırma sürecinde Kişisel Bilgi Formu, Bağımlılık Profil İndeksi Ölçeği (BAPİ), Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği (AZBÖ) ve Bilişsel Çarpıtma Ölçeği (BÇÖ) ile veri toplanmıştır.

3.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Kişisel Bilgi Formu, araştırmaya katılan geç ergenlerin demografik bilgilerini tespit edebilmek için araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Bu kapsamda, katılımcıların cinsiyet, yaş, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu ve gelir düzeyi bilgileri elde etmek için sorular yöneltilmiştir.

3.3.2. Bağımlılık Profil İndeksi Ölçeği (BAPİ)

Ögel, Evren, Karadağ ve Gürol (2012) tarafından geliştirilmiştir. Araştırma kapsamındaki geç ergenlerin madde kullanım düzeylerinin belirlenmesi amacıyla kullanılacaktır. 5’li likert tipte geliştirilen bu ölçek, 37 maddeden oluşmaktadır. Her madde 1-5 aralığında derecelendirilmektedir. Bu kapsamda, ölçekten alınabilecek puanlar 37-185 aralığında değişmektedir. Bağımlılık Profil İndeksi Ölçeği (BAPİ)’nin bağımlılık tanı ölçütleri, madde kullanmanın kişinin yaşamına etkisi, madde kullanmak için şiddetli istek ve madde kullanmayı bırakma motivasyonu olmak üzere 4 alt boyutu vardır. Cronbachs α güvenilirlik katsayıları incelendiğinde; toplam .89, bağımlılık tanı ölçütleri .71, madde kullanmanın kişinin yaşamına etkisi .86, madde kullanmak için şiddetli istek .77 ve madde kullanmayı bırakma motivasyonu .63 olarak hesaplanmıştır. Ölçek puanının yükselmesi bağımlılığın yüksek olduğunu gösterirken ölçek puanının düşmesi ise bağımlılığın düştüğünü göstermektedir.

3.3.3. Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği (AZBÖ)

Pişkin ve Ayas (2007) tarafından geliştirilmiş bir ölçektir. Çalışma kapsamında, madde kullanımı olan geç ergenlerin akran zorbalığı düzeylerini incelemek için kullanılacaktır. Bu ölçek, akran zorbalığı belirleme ölçeği, biri “zorba ölçeği” diğeri “kurban ölçeği” olarak adlandırılan ve aynı maddelerin farklı biçimde sorulmasından oluşan paralel iki ölçekten oluşmaktadır. Zorba ölçeğinin cronbach α iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı toplam puan için .87, “fiziksel zorbalık” alt ölçeği için .71, “sözel zorbalık” alt ölçeği için .68, “izolasyon” alt ölçeği için .60, “söylenti yayma” alt ölçeği için .64 ve “eşyalara zarar verme” alt ölçeği için .70 olarak hesaplanmıştır. Kurban ölçeğinin cronbach alpha iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı toplam ölçek için .90, “fiziksel zorbalık” alt ölçeği için .74, “sözel zorbalık” alt ölçeği için .66, “izolasyon” alt ölçeği için .68, “söylenti yayma” alt ölçeği için .79 ve “eşyalara zarar verme” alt ölçeği için .76 olarak hesaplanmıştır. Ölçek puanının yükselmesi akran zorbalığının yüksek olduğunu gösterirken ölçek puanının düşmesi ise akran zorbalığının düştüğünü göstermektedir.

3.3.4. Bilişsel Çarpıtma Ölçeği (BÇÖ)

John Briere tarafından geliştirilmiş ve Türkçe uyarlaması Ağır ve Yavuzer (2018) tarafından yapılmış bir veri toplama aracıdır. Bu araştırmada, madde kullanımı olan geç ergenlerin bilişsel çarpıtma düzeylerini tespit edebilmek için kullanılacaktır. 5’li likert tipte geliştirilen bu ölçek, 40 maddeden oluşmaktadır. Her madde 1-5 aralığında derecelendirilmektedir. Bu kapsamda, ölçekten alınabilecek puanlar 40-200 aralığında değişmektedir. Bu ölçeğin olumsuz benlik algısı, kendini suçlama, çaresizlik, umutsuzluk ve yaşamı tehlikeli görme olmak üzere 5 alt boyutu vardır. Cronbach’s α güvenilirlik katsayıları incelendiğinde; olumsuz benlik algısı .84, kendini suçlama .73, çaresizlik .81, umutsuzluk .89 ve yaşamı tehlikeli görme .71 olarak hesaplanmıştır. Ölçek puanının yükselmesi bilişsel çarpıtmaların yüksek olduğunu gösterirken ölçek puanının düşmesi ise bilişsel çarpıtmaların düştüğünü göstermektedir.

3.4. Verilerin Analizi

Bu araştırma, madde kullanımı olan geç ergenlerde akran zorbalığı ve bilişsel çarpıtmaları tespit edebilmek amacıyla yapılmıştır. Bu amaç kapsamında 400 madde kullanımı olan geç ergene ulaşılmıştır. Örneklem grubundan toplanan verilerin analizinde SPSS-22 istatistik programı kullanılmıştır. Yapılan her analiz, tablo formatında organize edilerek Bulgular bölümünde rapor edilmiştir.

Yapılan analizlerde ilk olarak madde kullanımı olan geç ergenlerin demografik bilgilerine ait frekans ve yüzde değerleri hesaplanmıştır. Daha sonra, araştırma verilerinin normal dağılım varsayımını karşılama durumu incelenmiştir. Bu incelemede, araştırma verilerine yönelik çarpıklık ve basıklık değerleri referans alınmıştır.

Araştırma amacı kapsamında, madde kullanımı olan geç ergenlerin akran zorbalığı ve bilişsel çarpıtmalarına yönelik verileri analiz edilirken parametrik analiz yöntemleri tercih edilmiştir. Bu bağlamda, katılımcı puanlarının demografik değişkenlere göre incelenmesinde bağımsız gruplar t testi ve tek yönlü anova analizleri kullanılmıştır. Tek yönlü anova analizinde meydana gelen anlamlı farklar ise post-hoc testlerinden Tukey testi ile incelenmiştir. Ayrıca, madde kullanımı olan geç ergenlerde akran

zorbalığı ve bilişsel çarpıtmalar arasındaki ilişki pearson korelasyon analizi ile değerlendirilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Bu bölümde, madde kullanımı olan geç ergenlerde akran zorbalığı ve bilişsel çarpıtmalar üzerine elde edilen analiz sonuçları paylaşılmıştır.

4.1. Madde Kullanımı Olan Geç Ergenlerin Demografik Bilgilerine Yönelik Bulgular

Bu araştırma, madde kullanımı olan geç ergenlerde akran zorbalığı ve bilişsel çarpıtmaları tespit edebilmek için 400 katılımcıdan toplanan veriler ile yürütülmüştür. Katılımcıların demografik bilgilerine yönelik toplanan veriler, frekans ve yüzde analizi ile analiz edilmiş olup ulaşılan bulgular Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. Madde Kullanımı Olan Geç Ergenlerin Demografik Bilgileri

Değişken	Grup	<i>f</i>	%
Cinsiyet	Kadın	124	31.0
	Erkek	276	69.0
Yaş Grubu	18-21 yaş	30	7.5
	22-24 yaş	370	92.5
Gelir Düzeyi	Düşük	58	14.5
	Orta	111	27.8
	Yüksek	231	57.8
Anne Eğitim Durumu	İlkokul	77	19.3
	Ortaokul	71	17.8
	Lise	162	40.5
	Üniversite	90	22.5
Baba Eğitim Durumu	İlkokul	71	17.8
	Ortaokul	75	18.8
	Lise	189	47.3
	Üniversite	65	16.3
Toplam		400	100.0

Tablo 5’e göre madde kullanımı olan geç ergenler genel olarak; erkek (%69.0), 22-24 yaş arası (%92.5), yüksek düzeyde gelire sahip (%57.8), annesi lise mezunu (%40.5) ve babası lise mezunu (%47.3) kişilerden oluşmaktadır.

4.2. Araştırma Verilerinin Dağılımına Yönelik Bulgular

Madde kullanımı olan geç ergenlerin bağımlılık indeksi profili, akran zorbalığı ve bilişsel çarpıtmaları demografik değişkenlere göre incelenmeden önce araştırma verilerinin dağılımı kontrol edilmiştir. Normallik kontrolleri Shapiro-Wilk ve Kolmogorov-Smirnov testi kullanılarak yapılmaktadır (Büyüköztürk, 2010). Fakat sosyal bilimlerdeki normallik kontrolleri, yaygın olarak çarpıklık ve basıklık değerlerinin incelenmesi ile kontrol edilmektedir (Yalçıntaş, 2019). Çarpıklık ve basıklık değerlerinin normal dağılım varsayımını karşılama konusunda kullanılan farklı referanslar vardır. Büyüköztürk (2010)'e göre çarpıklık ve basıklık sayılarının -1 ile +1; Tabachnick ve Fidell (2013)'e göre -1,5 ve +1,5; George ve Mallery (2010)'ye göre ise -2 ile +2 değerleri arasında yer alması normal dağılıma işarettir.

Tablo 6. Madde Kullanımı Olan Geç Ergenlerin Bağımlılık İndeksi Profili, Akran Zorbalığı ve Bilişsel Çarpıtmalarına Ait Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Ölçek	Boyut	Çarpıklık	Basıklık
Bağımlılık Profili İndeksi	Toplam	1.21	1.08
	Bağımlılık Tanı Ölçütleri	1.07	1.52
	Madde Kullanmanın Kişinin Yaşamına Etkisi	1.21	.42
	Madde Kullanma İçin Şiddetli İstek	1.39	.70
	Madde Kullanmayı Bırakma Motivasyonu	.36	-1.44
Akran Zorbalığı	Toplam (Z)	.68	-.12
	Fiziksel Zorba (Z)	1.29	1.73
	Sözel Zorba (Z)	.93	.30
	Dışlama (Z)	1.21	1.40
	Söylenti Çıkarma ve Yayma (Z)	-.65	1.94
	Eşyalarına Zarar Verme (Z)	1.34	1.66
	Toplam (K)	.87	.73
	Fiziksel Zorba (K)	1.09	1.56
	Sözel Zorba (K)	.87	.24
	Dışlama (K)	1.12	.95
Söylenti Çıkarma ve Yayma (K)	1.18	1.57	
Eşyalarına Zarar Verme (K)	.83	.24	
Bilişsel Çarpıtmalar	Toplam	.70	-.30
	Olumsuz Benlik Algısı	1.04	.69
	Kendini Suçlama	.72	-.02
	Çaresizlik	.61	-.60
	Umutsuzluk	.93	.03

Tablo 6'ya göre; madde kullanımı olan geç ergenlerin bağımlılık profili indeksi, akran zorbalığı ve bilişsel çarpıtmalarına ait çarpıklık ve basıklık değerleri -2 ile +2 arasında yer almaktadır. Bu kapsamda, araştırma verilerinin normal dağıldığı kabul edilmiştir. Verileri normal dağılım gösteren araştırmaların analizinde, parametrik yöntemler kullanılmaktadır (Kul, 2014). Bu sebeple araştırmaya bağımsız gruplar t testi, tek yönlü anova ve pearson korelasyon analizi gibi parametrik testler ile devam edilmiştir.

4.3. Bağımlılık Profili İndeksine Yönelik Bulgular

Araştırma kapsamında, madde kullanımı olan geç ergenlerin bağımlılık profili indeksi demografik değişkenlere göre incelenmiştir. Bu incelemede; cinsiyet ve yaş grubu kapsamında yapılan kıyaslamalarda bağımsız gruplar t testi ve gelir düzeyi, anne eğitim düzeyi ve baba eğitim düzeyi kapsamında yapılan kıyaslamalarda ise tek yönlü anova analizi kullanılmıştır. Tablo 7'de tek yönlü anova analizinde meydana gelen anlamlı farklar ise post-hoc testlerinden Tukey testi ile incelenmiştir.

Tablo 7. Bağımlılık Profili İndeksinin Cinsiyete Göre İncelenmesi

Boyut	Grup	N	\bar{x}	ss	Sd	t	p																																												
Bağımlılık Profili İndeksi (Toplam)	Kadın	124	48.14	15.99	398	-5.78	.000																																												
	Erkek	276	62.32	23.16				Bağımlılık Tanı Ölçütleri	Kadın	124	13.61	1.68	398	-4.24	.000	Erkek	276	15.21	3.84	Madde Kullanmanın Kişinin Yaşamına Etkisi	Kadın	124	15.01	8.34	398	-3.02	.003	Erkek	276	18.01	9.52	Madde Kullanmak İçin Şiddetli İstek	Kadın	124	5.78	3.21	398	-2.72	.01	Erkek	276	6.84	3.77	Madde Kullanmayı Bırakma Motivasyonu	Kadın	124	6.31	3.81	398	-4.15	.000
Bağımlılık Tanı Ölçütleri	Kadın	124	13.61	1.68	398	-4.24	.000																																												
	Erkek	276	15.21	3.84				Madde Kullanmanın Kişinin Yaşamına Etkisi	Kadın	124	15.01	8.34	398	-3.02	.003	Erkek	276	18.01	9.52	Madde Kullanmak İçin Şiddetli İstek	Kadın	124	5.78	3.21	398	-2.72	.01	Erkek	276	6.84	3.77	Madde Kullanmayı Bırakma Motivasyonu	Kadın	124	6.31	3.81	398	-4.15	.000	Erkek	276	8.40	4.87								
Madde Kullanmanın Kişinin Yaşamına Etkisi	Kadın	124	15.01	8.34	398	-3.02	.003																																												
	Erkek	276	18.01	9.52				Madde Kullanmak İçin Şiddetli İstek	Kadın	124	5.78	3.21	398	-2.72	.01	Erkek	276	6.84	3.77	Madde Kullanmayı Bırakma Motivasyonu	Kadın	124	6.31	3.81	398	-4.15	.000	Erkek	276	8.40	4.87																				
Madde Kullanmak İçin Şiddetli İstek	Kadın	124	5.78	3.21	398	-2.72	.01																																												
	Erkek	276	6.84	3.77				Madde Kullanmayı Bırakma Motivasyonu	Kadın	124	6.31	3.81	398	-4.15	.000	Erkek	276	8.40	4.87																																
Madde Kullanmayı Bırakma Motivasyonu	Kadın	124	6.31	3.81	398	-4.15	.000																																												
	Erkek	276	8.40	4.87																																															

Tablo 7'den hareketle, madde kullanımı olan geç ergenlerin bağımlılık profili indeksi cinsiyete göre incelendiğinde; toplam puan ile bağımlılık tanı ölçütleri, madde kullanmanın kişinin yaşamına etkisi, madde kullanmak için şiddetli istek ve madde kullanmayı bırakma motivasyonu boyutlarında erkeklerin puanı kadınların puanından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($p < .05$).

Tablo 8. Bağımlılık Profili İndeksinin Yaş Grubuna Göre İncelenmesi

Boyut	Grup	n	\bar{x}	ss	Sd	t	p
Bağımlılık Profili İndeksi (Toplam)	18-21 yaş	30	81.87	32.17	398	6.41	.000
	22-24 yaş	370	56.06	19.87			
Bağımlılık Tanı Ölçütleri	18-21 yaş	30	21.60	7.07	398	13.89	.000
	22-24 yaş	370	14.17	2.12			
Madde Kullanmanın Kişinin Yaşamına Etkisi	18-21 yaş	30	23.97	10.94	398	4.32	.000
	22-24 yaş	370	16.52	8.91			
Madde Kullanmak İçin Şiddetli İstek	18-21 yaş	30	10.73	5.28	398	6.99	.000
	22-24 yaş	370	6.17	3.25			
Madde Kullanmayı Bırakma Motivasyonu	18-21 yaş	30	7.23	3.22	398	-.63	.53
	22-24 yaş	370	7.80	4.77			

Tablo 8’ten hareketle, madde kullanımı olan geç ergenlerin bağımlılık profili indeksi yaş grubuna göre incelendiğinde; toplam puan ile bağımlılık tanı ölçütleri, madde kullanmanın kişinin yaşamına etkisi ve madde kullanmak için şiddetli istek boyutlarında 18-21 yaşındaki katılımcıların puanı 21-24 yaş grubundaki katılımcıların puanından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($p<.05$). Fakat madde kullanmayı bırakma motivasyonu boyutunda yaş grubuna göre anlamlı fark bulunamamıştır ($p>.05$).

Tablo 9. Bağımlılık Profili İndeksinin Gelir Düzeyine Göre İncelenmesi

Boyut	Grup	n	\bar{x}	ss	F	P	Fark
Bağımlılık Profili İndeksi (Toplam)	Düşük	58	53.86	27.73	1.84	.16	
	Orta	111	61.06	22.36			
	Yüksek	231	58.15	20.43			
	Toplam	400	58.17	22.25			
Bağımlılık Tanı Ölçütleri	Düşük	58	15.72	6.50	2.77	.06	
	Orta	111	14.55	3.30			
	Yüksek	231	14.59	2.08			
	Toplam	400	14.75	3.44			
Madde Kullanmanın Kişinin Yaşamına Etkisi	Düşük	58	14.16	9.27	9.16	.000	2>1
	Orta	111	19.95	10.29			
	Yüksek	231	16.43	8.40			
	Toplam	400	17.08	9.27			
Madde Kullanmak İçin Şiddetli İstek	Düşük	58	6.45	3.85	.01	.99	
	Orta	111	6.54	3.80			

	Yüksek	231	6.52	3.51			
	Toplam	400	6.51	3.63			
	Düşük	58	6.21	3.46			
Madde Kullanmayı Bırakma Motivasyonu	Orta	111	7.84	4.95	3.93	.02	3>1
	Yüksek	231	8.11	4.74			
	Toplam	400	7.75	4.66			

Tablo 9’den hareketle, madde kullanımı olan geç ergenlerin bağımlılık profili indeksi gelir düzeyine göre incelendiğinde; toplam puan ile bağımlılık tanı ölçütleri ve madde kullanmak için şiddetli istek boyutlarında anlamlı fark bulunamamıştır ($p>.05$). Fakat madde kullanmanın kişinin yaşamına etkisi ve madde kullanmayı bırakma motivasyonu boyutlarında gelir düzeyine göre anlamlı farklılıklar bulunmuştur ($p<.05$).

Gelir düzeyine göre meydana gelen farkın yönünü tespit edebilmek için post-hoc testlerinden Tukey testi yapılmıştır. Buna göre, madde kullanmanın kişinin yaşamına etkisi boyutunda orta düzeyde gelire sahip katılımcıların puanı düşük düzeyde gelire sahip katılımcıların puanından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Ayrıca, madde kullanmayı bırakma motivasyonu boyutunda yüksek düzeyde gelire sahip katılımcıların puanı düşük düzeyde gelire sahip katılımcıların puanından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur.

Tablo 10. Bağımlılık Profili İndeksinin Anne Eğitim Düzeyine Göre İncelenmesi

Boyut	Grup	n	\bar{x}	ss	F	p	Fark
Bağımlılık Profili İndeksi (Toplam)	İlkokul	77	62.31	29.13	1.83	.14	
	Ortaokul	71	59.12	23.80			
	Lise	162	55.16	18.30			
	Üniversite	90	59.20	20.06			
	Toplam	400	58.17	22.25			
Bağımlılık Ölçütleri	İlkokul	77	15.43	4.64	1.37	.25	
	Ortaokul	71	14.79	3.96			
	Lise	162	14.51	2.96			
	Üniversite	90	14.53	2.39			
	Toplam	400	14.75	3.44			
Madde Kullanmanın Kişinin Yaşamına Etkisi	İlkokul	77	19.04	11.73	1.88	.13	
	Ortaokul	71	17.08	9.48			
	Lise	162	16.02	8.01			

	Üniversite	90	17.30	8.67		
	Toplam	400	17.08	9.27		
Madde Kullanmak İçin Şiddetli İstek	İlkokul	77	7.19	4.19	2.38	.07
	Ortaokul	71	6.97	3.98		
	Lise	162	6.00	3.22		
	Üniversite	90	6.49	3.46		
	Toplam	400	6.51	3.63		
Madde Kullanmayı Bırakma Motivasyonu	İlkokul	77	7.31	4.66	1.34	.26
	Ortaokul	71	8.10	4.70		
	Lise	162	7.40	4.57		
	Üniversite	90	8.48	4.77		
	Toplam	400	7.75	4.66		

Tablo 10'dan hareketle, madde kullanımı olan geç ergenlerin bağımlılık profili indeksi anne eğitim durumuna göre incelendiğinde; toplam puan ile bağımlılık tanı ölçütleri, madde kullanmanın kişinin yaşamına etkisi, madde kullanmak için şiddetli istek ve madde kullanmayı bırakma motivasyonu boyutlarında anlamlı fark bulunamamıştır ($p>.05$).

Tablo 11. Bağımlılık Profili İndeksinin Baba Eğitim Düzeyine Göre İncelenmesi

Boyut	Grup	n	\bar{x}	ss	F	p	Fark
Bağımlılık Profili İndeksi (Toplam)	İlkokul	71	64.75	27.89	2.60	.05	
	Ortaokul	75	56.96	25.54			
	Lise	189	55.91	18.85			
	Üniversite	65	59.12	19.23			
	Toplam	400	58.17	22.25			
Bağımlılık Ölçütleri	İlkokul	71	15.24	4.16	1.03	.38	
	Ortaokul	75	15.04	4.51			
	Lise	189	14.51	2.89			
	Üniversite	65	14.52	2.41			
	Toplam	400	14.75	3.44			
Madde Kullanmanın Kişinin Yaşamına Etkisi	İlkokul	71	20.14	11.49	3.48	.02	1>2,3
	Ortaokul	75	15.92	9.48			
	Lise	189	16.31	8.44			
	Üniversite	65	17.29	8.02			
	Toplam	400	17.08	9.27			
Madde Kullanmak İçin Şiddetli İstek	İlkokul	71	7.75	4.29	3.92	.01	1>3
	Ortaokul	75	6.31	3.76			
	Lise	189	6.06	3.19			
	Üniversite	65	6.71	3.68			
	Toplam	400	7.75	4.66			

		Toplam	400	6.51	3.63		
Madde Kullanmayı Bırakma Motivasyonu		İlkokul	71	7.97	4.70	.40	.75
		Ortaokul	75	7.29	4.68		
		Lise	189	7.73	4.68		
		Üniversite	65	8.11	4.60		
		Toplam	400	7.75	4.66		

Tablo 11’den hareketle, madde kullanımı olan geç ergenlerin bağımlılık profili indeksi baba eğitim durumuna göre incelendiğinde; toplam puan ile bağımlılık tanı ölçütleri ve madde kullanmayı bırakma motivasyonu boyutlarında anlamlı fark bulunamamıştır ($p>.05$). Fakat madde kullanmanın kişinin yaşamına etkisi ve madde kullanmak için şiddetli istek boyutlarında baba eğitim durumuna göre anlamlı farklılıklar bulunmuştur ($p<.05$).

Baba eğitim düzeyine göre meydana gelen farkın yönünü tespit edebilmek için post-hoc testlerinden Tukey testi yapılmıştır. Buna göre, madde kullanmanın kişinin yaşamına etkisi boyutunda babası ilkokul mezunu olan katılımcıların puanı babası ortaokul ve lise mezunu olan katılımcıların puanından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Ayrıca, madde kullanmak için şiddetli istek boyutunda babası ilkokul mezunu olan katılımcıların puanı babası lise mezunu olan katılımcıların puanından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur.

4.4. Akran Zorbalığına Yönelik Bulgular

Araştırma kapsamında, madde kullanımı olan geç ergenlerin akran zorbalığı düzeyleri demografik değişkenlere göre incelenmiştir. Bu incelemede; cinsiyet ve yaş grubu kapsamında yapılan kıyaslamalarda bağımsız gruplar t testi ve gelir düzeyi, anne eğitim düzeyi ve baba eğitim düzeyi kapsamında yapılan kıyaslamalarda ise tek yönlü anova analizi kullanılmıştır. Tek yönlü anova analizinde meydana gelen anlamlı farklar ise post-hoc testlerinden Tukey testi ile incelenmiştir.

Tablo 12. Akran Zorbalığının Cinsiyete Göre İncelenmesi

	Boyut	Grup	n	\bar{x}	ss	sd	t	p
ZORBA	Akran Zorbalığı (Toplam)	Kadın	124	82.80	6.69	398	-1.32	.19
		Erkek	276	83.83	7.53			
	Fiziksel Zorba	Kadın	124	22.21	1.90	398	-3.18	.002
		Erkek	276	23.38	3.88			
	Sözel Zorba	Kadın	124	11.45	3.13	398	.87	.39
		Erkek	276	11.18	2.71			
	Dışlama	Kadın	124	10.35	1.86	398	-2.77	.01
		Erkek	276	10.88	1.76			
	Söylenti Çıkarma ve Yayma	Kadın	124	18.44	1.85	398	-2.22	.03
		Erkek	276	18.96	2.25			
Eşyalarına Zarar Verme	Kadın	124	20.35	3.27	398	3.07	.002	
	Erkek	276	19.43	2.50				
KURBAN	Akran Zorbalığı (Toplam)	Kadın	124	61.50	10.71	398	2.10	.04
		Erkek	276	58.87	11.95			
	Fiziksel Zorba	Kadın	124	17.40	4.74	398	1.05	.30
		Erkek	276	16.84	5.03			
	Sözel Zorba	Kadın	124	9.80	3.35	398	1.47	.14
		Erkek	276	9.31	2.92			
	Dışlama	Kadın	124	7.95	2.92	398	1.70	.09
		Erkek	276	7.47	2.48			
	Söylenti Çıkarma ve Yayma	Kadın	124	11.94	2.84	398	1.36	.18
		Erkek	276	11.40	4.04			
Eşyalarına Zarar Verme	Kadın	124	14.40	3.49	398	1.52	.40	
	Erkek	276	13.85	3.33				

Tablo 12’den hareketle, madde kullanımı olan geç ergenlerin akran zorbalığı cinsiyete göre incelendiğinde; zorbalık puanına ait toplam puan ile sözel zorba boyutunda anlamlı fark bulunamamıştır ($p>.05$). Fakat fiziksel zorba, dışlama ve söylenti çıkarma ve yayma boyutlarında erkekler lehine; eşyalarına zarar verme boyutlarında ise kadınlar lehine anlamlı fark bulunmuştur ($p<.05$).

Tablo 12’den hareketle, madde kullanımı olan geç ergenlerin akran zorbalığı cinsiyete göre incelendiğinde; kurban puanına ait toplam puanda kadınların puanı erkeklerin puanından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($p<.05$). Fakat fiziksel zorba, sözel

zorba, dışlama, söylenti çıkarma ve yayma, eşyalarına zarar verme boyutlarında anlamlı fark bulunamamıştır ($p>.05$).

Tablo 13. Akran Zorbalığının Yaş Grubuna Göre İncelenmesi

Boyut	Grup	n	\bar{x}	Ss	sd	t	p	
ZORBAN	Akran Zorbalığı (Toplam)	18-21 yaş	30	88.70	6.81	398	4.14	.000
		22-24 yaş	370	83.09	7.17			
	Fiziksel Zorba	18-21 yaş	30	25.33	3.99	398	3.92	.000
		22-24 yaş	370	22.83	3.32			
	Sözel Zorba	18-21 yaş	30	13.43	2.24	398	4.44	.000
		22-24 yaş	370	11.09	2.82			
	Dışlama	18-21 yaş	30	11.33	2.25	398	1.95	.05
		22-24 yaş	370	10.67	1.76			
	Söylenti Çıkarma ve Yayma	18-21 yaş	30	19.27	1.17	398	1.25	.21
		22-24 yaş	370	18.76	2.20			
	Eşyalarına Zarar Verme	18-21 yaş	30	19.33	1.56	398	-.78	.44
		22-24 yaş	370	19.75	2.86			
KURBAN	Akran Zorbalığı (Toplam)	18-21 yaş	30	67.40	11.04	398	3.84	.000
		22-24 yaş	370	59.06	11.46			
	Fiziksel Zorba	18-21 yaş	30	21.43	5.42	398	5.25	.000
		22-24 yaş	370	16.66	4.73			
	Sözel Zorba	18-21 yaş	30	11.60	2.71	398	4.05	.000
		22-24 yaş	370	9.29	3.03			
	Dışlama	18-21 yaş	30	9.47	3.06	398	4.08	.000
		22-24 yaş	370	7.47	2.54			
	Söylenti Çıkarma ve Yayma	18-21 yaş	30	10.50	2.35	398	-1.64	.10
		22-24 yaş	370	11.65	3.79			
	Eşyalarına Zarar Verme	18-21 yaş	30	14.40	2.06	398	.64	.52
		22-24 yaş	370	13.99	3.47			

Tablo 13'den hareketle, madde kullanımı olan geç ergenlerin akran zorbalığı yaş grubuna göre incelendiğinde; zorbalık puanına ait toplam puan ile fiziksel zorba ve sözel zorba boyutlarında 18-21 yaş grubundaki katılımcıların puanı 22-24 yaş grubundaki katılımcılardan anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($p<.05$). Fakat dışlama, söylenti çıkarma ve yayma, eşyalarına zarar verme boyutlarında anlamlı fark bulunamamıştır ($p>.05$).

Tablo 13'den hareketle, madde kullanımı olan geç ergenlerin akran zorbalığı yaş grubuna göre incelendiğinde; kurban puanına ait toplam puan ile fiziksel zorba, sözel

zorba ve dışlama boyutlarında 18-21 yaş grubundaki katılımcıların puanı 22-24 yaş grubundaki katılımcılardan anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($p<.05$). Fakat söylenti çıkarma ve yayma, eşyalarına zarar verme boyutlarında anlamlı fark bulunamamıştır ($p>.05$).

Tablo 14. Akran Zorbalığının Gelir Düzeyine Göre İncelenmesi

	Boyut	Grup	n	\bar{x}	Ss	F	p	Fark
ZORBA	Akran Zorbalığı (Toplam)	Düşük	58	87.02	9.02	8.55	.000	1>2,3
		Orta	111	82.41	7.59			
		Yüksek	231	83.16	6.37			
		Toplam	400	83.51	7.29			
	Fiziksel Zorba	Düşük	58	24.22	3.29	4.28	.01	1>2,3
		Orta	111	22.82	3.84			
		Yüksek	231	22.81	3.20			
		Toplam	400	23.02	3.43			
	Sözel Zorba	Düşük	58	12.38	2.78	5.31	.01	1>2,3
		Orta	111	11.11	2.71			
		Yüksek	231	11.06	2.87			
		Toplam	400	11.27	2.84			
Dışlama	Düşük	58	10.48	1.11	.59	.55		
	Orta	111	10.73	1.96				
	Yüksek	231	10.77	1.87				
	Toplam	400	10.72	1.81				
Söylenti Çıkarma ve Yayma	Düşük	58	18.90	2.31	.08	.93		
	Orta	111	18.80	1.74				
	Yüksek	231	18.77	2.28				
	Toplam	400	18.80	2.15				
Eşyalarına Zarar Verme	Düşük	58	21.03	4.15	11.17	.000	1>2,3	
	Orta	111	18.95	2.21				
	Yüksek	231	19.75	2.48				
	Toplam	400	19.72	2.79				
KURBAN	Akran Zorbalığı (Toplam)	Düşük	58	64.19	12.27	5.22	.01	1>2,3
		Orta	111	58.72	12.55			
		Yüksek	231	59.02	10.77			
		Toplam	400	59.69	11.63			
	Fiziksel Zorba	Düşük	58	18.78	5.68	5.11	.01	1>3
		Orta	111	17.18	5.99			
		Yüksek	231	16.50	4.02			
		Toplam	400	17.02	4.94			
	Sözel Zorba	Düşük	58	10.81	3.01	6.97	.001	1>2,3
		Orta	111	9.08	2.86			
		Yüksek	231	9.31	3.09			
		Toplam	400	9.46	3.06			
Dışlama	Düşük	58	7.93	2.18	3.34	.04	2>3	
	Orta	111	8.05	3.10				
	Yüksek	231	7.33	2.45				
	Toplam	400	7.62	2.63				
Söylenti Çıkarma ve Yayma	Düşük	58	12.00	4.41	3.36	.04	1>2	
	Orta	111	10.80	3.08				
	Yüksek	231	11.83	3.76				
	Toplam	400	11.57	3.71				
Eşyalarına Zarar Verme	Düşük	58	14.67	3.61	1.94	.15		
	Orta	111	13.60	3.16				
	Yüksek	231	14.06	3.42				
	Toplam	400	14.02	3.39				

Tablo 14'den hareketle, madde kullanımı olan geç ergenlerin akran zorbalığı gelir düzeyine göre incelendiğinde; zorbalık puanına ait toplam puan ile fiziksel zorba, sözel zorba ve eşyaların zarar verme boyutlarında anlamlı düzeyde fark bulunmuştur ($p<.05$). Fakat dışlama ve söylenti çıkarma boyutlarında anlamlı fark bulunamamıştır ($p>.05$).

Gelir düzeyine göre meydana gelen farkın yönünü tespit edebilmek amacıyla post-hoc testlerinden Tukey testi yapılmıştır. Buna göre, zorbalık puanına ait toplam puan ile fiziksel zorba, sözel zorba, dışlama ve söylenti çıkarma ve yayma boyutlarında gelir düzeyi düşük olan katılımcıların puanı gelir düzeyi orta ve yüksek olan katılımcıların puanından anlamlı düzeyde yüksektir.

Tablo 14'den hareketle, madde kullanımı olan geç ergenlerin akran zorbalığı gelir düzeyine göre incelendiğinde; kurban puanına ait toplam puan ile fiziksel zorba, sözel zorba ve eşyaların zarar verme boyutlarında anlamlı düzeyde fark bulunmuştur ($p<.05$). Fakat eşyalara zarar verme boyutunda anlamlı fark bulunamamıştır ($p>.05$).

Gelir düzeyine göre meydana gelen farkın yönünü tespit edebilmek amacıyla post-hoc testlerinden Tukey testi yapılmıştır. Buna göre, kurban puanına ait toplam puan ile sözel zorba boyutunda gelir düzeyi düşük olan katılımcıların puanı gelir düzeyi orta ve yüksek olan katılımcıların puanından anlamlı düzeyde yüksektir. Ayrıca fiziksel zorba boyutunda, gelir düzeyi düşük olan katılımcıların puanı gelir düzeyi yüksek olan katılımcıların puanından anlamlı düzeyde yüksektir. Ek olarak dışlama boyutunda gelir düzeyi orta olan katılımcıların puanı gelir düzeyi yüksek olan katılımcıların puanından anlamlı düzeyde yüksektir. Son olarak söylenti çıkarma ve yayma boyutunda gelir düzeyi düşük olan katılımcıların puanı gelir düzeyi orta olan katılımcıların puanından anlamlı düzeyde yüksektir.

Tablo 15. Akran Zorbalığının Anne Eğitim Düzeyine Göre İncelenmesi

	Boyut	Grup	n	\bar{x}	ss	F	P	Fark
ZORBA	Akran Zorbalığı (Toplam)	İlkokul	77	84.49	7.33	4.87	.002	1,2>4
		Ortaokul	71	85.56	7.42			
		Lise	162	83.28	7.46			
		Üniversite	90	81.48	6.30			
		Toplam	400	83.51	7.29			
	Fiziksel Zorba	İlkokul	77	23.35	3.66	2.31	.06	
		Ortaokul	71	23.52	3.78			
		Lise	162	23.06	3.50			
		Üniversite	90	22.24	2.66			
		Toplam	400	23.02	3.43			
Sözel Zorba	İlkokul	77	11.74	2.76	2.73	.04	1>3	
	Ortaokul	71	11.80	3.04				
	Lise	162	11.09	2.71				
	Üniversite	90	10.77	2.90				
	Toplam	400	11.27	2.84				
Dışlama	İlkokul	77	10.66	1.71	.88	.45		
	Ortaokul	71	10.89	1.82				
	Lise	162	10.80	1.75				
	Üniversite	90	10.48	1.98				
	Toplam	400	10.72	1.81				
Söylenti Çıkarma ve Yayma	İlkokul	77	18.92	1.71	2.45	.06		
	Ortaokul	71	19.32	1.76				
	Lise	162	18.70	2.31				
	Üniversite	90	18.44	2.38				
	Toplam	400	18.80	2.15				
Eşyalarına Zarar Verme	İlkokul	77	19.82	2.58	.50	.68		
	Ortaokul	71	20.03	3.27				
	Lise	162	19.62	2.77				
	Üniversite	90	19.54	2.59				
	Toplam	400	19.72	2.79				
KURBAN	Akran Zorbalığı (Toplam)	İlkokul	77	61.39	12.04	1.07	.36	
		Ortaokul	71	60.48	10.83			
		Lise	162	59.20	12.15			
		Üniversite	90	58.49	10.89			
		Toplam	400	59.69	11.63			
	Fiziksel Zorba	İlkokul	77	17.79	5.00	2.10	.10	
		Ortaokul	71	17.75	5.69			
		Lise	162	16.78	4.91			
		Üniversite	90	16.20	4.18			
		Toplam	400	17.02	4.94			
Sözel Zorba	İlkokul	77	9.90	3.06	2.42	.07		
	Ortaokul	71	9.92	3.13				
	Lise	162	9.42	3.08				
	Üniversite	90	8.81	2.91				
	Toplam	400	9.46	3.06				
Dışlama	İlkokul	77	7.81	2.54	1.91	.13		
	Ortaokul	71	8.01	2.77				
	Lise	162	7.65	2.64				
	Üniversite	90	7.09	2.52				
	Toplam	400	7.62	2.63				
Söylenti Çıkarma ve Yayma	İlkokul	77	11.58	3.49	.48	.70		
	Ortaokul	71	11.21	3.42				
	Lise	162	11.52	4.01				
	Üniversite	90	11.91	3.58				
	Toplam	400	11.57	3.71				
Eşyalarına Zarar Verme	İlkokul	77	14.31	3.10	1.32	.27		
	Ortaokul	71	13.59	3.29				
	Lise	162	13.81	3.46				
	Üniversite	90	14.48	3.54				
	Toplam	400	14.02	3.39				

Tablo 15’den hareketle, madde kullanımı olan geç ergenlerin akran zorbalığı anne eğitim düzeyine göre incelendiğinde; zorbalık puanına ait toplam puan ile sözel zorba boyutunda anlamlı düzeyde fark bulunmuştur ($p<.05$). Fakat fiziksel zorba, dışlama, söylenti çıkarma ve yayma, eşyalarına zarar verme boyutlarında anlamlı fark bulunamamıştır ($p>.05$).

Anne eğitim düzeyine göre meydana gelen farkın yönünü tespit edebilmek amacıyla post-hoc testlerinden Tukey testi yapılmıştır. Buna göre, zorbalık puanına ait toplam puanda annesi ilkokul ve ortaokul mezunu olan katılımcıların puanı annesi üniversite mezunu olan katılımcıların puanından anlamlı düzeyde yüksektir. Ayrıca sözel zorba boyutunda annesi ilkokul mezunu olan katılımcıların puanı annesi lise mezunu olan katılımcıların puanından anlamlı düzeyde yüksektir.

Tablo 15’den hareketle, madde kullanımı olan geç ergenlerin akran zorbalığı anne eğitim düzeyine göre incelendiğinde; kurban puanına ait toplam puan ile fiziksel zorba, sözel zorba, dışlama söylenti çıkarma ve yayma, eşyalarına zarar verme boyutlarında anlamlı fark bulunamamıştır ($p>.05$).

Tablo 16. Akran Zorbalığının Baba Eğitim Düzeyine Göre İncelenmesi

Boyut	Grup	n	\bar{x}	ss	F	P	Fark	
ZORBA	Akran Zorbalığı (Toplam)	İlkokul	71	84.69	7.88	3.93	.01	1,2>4
		Ortaokul	75	85.09	6.62			
		Lise	189	83.19	7.30			
		Üniversite	65	81.34	6.81			
		Toplam	400	83.51	7.29			
	Fiziksel Zorba	İlkokul	71	23.54	3.88	1.28	.28	
		Ortaokul	75	23.28	3.23			
		Lise	189	22.89	3.34			
		Üniversite	65	22.49	3.36			
		Toplam	400	23.02	3.43			
	Sözel Zorba	İlkokul	71	11.73	3.01	2.16	.09	
		Ortaokul	75	11.71	2.67			
		Lise	189	11.09	2.81			
		Üniversite	65	10.77	2.88			
		Toplam	400	11.27	2.84			
	Dışlama	İlkokul	71	10.66	1.59	.66	.58	
		Ortaokul	75	10.85	1.84			
		Lise	189	10.77	1.87			
		Üniversite	65	10.46	1.82			
		Toplam	400	10.72	1.81			
Söylenti Çıkarma ve Yayma	İlkokul	71	18.90	1.54	1.03	.38		
	Ortaokul	75	19.13	1.86				
	Lise	189	18.70	2.38				
	Üniversite	65	18.57	2.30				
	Toplam	400	18.80	2.15				

KURBAN	Eşyalarına Zarar Verme	İlkokul	71	19.86	3.04	1.85	.14	
		Ortaokul	75	20.12	2.74			
		Lise	189	19.73	2.87			
		Üniversite	65	19.05	2.23			
		Toplam	400	19.72	2.79			
	Akran Zorbalığı (Toplam)	İlkokul	71	62.14	11.37	2.88	.04	1>4
		Ortaokul	75	60.63	11.83			
		Lise	189	59.48	11.55			
		Üniversite	65	56.52	11.39			
		Toplam	400	59.69	11.63			
	Fiziksel Zorba	İlkokul	71	18.46	5.88	4.11	.01	1>4
		Ortaokul	75	17.17	4.26			
		Lise	189	16.92	4.98			
		Üniversite	65	15.54	4.00			
		Toplam	400	17.02	4.94			
	Sözel Zorba	İlkokul	71	10.35	3.09	3.91	.01	1>4
		Ortaokul	75	9.79	3.13			
		Lise	189	9.25	3.06			
		Üniversite	65	8.72	2.76			
Toplam		400	9.46	3.06				
Dışlama	İlkokul	71	8.24	2.70	2.60	.05		
	Ortaokul	75	7.77	2.64				
	Lise	189	7.53	2.68				
	Üniversite	65	7.03	2.24				
	Toplam	400	7.62	2.63				
Söylenti Çıkarma ve Yayma	İlkokul	71	11.28	3.29	.17	.92		
	Ortaokul	75	11.63	3.48				
	Lise	189	11.62	3.87				
	Üniversite	65	11.65	3.98				
	Toplam	400	11.57	3.71				
Eşyalarına Zarar Verme	İlkokul	71	13.80	3.06	.68	.56		
	Ortaokul	75	14.27	3.23				
	Lise	189	14.15	3.57				
	Üniversite	65	13.58	3.36				
	Toplam	400	14.02	3.39				

Tablo 16'dan hareketle, madde kullanımı olan geç ergenlerin akran zorbalığı baba eğitim düzeyine göre incelendiğinde; zorbalık puanına ait toplam puanda anlamlı düzeyde fark bulunmuştur ($p<.05$). Fakat fiziksel zorba, sözel zorba, dışlama, söylenti çıkarma ve yayma, eşyalarına zarar verme boyutlarında anlamlı fark bulunamamıştır ($p>.05$).

Baba eğitim düzeyine göre meydana gelen farkın yönünü tespit edebilmek amacıyla post-hoc testlerinden Tukey testi yapılmıştır. Buna göre, zorbalık puanına ait toplam puanda babası ilkökul ve ortaokul mezunu olan katılımcıların puanı babası üniversite mezunu olan katılımcıların puanından anlamlı düzeyde yüksektir.

Tablo 16'dan hareketle, madde kullanımı olan geç ergenlerin akran zorbalığı baba eğitim düzeyine göre incelendiğinde; kurban puanına ait toplam puan ile fiziksel zorba ve sözel zorba boyutlarında anlamlı düzeyde fark bulunmuştur ($p<.05$). Fakat dışlama, söylenti çıkarma ve yayma, eşyalarına zarar verme boyutlarında anlamlı fark bulunamamıştır ($p>.05$).

Baba eğitim düzeyine göre meydana gelen farkın yönünü tespit edebilmek amacıyla post-hoc testlerinden Tukey testi yapılmıştır. Buna göre, kurban puanına ait toplam puan ile fiziksel zorba ve sözel zorba boyutlarında babası ilköğretim mezunu olan katılımcıların puanı babası üniversite mezunu olan katılımcıların puanından anlamlı düzeyde yüksektir.

4.5. Bilişsel Çarpıtmalara Yönelik Bulgular

Araştırma kapsamında, madde kullanımı olan geç ergenlerin bilişsel çarpıtmaları düzeyleri demografik değişkenlere göre incelenmiştir. Bu incelemede; cinsiyet ve yaş grubu kapsamında yapılan kıyaslamalarda bağımsız gruplar t testi ve gelir düzeyi, anne eğitim düzeyi ve baba eğitim düzeyi kapsamında yapılan kıyaslamalarda ise tek yönlü anova analizi kullanılmıştır. Tek yönlü anova analizinde meydana gelen anlamlı farklar ise post-hoc testlerinden Tukey testi ile incelenmiştir.

Tablo 17. Bilişsel Çarpıtmaların Cinsiyete Göre İncelenmesi

Boyut	Grup	n	\bar{x}	ss	sd	t	p
Bilişsel Çarpıtmalar (Toplam)	Kadın	124	90.22	36.53	398	.62	.18
	Erkek	276	87.99	30.62			
Olumsuz Algısı	Kadın	124	15.24	6.32	398	-1.61	.13
	Erkek	276	16.20	4.96			
Kendini Suçlama	Kadın	124	19.81	8.98	398	1.53	.13
	Erkek	276	18.57	6.67			
Çaresizlik	Kadın	124	19.73	8.32	398	3.60	.000
	Erkek	276	16.90	6.76			
Umutsuzluk	Kadın	124	18.68	9.94	398	1.19	.24
	Erkek	276	17.61	7.49			
Yaşam Tehlikesi	Kadın	124	19.61	8.02	398	.80	.42
	Erkek	276	18.94	7.64			

Tablo 17'den hareketle, madde kullanımı olan geç ergenlerin bilişsel çarpıtmaları cinsiyete göre incelendiğinde; toplam puan ile olumsuz benlik algısı, kendini suçlama, umutsuzluk ve yaşan tehlikesi boyutlarında anlamlı fark bulunamamıştır ($p>.05$). Fakat çaresizlik boyutunda kadınların puanı erkeklerin puanından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($p<.05$).

Tablo 18. Bilişsel Çarpıtmaların Cinsiyete Göre İncelenmesi

Boyut	Grup	n	\bar{x}	ss	sd	t	p
Bilişsel Çarpıtmalar (Toplam)	18-21 yaş	30	120.40	38.61	398	5.79	.000
	22-24 yaş	370	86.02	30.55			
Olumsuz Benlik Algısı	18-21 yaş	30	22.13	7.42	398	6.93	.000
	22-24 yaş	370	15.40	4.89			
Kendini Suçlama	18-21 yaş	30	24.77	6.93	398	4.52	.000
	22-24 yaş	370	18.49	7.34			
Çaresizlik	18-21 yaş	30	24.07	8.63	398	4.99	.000
	22-24 yaş	370	17.27	7.04			
Umutsuzluk	18-21 yaş	30	23.73	8.80	398	4.04	.000
	22-24 yaş	370	17.47	8.12			
Yaşam Tehlikesi	18-21 yaş	30	25.70	7.57	398	4.95	.000
	22-24 yaş	370	18.62	7.53			

Tablo 18'den hareketle, madde kullanımı olan geç ergenlerin bilişsel çarpıtmaları yaş grubuna göre incelendiğinde; toplam puan ile olumsuz benlik algısı, kendini suçlama, çaresizlik, umutsuzluk ve yaşan tehlikesi boyutlarında 18-21 yaş arasındaki katılımcıların puanı 22-24 yaş arasındaki katılımcıların puanından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($p<.05$).

Tablo 19. Bilişsel Çarpıtmaların Gelir Düzeyine Göre İncelenmesi

Boyut	Grup	n	\bar{x}	ss	F	p	Fark
Bilişsel Çarpıtmalar (Toplam)	Düşük	58	81.03	42.25	7.17	.001	2>1,3
	Orta	111	98.02	37.31			
	Yüksek	231	85.96	25.34			
	Toplam	400	88.67	32.51			
Olumsuz Benlik Algısı	Düşük	58	14.66	7.52	7.42	.001	2>1,3
	Orta	111	17.50	6.48			
	Yüksek	231	15.45	3.83			
	Toplam	400	15.91	5.41			
Kendini Suçlama	Düşük	58	15.84	7.43	8.88	.000	2,3>1

	Orta	111	20.84	9.10			
	Yüksek	231	18.84	6.27			
	Toplam	400	18.96	7.49			
Çaresizlik	Düşük	58	15.84	9.07			
	Orta	111	19.34	7.77	4.71	.01	2>1
	Yüksek	231	17.52	6.57			
	Toplam	400	17.78	7.38			
Umutsuzluk	Düşük	58	16.74	10.15			
	Orta	111	19.38	9.01	2.53	.08	
	Yüksek	231	17.55	7.37			
	Toplam	400	17.94	8.33			
Yaşam Tehlikesi	Düşük	58	17.95	8.97			
	Orta	111	20.95	7.86	4.39	.01	2>1
	Yüksek	231	18.58	7.25			
	Toplam	400	19.15	7.76			

Tablo 19'dan hareketle, madde kullanımı olan geç ergenlerin bilişsel çarpıtmaları gelir düzeyine göre incelendiğinde; toplam puan ile olumsuz benlik algısı, kendini suçlama, çaresizlik ve yaşam tehlikesi boyutlarında anlamlı bir fark bulunmuştur ($p<.05$). Fakat umutsuzluk boyutunda anlamlı fark bulunamamıştır ($p>.05$).

Gelir düzeyine göre meydana gelen farkın yönünü tespit edebilmek amacıyla post-hoc testlerinden Tukey testi yapılmıştır. Buna göre, bilişsel çarpıtmalara ait toplam puanı ile olumsuz benlik algısı ve kendini suçla boyutlarında gelir düzeyi orta olan katılımcıların puanı gelir düzeyi düşük ve yüksek olan katılımcıların puanından anlamlı düzeyde yüksektir. Ayrıca çaresizlik ve yaşam tehlikesi boyutlarında gelir düzeyi orta olan katılımcıların puanı gelir düzeyi düşük olan katılımcıların puanından anlamlı düzeyde yüksektir.

Tablo 20. Bilişsel Çarpıtmaların Anne Eğitim Düzeyine Göre İncelenmesi

Boyut	Grup	n	\bar{x}	ss	F	P	Fark
Bilişsel Çarpıtmalar (Toplam)	İlkokul	77	97.61	33.73	2.40	.07	
	Ortaokul	71	84.65	34.33			
	Lise	162	86.69	32.67			
	Üniversite	90	88.08	28.80			
	Toplam	400	88.67	32.51			
Olumsuz Benlik Algısı	İlkokul	77	17.36	5.43	2.37	.07	
	Ortaokul	71	15.43	5.83			
	Lise	162	15.52	5.62			
	Üniversite	90	15.74	4.47			
	Toplam	400	15.91	5.41			
Kendini Suçlama	İlkokul	77	20.83	6.90	2.42	.07	
	Ortaokul	71	17.66	7.46			
	Lise	162	18.56	7.69			
	Üniversite	90	19.21	7.40			
	Toplam	400	18.96	7.49			
Çaresizlik	İlkokul	77	19.17	7.06	1.29	.28	
	Ortaokul	71	17.49	8.14			
	Lise	162	17.20	7.23			
	Üniversite	90	17.87	7.26			
	Toplam	400	17.78	7.38			
Umutsuzluk	İlkokul	77	19.00	8.49	.57	.64	
	Ortaokul	71	17.85	9.45			
	Lise	162	17.51	8.28			
	Üniversite	90	17.89	7.32			
	Toplam	400	17.94	8.33			
Yaşam Tehlikesi	İlkokul	77	21.52	8.15	3.15	.06	
	Ortaokul	71	18.54	7.98			
	Lise	162	18.37	7.47			
	Üniversite	90	19.01	7.46			
	Toplam	400	19.15	7.76			

Tablo 20’den hareketle, madde kullanımı olan geç ergenlerin bilişsel çarpıtmaları anne eğitim düzeyine göre incelendiğinde; toplam puan ile olumsuz benlik algısı, kendini suçlama, çaresizlik, umutsuzluk ve yaşam tehlikesi boyutlarında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p>.05$).

Tablo 21. Bilişsel Çarpıtmaların Baba Eğitim Düzeyine Göre İncelenmesi

Boyut	Grup	n	\bar{x}	ss	F	P	Fark
Bilişsel Çarpıtmalar (Toplam)	İlkokul	71	97.85	37.06	2.78	.04	1>3
	Ortaokul	75	90.36	34.87			
	Lise	189	84.75	30.93			
	Üniversite	65	88.51	27.32			
	Toplam	400	88.67	32.51			
Olumsuz Algısı	İlkokul	71	17.32	6.04	2.91	.03	1>3
	Ortaokul	75	16.33	6.03			
	Lise	189	15.19	5.14			
	Üniversite	65	15.95	4.34			
	Toplam	400	15.91	5.41			
Kendini Suçlama	İlkokul	71	20.37	7.56	1.51	.21	
	Ortaokul	75	18.88	7.09			
	Lise	189	18.27	7.74			
	Üniversite	65	19.63	6.98			
	Toplam	400	18.96	7.49			
Çaresizlik	İlkokul	71	19.42	7.72	1.94	.12	
	Ortaokul	75	17.96	7.50			
	Lise	189	16.99	7.19			
	Üniversite	65	18.06	7.26			
	Toplam	400	17.78	7.38			
Umutsuzluk	İlkokul	71	19.54	9.35	1.07	.36	
	Ortaokul	75	17.72	8.55			
	Lise	189	17.51	8.08			
	Üniversite	65	17.69	7.54			
	Toplam	400	17.94	8.33			
Yaşam Tehlikesi	İlkokul	71	21.35	8.41	3.55	.02	1>3
	Ortaokul	75	19.72	8.27			
	Lise	189	18.00	7.43			
	Üniversite	65	19.43	6.81			
	Toplam	400	19.15	7.76			

Tablo 21’den hareketle, madde kullanımı olan geç ergenlerin bilişsel çarpıtmaları baba eğitim düzeyine göre incelendiğinde; toplam puan ile olumsuz benlik algısı ve yaşam tehlikesi boyutlarında anlamlı bir fark bulunmuştur ($p<.05$). Fakat kendini suçlama, çaresizlik, umutsuzluk boyutlarında ise anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p>.05$).

Baba eğitim düzeyine göre meydana gelen farkın yönünü tespit edebilmek amacıyla post-hoc testlerinden Tukey testi yapılmıştır. Buna göre, toplam puan ile olumsuz

benlik algısı ve yaşan tehlikesi boyutlarında babası ilkokul mezunu olan katılımcıların puanı babası lise mezunu olan katılımcıların puanından anlamlı düzeyde yüksektir.

4.6. Bağımlılık Profili İndeksi, Akran Zorbalığı ve Bilişsel Çarpıtmalar Arasındaki İlişkiye Yönelik Bulgular

Araştırma kapsamında, madde kullanımı olan geç ergenlerin bağımlılık profili indeksi, akran zorbalığı ve bilişsel çarpıtmaları arasındaki ilişki pearson korelasyon analizi; bağımlılık profili indeksinin akran zorbalığı ve bilişsel çarpıtmalar üzerindeki etkisi ise çoklu regresyon analizi ile incelenmiştir.

Tablo 22. Madde Kullanım Düzeyi, Akran Zorbalığı ve Bilişsel Çarpıtmalar Arasındaki İlişki

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
1	1																						
2	.711**	1																					
3	.934**	.483**	1																				
4	.913**	.590**	.817**	1																			
5	.560**	.252**	.418**	.353**	1																		
6	.009	.065	-.039	.035	-.056	1																	
7	-.033	.056	-.067	-.005	.170**	.672**	1																
8	.056	.089	.044	.120*	-.087	.673**	.304**	1															
9	-.040	-.112*	-.052	-.007	.053	.552**	.139**	.572**	1														
10	.096	.105*	.021	.057	.130*	.403**	.109*	-.020	.091	1													
11	-.038	.002	-.047	-.062	.019	.432**	.042	.011	-.029	.112*	1												
12	-.038	.014	-.023	.023	.183**	.675**	.442**	.555**	.392**	.124*	.304**	1											
13	.154**	.126*	.133**	.226**	-.095	.617**	.560**	.573**	.311**	.169**	.005	.765**	1										
14	.039	.056	.027	.111*	.184**	.618**	.393**	.679**	.430**	.114*	.075	.780**	.719**	1									
15	-.037	-.036	.000	.007	.175**	.523**	.279**	.457**	.612**	.157**	.040	.610**	.529**	.675**	1								
16	-.237**	-.126*	.185**	.189**	.161**	.229**	.112*	.099*	.050	.014	.316**	.591**	.104*	.155**	-.007	1							
17	-.110*	-.023	-.094	.150**	-.011	.201**	.005	-.008	-.027	-.062	.592**	.491**	-.007	.030	-.055	.648**	1						
18	.492**	.371**	.448**	.380**	.141**	-.070	-.005	.103*	-.106*	-.012	.207**	-.038	.042	.038	-.097	-.104*	-.037	1					
19	.428**	.352**	.371**	.321**	.171**	-.013	.005	.060	-.042	.044	-.109*	-.051	-.003	-.025	-.087	-.075	.000	.886**	1				
20	.416**	.361**	.346**	.326**	.125*	.139**	-.100*	.028	-.102*	.018	.220**	-.071	-.059	-.031	.135**	-.021	-.001	.901**	.762**	1			
21	.423**	.326**	.378**	.367**	.097	-.051	.010	.165**	-.112*	-.034	.214**	-.004	.087	.094	-.089	-.080	-.066	.961**	.802**	.826**	1		
22	.389**	.306**	.337**	.309**	.113*	.007	.036	.172**	-.036	.013	.190**	.031	.111*	.102*	-.066	-.042	-.051	.924**	.792**	.770**	.933**	1	
23	.521**	.365**	.508**	.427**	.187**	-.123*	-.064	.075	.166**	-.013	.202**	-.044	.040	.056	-.103*	-.105*	-.066	.905**	.744**	.809**	.828**	.721**	1

1: Bağımlılık Profili İndeksi (Toplam); 2: Bağımlılık Tanı Ölçütleri; 3: Madde Kullanmanın Kişinin Yaşamına Etkisi; 4: Madde Kullanma İçin Şiddetli İstek; 5: Madde Kullanmayı Bırakma Motivasyonu; 6: Akran Zorbalığı (Zorba); 7: Fiziksel Zorba; 8: Sözel Zorba; 9: Dışlama; 10: Söylenti Çıkarma ve Yayma; 11: Eşyalarına Zarar Verme; 12: Akran Zorbalığı (Kurban); 13: Fiziksel Zorba; 14: Sözel Zorba; 15: Dışlama; 16: Söylenti Çıkarma ve Yayma; 17: Eşyalarına Zarar Verme; 18: Bilişsel Çarpıtmalar (Toplam); 19: Olumsuz Benlik Algısı; 20: Kendini Suçlama; 21: Çaresizlik; 22: Umutsuzluk; 23: Yaşamı Tehlikeli Görme

Tablo 22'den hareketle, madde kullanımı olan geç ergenlerin madde kullanım düzeyine ait toplam puan ile akran zorbalığına ait zorba ve kurban puanları ve bunlara ait alt boyutların geneli arasında anlamlı ilişki bulunamamıştır ($p>.05$).

Tablo 22'den hareketle, madde kullanımı olan geç ergenlerin madde kullanım düzeyine ait toplam puan ile bilişsel çarpıtmalara ait toplam puan ile olumsuz benlik algısı, kendini suçlama, çaresizlik, umutsuzluk ve yaşanan tehlikesi boyutları arasında anlamlı düzeyde ve pozitif yönde ilişki bulunmuştur ($p<.05$).

Tablo 23. Bağımlılık Profili İndeksinin Bilişsel Çarpıtmalar Üzerindeki Etkisi

	B	S.H.	β	t	p
Bağımlılık Profili İndeksi	2.44	.74	1.58	3.30	.001
Bağımlılık Tanı Ölçütleri	-1.74	1.31	-.19	-1.33	.18
Madde Kullanmanın Kişinin Yaşamına Etkisi	-1.47	.92	-.39	-1.60	.11
Madde Kullanmak İçin Şiddetli İstek	-3.99	1.44	-.45	-2.77	.01
Madde Kullanmayı Bırakma Motivasyonu	-2.51	.78	-.36	-3.21	.001

R=.53; R²=.28; $\Delta R^2=.27$; $F_{(5,354)}=27.05$; $p=.000$

Tablo 23'ten hareketle, madde kullanımı olan geç ergenlerde bağımlılık profili indeksinin bilişsel çarpıtmalar üzerindeki etkisine yönelik kurulan model anlamlıdır ($p<.05$). Bu kapsamda, araştırmanın bağımlılık profili indeksi ve alt boyutlar bir bütün olarak bilişsel çarpıtmalar düzeyini yordamaktadır. Ayrıca, araştırmanın bağımsız değişkenleri bilişsel çarpıtmalar düzeyi varyansının %27'sini açıklamaktadır.

β katsayıları incelendiğinde, bağımlılık profili indeksine ait toplam puan ile madde kullanmak için şiddetli istek ve madde kullanmayı bırakma motivasyonu boyutlarının bilişsel çarpıtmalar düzeyini yardıdığı belirlenmiştir ($p<.05$). Fakat bağımlılık tanı ölçütleri ve madde kullanmanın kişinin yaşamına etkisi boyutlarının bilişsel çarpıtmalar düzeyini yordamadığı belirlenmiştir ($p>.05$).

BEŞİNCİ BÖLÜM

TARTIŞMA VE YORUM

Bu araştırma, madde kullanımı olan geç ergenlerde akran zorbalığı ve bilişsel çarpıtmaları konu edinmektedir. Benzer nitelikli çalışmalar incelendiğinde; doğrudan bu konuda yapılmış bir araştırmanın halihazırda bulunmadığı belirlenmiştir. Bu bağlamda, benzer araştırmaların sınırlı sayıda ve yetersiz olduğunu söylenebilir. Dolayısıyla, araştırmada elde edilen sonuçların benzer konularda araştırma yürütmek isteyen araştırmacılar için referans olacağı tahmin edilmektedir. Ek olarak, bu araştırma literatürdeki araştırmaları zenginleştirmesi ve çeşitlendirmesi açısından önemlidir.

5.1. Bağımlılık Profili İndeksine Yönelik Sonuçların Tartışılması

Araştırma amaçları kapsamında, madde kullanımı olan geç ergenlerin bağımlılık profili indeksleri demografik değişkenlere dayalı olarak incelenmiştir. Bu doğrultuda, analizi yapılan ilk değişken cinsiyet olmuştur. Cinsiyet kapsamında elde edilen sonuçlar incelendiğinde, toplam puan ile bağımlılık tanı ölçütleri, madde kullanmanın kişinin yaşamına etkisi, madde kullanmak için şiddetli istek ve madde kullanmayı bırakma motivasyonu boyutlarında erkeklerin puanı kadınların puanından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Dolayısıyla erkek ergenlerin bağımlılık düzeylerinin kadın ergenlerin bağımlılık düzeylerinden daha fazladır. Bu sonuç, araştırma kapsamında elde edilmesi beklenen bir sonuçtur. Çünkü yapılan pek çok araştırmada erkeklerin kadınlara göre suç işleme, bağımlı olma vb. gibi olumsuz durumlara daha yatkın olduğu ortaya koyulmuştur. Kutlu (2011)'nin madde kullanımı üzerine yürüttüğü araştırmada, erkeklerde madde kullanım düzeyinin kadınlara göre daha yüksek olduğu ifade edilmiştir. Bu doğrultuda, bağımlılık düzeylerinde erkekler lehine fark olduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda, yapılan bu araştırmanın sonuçları ile Kutlu (2011)'nin çalışması ortak bir paydada buluşmaktadır. Ayrıca Erdem, vd. (2006) tarafından yapılan çalışmada, kızların hırsızlığa ve erkeklerin ise madde kullanımı ve bağımlılığa yatkın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Demirci ve Eker (2017)'in araştırmasında da bağımlılık profili indeksi toplam puanında ve alt boyutların genelinde erkekler lehine anlamlı sonuçlara varılmıştır. Dolayısıyla, bağımlılık profili

ve cinsiyet üzerine yapılan araştırmalar bütünsel olarak değerlendirildiğinde, bu araştırmanın literatür ile uyumlu sonuçlar ortaya koyduğu belirlenmiştir.

Araştırmanın yaş grubu kapsamında elde ettiği sonuçlara göre, bağımlılık profili indeksine ait toplam puan ile bağımlılık tanı ölçütleri, madde kullanmanın kişinin yaşamına etkisi ve madde kullanmak için şiddetli istek boyutlarında 18-21 katılımcılar lehine fark bulunurken madde kullanmayı bırakma motivasyonu boyutunda yaş grubuna göre anlamlı fark bulunamamıştır. Bu kapsamda, yaş küçük olan katılımcıların bağımlılık düzeyinin yaşı büyük olanlardan daha yüksek olduğu kesin olarak söylenebilir. Bu durumun sebebi, yaşı daha genç olan bireylerin olgunluk ve sorumluluk düzeylerinin daha az olması olabilir. Yaş grubu ilerledikçe, bireylere gelen olgunluk düşüncesi ve artış gösteren sorumluluklar katılımcıların bağımlılık profilini düşürmüş olabilir. Erdem (2011)'in araştırmasında bağımlılık riskinin yaş grubuna göre farklılık gösterdiği saptanmıştır. Bu minvalde, yaş grubunun düşmesi bağımlılık riskini yükselten bir etmendir. Dolayısıyla Erdem (2011)'in çalışması ile bu araştırmaya ait sonuçların uyumluluğundan söz edilebilir. Ayrıca Demirci ve Eker (2017)'in araştırmasında da yaş grubunun düşmesi ile bağımlılık profili indeksine ait toplam puanın anlamlı düzeyde düştüğü belirlenmiştir. Bu bağlamda, yaş grubu üzerine ulaşılan sonuçların eski çalışmaları doğruladığı söylenebilir.

Araştırma sonunda, bağımlılık profili indeksinde gelir düzeyinin anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre, madde kullanımı olan genç ergenlerin bağımlılık profili indeksine ait toplam puan ile bağımlılık tanı ölçütleri ve madde kullanmak için şiddetli istek boyutları benzer yapıdadır. Fakat madde kullanmanın kişinin yaşamına etkisi boyutunda orta düzeyde gelire sahip katılımcıların puanı düşük düzeyde gelire sahip katılımcılar ve madde kullanmayı bırakma motivasyonu boyutunda yüksek düzeyde gelire sahip katılımcılar lehine anlamlı sonuçlara erişilmiştir. Gelir düzeyi ve bağımlılık profili indeksi arasındaki ilişkiye yönelik yapılan çalışmalarda, bu sonucun desteklendiği belirlenmiştir. Örneğin; Koç ve Tok (2020)'un bağımlı bireyler üzerine yürüttüğü araştırmada gelir düzeyinin anlamlı değişiklikler oluşturmadığı belirlenmiştir. Dolayısıyla ulaşılan sonuçların literatür ile benzer olduğunu söylemek mümkündür.

Araştırmanın sonunda, madde kullanımı olan geç ergen bireylerin bağımlılık profili indeksinde anne ve baba eğitim durumunun katılımcı puanlarında anlamlı fark göstermediği sonucuna erişilmiştir. Bu kapsamda, annesi ve babası ilkököl, ortaokul, lise ve üniversite mezunu olan bireylerin bağımlılık profili indeksi birbirleri ile benzer özelliktedir. Anne ve babaya ait eğitim durumunu anlamlı fark oluşturduğu boyutlar değerlendirildiğinde, anne eğitim durumunun hiçbir boyutta anlamlı sonuçlara sebebiyet vermediği saptanmıştır. madde kullanmanın kişinin yaşamına etkisi boyutunda babası ilkököl mezunu olan katılımcıların puanı babası ortaokul ve lise mezunu olan katılımcıların puanından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Ayrıca, madde kullanmak için şiddetli istek boyutunda babası ilkököl mezunu olan katılımcıların puanı babası lise mezunu olan katılımcıların puanından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Bu sonuçlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, bağımlılık profili indeksine ait toplam puanlarda anne ve baba eğitim durumunun etkisinin olmadığını söylemek mümkündür. Anne ve baba eğitim durumuna göre bağımlılık profili indeksine ilişkin inceleme yapan araştırmanın yetersiz sayıda olması bu araştırmanın sonuçlarına ilişkin önem düzeyini yükseltmektedir. Ayrıca bu konuda yapılan sınırlı çalışmalar da bu araştırmanın sonuçları ile uyumluluk göstermektedir. Nitekim Koçhan ve İlhan (2015)'ın araştırması da bu sonucu desteklemektedir. Er ve erbaşların madde kullanım durumu üzerine araştırma yapan Koçhan ve İlhan (2015), bağımlılık profili indeksine ait toplam puanda anne ve baba eğitim durumuna bağlı olarak anlamlı fark oluşmadığı sonucuna ulaşmıştır.

5.2. Akran Zorbalığına Yönelik Tartışılması

Araştırma amaçları kapsamında, madde kullanımı olan geç ergenlerin akran zorbalığına ilişkin zorba ve kurban puanları demografik değişkenlere dayalı olarak incelenmiştir. Bu doğrultuda, analizi yapılan ilk değişken cinsiyet olmuştur. Cinsiyet kapsamında elde edilen sonuçlar incelendiğinde, zorbalık puanında kadınlar ile erkekler birbirlerine denk olarak belirlenmiştir. Fakat kurban puanlarında kadınlar lehine anlamlı sonuçlar bulunmuştur. Kadınların erkeklere göre daha kırılğan yapıda olmaları ve kendilerini hem fiziksel hem de psikolojik şiddet korumalarının güç olması bu sonucun oluşmasına zemin hazırlamış olabilir. Özkan ve Çiftci (2010) tarafından yapılan araştırmalarda kadınların erkeklere göre zorbalığa daha çok maruz kaldığının

tespit edilmesi bu durumu açıklar niteliktedir. Uysal ve Dinçer (2012)'in derleme araştırmasında da Özkan ve Çiftci (2010)'nin araştırmasını ve bu araştırmayı destekleyici nitelikte açıklamalar yapılmıştır. Bu bağlamda, kadınların akran zorbalığına daha fazla maruz kalması literatür adına beklenen bir sonuçtur.

Akran zorbalığında, yaş grubunun etkisine yönelik araştırma sonuçları incelendiğinde hem zorbalık puanlarında hem de kurban puanlarında 18-21 yaş arasının puanlarının 22-24 yaş arasındakilerden daha yüksek olduğu sonucu saptanmıştır. Bu durumun sebebi ilerleyen yaş grubunda oluşan olgunluk hisse akran zorbalığı yapma davranışını azaltmış olabilir. Ayrıca yaş grubunun ilerlemesi ile kişilerin kendilerini zorbalığa karşı korumayı öğrenmiş olmaları da kurban puanı kapsamında elde edilen sonuçlar açıklamaktadır. Ayrıca, 22-24 yaş arasındaki bireyler için evlilik, iş hayatı vb. gibi durumların 18-21 yaşa göre daha yüksek olması da sonuçların böyle olmasını etkilemiş olabilir. Gültekin-Akduman (2010)'ın araştırması da bu sonuçlar ile benzerlik göstermektedir. Gültekin-Akduman (2010)'ın araştırmasında yaş grubunun yükselmesi ile akran zorbalığı puanlarının anlamlı şekilde azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Akran zorbalığı üzerine ulaşılan sonuçlardan bir diğeri, gelir düzeyinin akran zorbalığına ait zorba ve kurban puanlarında anlamlı değişiklikler oluşturmasıdır. Bu doğrultuda ulaşılan sonuçlara göre, hem zorba puanlarında hem de kurban puanlarında gelir düzeyi düşük bireylerin gelir düzeyi orta ve yüksek olan kişilerden daha yüksektir. Bu bağlamda gelir düzeyinin düşmesi akran zorbalığı özelinde hem zorbalığı uygulama hem de zorbalığa maruz kalmaya sebebiyet verdiği söylenebilir. Zorba ve kurban alt boyutlarının genelinde de benzer sonuçların elde edilmesi bu durumun bir yansımasıdır. Açıkgöz (2017)'ün araştırmasında da ekonomik düzeyi yüksek katılımcıların sıkça akran zorbalığına maruz kaldığını tespit etmesi her iki araştırmanın ortak sonucudur. Açıkgöz (2017)'ün araştırmasından hareketle, yapılan bu çalışmanın literatür ile uyumlu olduğu söylenebilir.

Akran zorbalığında anne ve baba eğitim düzeyinin etkisi değerlendirildiğinde, zorbalık puanlarında annesi ve babası ilkökul ile ortaokul mezunu olan katılımcıların annesi ve babası üniversite mezunu olan katılımcılardan zorbalık puanında daha yüksek puan aldığı sonucu elde edilmiştir. Kurban puanında anne eğitim durumuna göre anlamlı bir

fark bulunamazken baba eğitim durumunda babası ilkokul mezunu olan katılımcıların babası üniversite mezunu olan katılımcılardan daha yüksek puan aldığı belirlenmiştir. Madde kullanımını olan geç ergenlerin akran zorbalığı düzeylerinde anne ve baba eğitim durumunun etkisi bir bütün olarak ele alındığında annenin veya babanın eğitim durumunun düşmesi genel olarak akran zorbalığını artırmaktadır. Bu konuda yapılmış benzer araştırmalar incelendiğinde, pek çok araştırmancının bu sonuçlar ile paralel bulgulara eriştikleri belirlenmiştir. Örneğin; Polat ve Sohbet (2019)'ın akran çatışmaları üzerine yaptığı araştırmada, bu araştırmancının baba eğitim durumu özelinde ulaştığı sonuçları destekleyici sonuçlar elde edilmiştir. Ayrıca Açıkgoz (2017)'ün çalışmasında bu araştırmada olduğu gibi anne eğitim durumu kapsamında akran zorbalığına ilişkin kurban puanlarının fark göstermediği sonucu elde edilmiştir. Dolayısıyla araştırmancının ulaştığı sonuçlar açısından benzer nitelikli araştırmaları destekleyici konumda olduğu söylenebilir.

5.3. Bilişsel Çarpıtmalara Yönelik Sonuçların Tartışılması

Araştırma amaçları kapsamında, madde kullanımını olan geç ergenlerin bilişsel çarpıtmaları demografik değişkenlere dayalı olarak incelenmiştir. Bu doğrultuda, analizi yapılan ilk değişken cinsiyet olmuştur. Cinsiyet kapsamında elde edilen sonuçlar incelendiğinde, bilişsel çarpıtmalara ilişkin toplam puan ile alt boyutların genelinde anlamlı fark bulunamamıştır. Bu kapsamda, toplam puan ile olumsuz benlik algısı, kendini suçlama, umutsuzluk ve yaşanan tehlikesi boyutlarında kadınlar ile erkeklerin puanları benzerdir. Fakat çaresizlik boyutunda kadınların puanı erkeklerin puanından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Yapılan araştırmalar ele alındığında, bilişsel çarpıtmaların genel olarak cinsiyet bağlamında farklılık gösterdiği saptanmıştır. Örneğin; Uğur ve Murat (2014)'in araştırmasında erkeklerin bilişsel çarpıtmalara ilişkin puanlarının kadınların puanlarından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Ayrıca Şahan ve Eraslan-Çapan (2017)'in araştırmasında da Uğur ve Murat (2014)'in araştırmasını destekler nitelikte erkekler lehine anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu kapsamda, yapılan bu araştırmancının madde kullanımını olan geç ergen bireylerin bilişsel çarpıtmalar düzeyinin cinsiyete göre farklılaşmadığına ilişkin elde ettiği sonuç, literatüre zenginlik kazandırmaktadır.

Araştırmanın yaş grubu kapsamında elde ettiği sonuçlara göre, bilişsel çarpıtmalara ilişkin toplam puan ile olumsuz benlik algısı, kendini suçlama, çaresizlik, umutsuzluk ve yaşan tehlikesi boyutlarında 18-21 katılımcılar lehine fark bulunmuştur. Bu kapsamda, yaş küçük olan katılımcıların bilişsel çarpıtma düzeylerinin yaşı büyük olanlardan daha yüksek olduğu kesin olarak söylenebilir. Nitekim Çoban ve Karaman (2013)'ın araştırmasında da bu sonuçlar ile uyumlu bulgulara ulaşılmıştır. Çoban ve Karaman (2013)'ın araştırmasında da bu araştırmada olduğu gibi yaş grubu yükseldikçe bilişsel çarpıtmaların azaldığının tespit edilmesi her iki araştırmayı ortak bir zeminde buluşturması kapsamında önem ifade etmektedir.

Madde kullanımı olan geç ergenlerin bilişsel çarpıtmaları gelir düzeyine göre incelendiğinde; toplam puan ile olumsuz benlik algısı, kendini suçlama, çaresizlik ve yaşan tehlikesi boyutlarında anlamlı sonuçlara varılmıştır. Buna göre, bilişsel çarpıtmalara ait toplam puanı ile olumsuz benlik algısı ve kendini suçla boyutlarında gelir düzeyi orta olan katılımcıların puanı gelir düzeyi düşük ve yüksek olan katılımcıların puanından ve çaresizlik ile yaşam tehlikesi boyutlarında gelir düzeyi orta olan katılımcıların puanı gelir düzeyi düşük olan katılımcıların puanından anlamlı düzeyde yüksek olarak belirlenmiştir. Bilişsel çarpıtmalar ve gelir düzeyi arasındaki ilişkiye yönelik yürütülen çalışmalar değerlendirildiğinde, bu değişkenin araştırmacılar tarafından ihmal edildiği belirlenmiştir. Yürütülen sınırlı sayıdaki araştırmada, eğitim durumunun bilişsel çarpıtmaları etkilemediği sonucuna erişilmiştir. Örneğin; Duman, İbre ve Mısırlı (2019)'nın çalışmasında belirtildiği gibi farklı düzeyde gelire sahip katılımcıların bilişsel çarpıtmalarının denk olduğu sonucu saptanmıştır. Bu kapsamda, yapılan bu araştırmanın ulaştığı sonuçlar ile literatürü zenginleştirdiği söylenebilir.

Araştırma sonunda, anne eğitim durumunun madde kullanımı olan geç ergenlerde bilişsel çarpıtmalar düzeyinde anlamlı değişiklikler oluşturmadığı sonucuna varılırken baba eğitim düzeyinde ise anlamlı sonuçlar edinilmiştir. Buna göre, toplam puan ile olumsuz benlik algısı ve yaşan tehlikesi boyutlarında babası ilkokul mezunu olan katılımcıların puanı babası lise mezunu olan katılımcıların puanından anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir. Fakat kendini suçlama, çaresizlik, umutsuzluk boyutlarında ise anlamlı bir fark bulunamamıştır. Yapılan araştırmalarda bu sonuçlar

sıkça doğrulanmıştır. Örneğin; Kalkan (2008)'in araştırmasında da bu araştırmada olduğu gibi anne eğitim durumunun bilişsel çarpıtmalarda anlamlı değişikliklere sebep olmadığı belirlenmiştir. Enginsoy (2010)'un araştırmasında elde edilen sonuçların hem Kalkan (2008)'in araştırmasının desteklenmesi hem de bu araştırmanın sonuçları ile benzerlik göstermesi literatür ile uyumluluk açısından önemlidir.

5.4. Bağımlılık Profili İndeksi, Akran Zorbalığı ve Bilişsel Çarpıtmalar Arasındaki İlişkiye Yönelik Sonuçların Tartışılması

Araştırmanın ana amacı kapsamında, madde kullanımı olan geç ergenlerde bağımlılık profili indeksi, akran zorbalığı ve bilişsel çarpıtmalar düzeyi arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Bu amaç kapsamında öncelikle puanlar arasındaki korelasyonel ilişki incelenmiştir. Anlamlı ilişki bulunan değişkenler daha sonra regresyon analizine alınmıştır.

Araştırma sonunda, madde kullanımı olan geç ergenlerde bağımlılık profili indeksinin akran zorbalığına ait zorba ve kurban puanları ile anlamlı ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, bağımlılık profili indeksine ait toplam puan ile bilişsel çarpıtmalar arasındaki ilişki değerlendirildiğinde, bilişsel çarpıtmalara ait toplam puan ile olumsuz benlik algısı, kendini suçlama, çaresizlik, umutsuzluk ve yaşan tehlikesi boyutlarının bağımlılık profili indeksi ile pozitif yönlü ilişkisi bulunmuştur. Dolayısıyla madde kullanımı olan geç ergenlerde bağımlılık profili indeksi ve bilişsel çarpıtmaların doğru orantılı olarak yükseldiği veya düştüğü söylenebilir.

Madde kullanımı olan geç ergen bireylerden bağımlılık profili indeksi ile bilişsel çarpıtmalar üzerine kurulan modelin anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca, bağımlılık profili indeksine ait toplam puan ile madde kullanmak için şiddetli istek ve madde kullanmayı bırakma motivasyonu boyutlarının bilişsel çarpıtmalar düzeyini yardımcı ve bağımlılık tanı ölçütleri ve madde kullanmanın kişinin yaşamına etkisi boyutlarının ise bilişsel çarpıtmalar düzeyini yaramadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Benzer araştırmalar incelendiğinde; madde kullanımı olan geç ergenlerde bağımlılık profili indeksi, akran zorbalığı ve bilişsel çarpıtmalar düzeyi arasındaki ilişkinin doğrudan incelendiği bir araştırma halihazırda tespit edilememiştir. Dolayısıyla bu konu özelinde, literatürde bir boşluğun yer aldığını söylemek mümkündür. Bu

bağlamda araştırmanın madde kullanımı olan geç ergenlerde bağımlılık profili indeksi, akran zorbalığı ve bilişsel çarpıtmalar düzeyi arasındaki ilişkiye yönelik elde ettiği sonuçlar literatürdeki boşluklardan birini kapatması açısından önem arz etmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmanın ana amacı, madde kullanımı olan geç ergenlerde akran zorbalığı ve bilişsel çarpıtmaları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmanın alt amaçları ise madde kullanımı olan geç ergenlerde akran zorbalığı ve bilişsel çarpıtmaları demografik değişkenlere göre değerlendirilmesidir. Bu bağlamda araştırma sürecinde ulaşılan sonuçlar ve öneriler aşağıda paylaşılmıştır.

Sonuç

Bağımlılık Profili İndeksine Elde Edilen Sonuçlar

Araştırma problemleri kapsamında yapılan ilk incelenen madde kullanımı olan geç ergenlerde madde kullanım düzeyinin cinsiyete göre incelenmesidir. Bu problem doğrultusunda ulaşılan bulgular ele alındığında, madde kullanımı olan geç ergenlerin madde kullanım düzeyinde cinsiyete dayalı farklı sonuçlar elde edilmiştir. Buna göre, toplam puan ile bağımlılık tanı ölçütleri, madde kullanmanın kişinin yaşamına etkisi, madde kullanmak için şiddetli istek ve madde kullanmayı bırakma motivasyonu boyutlarında erkeklerin puanı kadınların puanından anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucu elde edilmiştir.

Madde kullanımı olan geç ergenlerin bağımlılık profili indeksi yaş grubuna dayalı incelendiğinde, toplam puan ve alt boyutların genelinde cinsiyet değişkeninde olduğu gibi anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. Buna göre, toplam puan ile bağımlılık tanı ölçütleri, madde kullanmanın kişinin yaşamına etkisi ve madde kullanmak için şiddetli istek boyutlarında 18-21 yaşındaki katılımcıların puanı 21-24 yaş grubundaki katılımcıların puanından anlamlı düzeyde yüksektir. Fakat madde kullanmayı bırakma motivasyonu boyutunda yaş grubuna göre anlamlı sonuçlara ulaşılamamıştır.

Araştırma verileri analiz edildiğinde elde edilen bir başka sonuç madde kullanımı olan geç ergenlerin bağımlılık profili indeksinin gelir düzeyine bağlı farklılık göstermemesidir. Bu kapsamda, madde kullanımı olan genç ergenlerin bağımlılık profili indeksine ait toplam puan ile bağımlılık tanı ölçütleri ve madde kullanmak için şiddetli istek boyutları benzer yapıdadır. Fakat madde kullanmanın kişinin yaşamına

etkisi boyutunda orta düzeyde gelire sahip katılımcıların puanı düşük düzeyde gelire sahip katılımcıların puanından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Ayrıca, madde kullanmayı bırakma motivasyonu boyutunda yüksek düzeyde gelire sahip katılımcıların puanı düşük düzeyde gelire sahip katılımcıların puanından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur.

Anne eğitim düzeyine ilişkin bulgular incelendiğinde, madde kullanım düzeylerinde anlamlı bir fark bulunmadığı sonucuna varılmıştır. Bu kapsamda, madde kullanımı olan geç ergenlerin bağımlılık profili indeksine ait toplam puan ile bağımlılık tanı ölçütleri, madde kullanmanın kişinin yaşamına etkisi, madde kullanmak için şiddetli istek ve madde kullanmayı bırakma motivasyonu boyutlarında anlamlı fark yoktur.

Araştırma bulguları yorumlandığında, madde kullanımı olan geç ergenlerin bağımlılık profili indeksinin baba eğitim düzeyi kapsamında farklılık göstermediği sonucuna erişilmiştir. Dolayısıyla, katılımcıların bağımlılık profili indeksine ait toplam puan ile bağımlılık tanı ölçütleri ve madde kullanmayı bırakma motivasyonu boyutlarının benzer olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca, madde kullanmanın kişinin yaşamına etkisi boyutunda babası ilkököl mezunu olan katılımcıların puanı babası ortaokul ve lise mezunu olan katılımcıların puanından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Ek olarak, madde kullanmak için şiddetli istek boyutunda babası ilkököl mezunu olan katılımcıların puanı babası lise mezunu olan katılımcıların puanından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur.

Akran Zorbalığına Yönelik Sonuçlar

Araştırma amacı bağlamında madde kullanımı olan geç ergenlerde akran zorbalığı cinsiyete göre incelenmiştir. Yapılan analizlerde, zorbalık puanına ait toplam puan ile sözel zorba boyutlarının denk olduğu sonucu edinilmiştir. Fakat fiziksel zorba, dışlama ve söylenti çıkarma ve yayma boyutlarında erkeklerin kadınlardan daha yüksek puan aldığı ve eşyalarına zarar verme boyutlarında ise kadınların erkeklerden daha yüksek puan aldığı bulunmuştur. Akran zorbalığına ilişkin kurban puanında kadınların puanı erkeklerin puanından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Fakat fiziksel zorba, sözel zorba, dışlama, söylenti çıkarma ve yayma, eşyalarına zarar verme boyutlarında anlamlı fark bulunamamıştır.

Madde kullanımı olan geç ergenlerin akran zorbalığı yaş grubuna göre el alındığında, zorbalık puanında anlamlı sonuçların olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda, zorbalık puanına ait toplam puan ile fiziksel zorba ve sözel zorba boyutlarında 18-21 yaş grubundaki katılımcıların puanı 22-24 yaş grubundaki katılımcılardan anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Ayrıca dışlama, söylenti çıkarma ve yayma, eşyalarına zarar verme boyutlarında anlamlı değişikliklere erişilememiştir. Kurban puanlarına ait analizler değerlendirildiğinde, toplam puan ile fiziksel zorba, sözel zorba ve dışlama boyutlarında 18-21 yaş grubundaki katılımcıların puanı 22-24 yaş grubundaki katılımcılardan anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Fakat söylenti çıkarma ve yayma, eşyalarına zarar verme boyutlarında yaş grubu fark etmeksizin katılımcıların denk puan aldığı sonucu edinilmiştir.

Akran zorbalığının gelir düzeyine göre incelenmesinde, zorbalık puanında anlamlı sonuçlara erişilmiştir. Bu doğrultudaki sonuçlara göre, zorbalık puanına ait toplam puan ile fiziksel zorba, sözel zorba, dışlama ve söylenti çıkarma ve yayma boyutlarında gelir düzeyi düşük olan katılımcıların puanı gelir düzeyi orta ve yüksek olan katılımcıların puanından anlamlı düzeyde yüksektir. Fakat dışlama ve söylenti çıkarma boyutlarının farklılık göstermediği saptanmıştır. Kurban puanına ilişkin analizler değerlendirildiğinde toplam puan ile sözel zorba boyutunda gelir düzeyi düşük olan katılımcıların puanı gelir düzeyi orta ve yüksek olan katılımcıların puanından; fiziksel zorba boyutunda, gelir düzeyi düşük olan katılımcıların puanı gelir düzeyi yüksek olan katılımcıların puanından; dışlama boyutunda gelir düzeyi orta olan katılımcıların puanı gelir düzeyi yüksek olan katılımcıların puanından ve söylenti çıkarma ve yayma boyutunda gelir düzeyi düşük olan katılımcıların puanı gelir düzeyi orta olan katılımcıların puanından yüksek olduğu belirlenmiştir. Eşyalara zarar verme boyutunda ise anlamlı değişikliklere ulaşılamamıştır.

Anne eğitim durumunun akran zorbalığı üzerindeki etkisi değerlendirildiğinde, zorbalık puanına ait toplam puanda annesi ilkokul ve ortaokul mezunu olan katılımcıların puanı annesi niversite mezunu olan katılımcıların puanından ve sözel zorba boyutunda annesi ilkokul mezunu olan katılımcıların puanı annesi lise mezunu olan katılımcıların puanından anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucu saptanmıştır. Fakat fiziksel zorba, dışlama, söylenti çıkarma ve yayma, eşyalarına zarar verme

boyutlarının farklılık göstermediği saptanmıştır. Kurban puanına göre yapılan analizlerde ise toplam puan ile fiziksel zorba, sözel zorba, dışlama söylenti çıkarma ve yayma, eşyalarına zarar verme boyutlarında anlamlı fark bulunamamıştır.

Baba eğitim durumunun akran zorbalığı üzerindeki etkisi değerlendirildiğinde, zorbalık puanına ait toplam puanda babası ilkokul ve ortaokul mezunu olan katılımcıların puanı babası üniversite mezunu olan katılımcıların puanından anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucu saptanmıştır. Fakat fiziksel zorba, sözel zorba, dışlama, söylenti çıkarma ve yayma, eşyalarına zarar verme boyutlarında anlamlı fark bulunamamıştır. Ayrıca, kurban puanına ait toplam puan ile fiziksel zorba ve sözel zorba boyutlarında babası ilkokul mezunu olan katılımcıların puanı babası üniversite mezunu olan katılımcıların puanından anlamlı düzeyde yüksektir. Fakat dışlama, söylenti çıkarma ve yayma, eşyalarına zarar verme boyutlarında anlamlı fark olmadığı sonucuna erişilmiştir.

Bilişsel Çarpıtmalara Yönelik Sonuçlar

Araştırma kapsamında, madde kullanımı olan geç ergenlerin bilişsel çarpıtmaları düzeyleri demografik değişkenlere göre incelenmiştir. Bu incelemelerde ele alınan ilk değişken cinsiyettir. Bu doğrultuda yapılan analizler incelendiğinde, cinsiyetin bilişsel çarpıtmalar üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı saptanmıştır. Bu minvalde, bilişsel çarpıtmalara ait toplam puan ile olumsuz benlik algısı, kendini suçlama, umutsuzluk ve yaşan tehlikesi boyutlarında kadın ve erkekler benzer özellikler göstermektedir. Fakat çaresizlik boyutunda kadınların puanı erkeklerin puanından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur.

Yaş grubunun bilişsel çarpıtmalar üzerindeki etkisi değerlendirildiğinde, toplam puan ile alt boyutların tamamında anlamlı değişiklikler saptanmıştır. Bu doğrultuda, toplam puan ile olumsuz benlik algısı, kendini suçlama, çaresizlik, umutsuzluk ve yaşan tehlikesi boyutlarında 18-21 yaş arasındaki katılımcıların puanı 22-24 yaş arasındaki katılımcıların puanından anlamlı düzeyde yüksektir.

Madde kullanımı olan geç ergenlerde gelir düzeyinin bilişsel çarpıtmalar üzerindeki etkisi incelendiğinde bilişsel çarpıtmalara ait toplam puanı ile olumsuz benlik algısı ve kendini suçla boyutlarında gelir düzeyi orta olan katılımcıların puanı gelir düzeyi

düşük ve yüksek olan katılımcıların puanından ve çaresizlik ve yaşam tehlikesi boyutlarında gelir düzeyi orta olan katılımcıların puanı gelir düzeyi düşük olan katılımcıların puanından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Fakat umutsuzluk boyutunda anlamlı fark elde edilememiştir.

Araştırma sonunda, anne eğitim durumunun madde kullanımı olan geç ergenlerde bilişsel çarpıtmalar düzeyinde anlamlı değişiklikler oluşturmadığı sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla, madde kullanımı olan geç ergenlerde bilişsel çarpıtmalar düzeyinin toplam puan ile olumsuz benlik algısı, kendini suçlama, çaresizlik, umutsuzluk ve yaşam tehlikesi boyutlarında katılımcıların benzer özellikler gösterdiği söylenebilir.

Madde kullanımı olan geç ergenlerin bilişsel çarpıtmaları baba eğitim düzeyine göre değerlendirildiğinde, toplam puan ile olumsuz benlik algısı ve yaşam tehlikesi boyutlarında babası ilkokul mezunu olan katılımcıların puanı babası lise mezunu olan katılımcıların puanından anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir. Fakat kendini suçlama, çaresizlik, umutsuzluk boyutlarında ise anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Bağımlılık Profili İndeksi, Akran Zorbalığı ve Bilişsel Çarpıtmalar Arasındaki İlişkiye Yönelik Sonuçlar

Araştırmanın ana amacı kapsamında, madde kullanımı olan geç ergenlerde bağımlılık profili indeksi, akran zorbalığı ve bilişsel çarpıtmalar düzeyi arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Bu amaç kapsamında öncelikle puanlar arasındaki korelasyonel ilişki incelenmiştir. Anlamlı ilişki bulunan değişkenler daha sonra regresyon analizine alınmıştır.

Madde kullanımı olan geç ergenlerde bağımlılık profili indeksi, akran zorbalığı ve bilişsel çarpıtmalar düzeyi arasındaki ilişkiye yönelik bulgular incelendiğinde, bağımlılık profili indeksinin akran zorbalığına ait zorba ve kurban puanları ile anlamlı ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda, bağımlılık profili indeksi ile akran zorbalığına ait zorba ve kurban puanlarının birbirleri ile ilişkisinin olmadığını söylemek mümkündür. Bu değişkenler arasında ilişki bulunmadığı için değişkenlerin yordama durumları incelenmemiştir.

Madde kullanımı olan geç ergen bireylerden bağımlılık profili indeksine ait toplam puan ile bilişsel çarpıtmalar arasındaki ilişki değerlendirildiğinde, bilişsel çarpıtmalara ait toplam puan ile olumsuz benlik algısı, kendini suçlama, çaresizlik, umutsuzluk ve yaşan tehlikesi boyutlarının bağımlılık profili indeksi ile pozitif yönlü ilişkisi bulunmuştur. Dolayısıyla madde kullanımı olan geç ergenlerde bağımlılık profili indeksi ve bilişsel çarpıtmaların doğru orantılı olarak yükseldiği veya düştüğü söylenebilir.

Madde kullanımı olan geç ergen bireylerden bağımlılık profili indeksine ait toplam puan ile bilişsel çarpıtmalar arasında korelasyonel ilişki tespit edildiği için bağımlılık profili indeksinin bilişsel çarpıtmaları yordama durumu da incelenmiştir. Bu kapsamda oluşturulan modelin anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca, bağımlılık profili indeksine ait toplam puan ile madde kullanmak için şiddetli istek ve madde kullanmayı bırakma motivasyonu boyutlarının bilişsel çarpıtmalar düzeyini yordadığı ve bağımlılık tanı ölçütleri ve madde kullanmanın kişinin yaşamına etkisi boyutlarının ise bilişsel çarpıtmalar düzeyini yordamadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Öneriler

Bu araştırmanın konusu, madde kullanımı olan geç ergenlerde akran zorbalığı ve bilişsel çarpıtmaların incelenmesidir. Araştırma sürecinde elde edilen sonuçlar bağlamında, araştırmacılar, ebeveynler ve uzmanlar için sunulabilecek öneriler şunlardır:

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

1. Bu araştırmaya ait bağımlı değişkenler; bağımlılık profili indeksi, akran zorbalığı ve bilişsel çarpıtmalardır. Daha sonraki araştırmalarda, bu değişkenlere ek olarak yeni değişkenlerin ilişkisi incelenebilir. Ayrıca akran zorbalığı ile bilişsel çarpıtmalar arasında aracılık etkisi bulunan değişkenlere ilişkin değerlendirmeler yapılabilir.

2. Bu araştırmaya ait evren, madde kullanımı olan geç ergen bireylerdir. İleriki araştırmalarda alkol kullanımı olan geç ergenler travmatik yaşantısı olan geç ergenler

vb. gibi spesifik evrenler belirlenebilir. Ayrıca, çeşitli evrenlere ait kıyaslamalar yapılabilir.

3. Bu araştırma, 40 ergen bireyin katılımıyla yürütülmüştür. Örneklem grubunun büyümesi, araştırma bağlamında elde edilen sonuçların güvenilirlik düzeylerini yükselttiği için benzer araştırmalarda daha çok kişiye ulaşılabilir.

4. Bu araştırmanın modeli, tarama modeli olarak tasarlanmıştır. Daha başka çalışmalarda deneme modeli veya karma model ele alınabilir.

5. Bu araştırmada akran zorbalığı ve bilişsel çarpıtmalara ilişkin elde edilen veriler nicel türdedir. İleriki araştırmalarda bu konu özelinde nitel veriler de toplanarak derinlemesine çıkarımlar yapılabilir.

Ebeveynlere Yönelik Öneriler

1. Madde kullanan çocuklara sahip ebeveynler, çocuklarının madde kullanımı alışkanlığıyla mücadele edebilmek için profesyonel destek almalıdır.

2. Çocuğunun madde kullandığını öğrenen anne ve babalar, çocuklar üzerinde baskı kurmamalı, şiddete başvurmamalı ve onların bu alışkanlık ile mücadele etmesine ilişkin teşvik etmelidir.

3. Madde kullanan çocuklara sahip ebeveynler, gerek gördükleri halde çocuğun bulunduğu sosyal ortamı değiştirmelidir. Bu kapsamda, yeni bir semt ya da ilde yeni bir yaşam kurulabilir.

4. Çocuğu madde kullanan ebeveynler, çocuklarına sakın yaklaşmalı ve onları anlamaya çalışmalıdır. Bu davranışın sebebini öğrenip ilgili sebepleri ortadan kaldırmaya çalışmalıdır.

Uzmanlara Yönelik Öneriler

1. Madde kullanımı yaş grubu giderek düşen toplumsal bir sorundur. Dolayısıyla uzman kişilere, toplumun bilinçlendirilmesi ve ailelerin önlem alması konusunda büyük sorumluluk düşmektedir.

2. Madde kullanımı genel olarak, düşük sosyoekonomik şartların olduğu yerleşim birimlerinde yaygındır. Bu kapsamda, riskli bölgelerdeki okullarda bu konuyla ilgili önleyici çalışmalar yapılmalıdır.

3. Madde kullanımına engel olabilmek için yürütülen çalışmalarda, bu konuda başarılı olmuş ülkelerin programları temel alınabilir.

KAYNAKÇA

- Abalı, O. (2006). *Ergenlik dönemi ve sorunları*, İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Acar, H. (2008). Türkiye'nin ulusal gençlik politikası nasıl yapılandırılmalıdır? *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-20.
- Acar, M. (2006). *Türkiye'de madde bağımlılığı ve gençlik*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale
- Acar, S. (2017). *Sigara içen ve sigara içmeyen bireylerin psikolojik dayanıklılık ve stresle başa çıkma tutumları açısından karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir
- ACIBADEM (2019). Ergenlik ve büyüme sorunları, Erişim adresi: <https://www.acibadem.com.tr/ilgi-alani/ergenlik-ve-buyume-sorunlari/#genel-tanitim>
- Açıkgöz, T. (2017). *Ortaokul öğrencilerinde akran zorbalığı ile okula karşı tutum (Karteppe İlçesi örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Ahioğlu Lindberg, N. (2011). Piaget ve Ergenlikte Bilişsel Gelişim, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(1), 1-10.
- Alikaşifoğlu, M, & Ercan, O. (2006). Ergenlerde madde kullanımı, *Türkiye Klinikleri Pediatrik Bilimler Dergisi*, 2(5), 76-83.
- Alikaşifoğlu, M. (2008). Ergenlerde davranışsal sorunlar. İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Etkinlikleri, Adolesan Sağlığı 2, *Sempozyum Dizisi* No: 63. Mart 2008 S.55-59.
- Alikaşifoğlu, M. (2011). Akran İstismarı, *Türk Pediatşi Arşivi Dergisi*, (46), 31-34.
- Alikaşifoğlu, M. ve Ercan, O. (2006). Ergenlerde madde kullanımı, *Türkiye Klinikleri Pediatrik Bilimler Dergisi*, 2(5), 76-83.

- APA (2013). *Diagnostic and statistic al manual of mental disorders*, 5th edition (DSM-Substance-related and addictive disorders, American Psychiatric Association, Washington, DC: APA.
- APA(2022).*Help with addiction and substance use disorders*, American Psychiatric Association, Erişim adresi: <https://www.psychiatry.org/patients-families/addiction>
- Arslan, G. & Balkıs, M. (2014). Ergenlikte görülen problem davranışlar ve aile sorunları arasındaki ilişkinin incelenmesi, *SDU International Journal of Educational Studies*, 1(1), 11-23.
- Arslan, S. . & Savaşer, S. (2009). Okulda zorbalık, *Milli Eğitim Dergisi*, 39(184), 218-227.
- Arslan, S. & Yeşilyurt, F. (2019). Ergenlerin sanal zorbalık düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 27-42.
- Artıran, M. ve Şeker, A. (2020). Otomatik düşüncelerin yordayıcılığı: umut ve umutsuzluk farkı, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(73), 36-47.
- Aslan, N. (2016). *Sağlıklı Ergen ve Engelli Kardeşler Arasındaki İlişkinin Aile İşlevlerinden Etkilenme Durumunun İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, T.C Bülent Ecevit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Zonguldak.
- Atabek, E. (2002). *Erken büyüyen ocuklar*, İstanbul: *Altın Kitaplar Yayınevi*.
- Ayhan, F., pl, M. & Türkmen, A. (2021). Adölesanların Madde Bağımlılığından Korunmaya İlişkin z Yeterlikleri İle Ebeveyn Bağlanma Düzeyleri Arasındaki İlişi, *Bağımlılık Dergisi*, 22(3), 285-296.
- Bacanlı, H. (2018). *Eğitim psikolojisi*, 25. Baskı, Ankara, Pegem Akademi.
- Başay, . Yüncü, Z. Başay Kabuku, B. Öztürk, . & Aydın, C. (2016). Alkol-madde kullanım bozuklukları olan ergenlerin kişilik zellikleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(2), 127-135.

- Başbuğ, S. Cesur, G. & Durak-Batıgün, A. (2016). Algılanan ebeveynlik biçimi ve yetişkin ayrılma anksiyetesi: kişilerarası bilişsel çarpıtmaların aracı rolü, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 27, 1-13.
- Beck, A. T. (1964). Thinking and depression: II. The oryand therapy, *Archives Of General Psychiatry*, 10(6), 561-571. Erişim adresi: <https://sci-hub.hkvisa.net/10.1001/archpsyc.1964.01720240015003>
- Beck, A. T. (1976). *Cognitive therapy and thee motional disorders*. New York: International Universities Press.
- Bilgiç, N. ve Günay, T. (2014). Ergenlerin sigara bırakma konusunda desteklenmesinde bir yöntem: akran eğitimi, *Turk Toraks Dergisi*, 15, 104-105.
- Boran Sarı, B. (2017). *Üniversite öğrencilerinin bilişsel çarpıtmaları ile öz duyarlıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları ve Yorum*, 12. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Civelek, E. (2019). Adolesan dönemi ve özkıyım girişimi, *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, (1), 1-2.
- Cüceloğlu, D. (2018). *İnsan ve davranışı*, 36. Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Çakır, Ö. & Ebru, O. (2017). Lise öğrencilerinin yalnızlık düzeyleri ile akıllı telefon bağımlılığı arasındaki ilişki, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 418-429.
- Çalık, T. Özbay, Y. Özer, A. Kurt, T. & Kandemir, M. (2009). İlköğretim okulu öğrencilerinin zorbalık statülerinin okul iklimi, prososyal davranışlar, temel ihtiyaçlar ve cinsiyet değişkenlerine göre incelenmesi, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 60(60), 555-576.

- Çam, Z. & Çelik, G. Ş. (2018). Üniversite öğrencilerinde bağlanma stillerinin ilişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmaları yordama gücünün incelenmesi, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi*, 6(6), 787-797.
- Çataloğlu, B. (2011). *Madde kullanan ve kullanmayan ergenlerin psikolojik sağlamlık ve aile işlevleri açısından karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Çataloğlu, B. (2011). *Madde kullanan ve kullanmayan ergenlerin psikolojik sağlamlık ve aile işlevleri açısından karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Çelik, G. G.(2007). *Çocuk ve ergen ruh sağlığı ve hastalıkları kliniğine başvuran ergenlerin özellikleri*, Tıpta Uzmanlık Tezi, Çukurova Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Adana.
- Çelikay H., (2017). Esrar ve sentetik esrar kullanımı olan bireylerin nöropsikolojik işlevlerinin madde kullanımı olmayan bireylerle karşılaştırılması, Doktora tezi, Ege Üniversitesi Madde Bağımlılığı, Toksikoloji ve İlaç Bilimleri Enstitüsü.
- Çiftçi Demirci, A. & Yalçın, Ö. (2016). “Alkol ve Madde Kullanım Bozuklukları”, *Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları*, (Ed. A. Pekcanlar Akay & E. S. Ercan), İçinde, ss. 470-526, Türkiye Çocuk ve Genç Psikiyatrisi Derneği, İstanbul.
- Çiydem, E. (2017). *Hemşirelik öğrencilerinde riskli davranışlar, akran baskısı ve psikolojik dayanıklılık*, Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çoban, A. E. & Karaman, N. G. (2013). Üniversite öğrencilerinin umutsuzluk, kaygı ve ilişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmaları. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 78-88.
- Demirbaş, H. (2020). Madde kullanımı ve bağımlılığında kullanılan dilin önemi, *Bağımlılık Dergisi*, 21(2), 149-162.

- Demirci, M. & Eker, E. (2017). Üniversite öğrencilerinin madde bağımlılığı sıklığı ve madde kullanım özellikleri, *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 12(48), 63-84.
- Derin, G. Alkol ve Madde Kullanım Bozukluklarında Ailevi Risk Faktörleri.
- Derin, G. Okudan, M. & Aşıcıoğlu. F. (2021). “Alkol ve madde kullanım bozukluklarında ailevi risk faktörleri”, *Aile psikopatolojisi*, (Ed. E. Öztürk), İçinde, ss. 118-126, Türkiye Klinikleri Ankara.
- Derman, O. (2008). Ergenlerde psikososyal gelişim, *Adolesan Sağlığı II Sempozyum Dizisi*, 63(1), 19-21.
- Doğan, Y. B. (2001). Madde kullanımı ve bağımlılığı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 4(4), 79-86.
- Dölek, N. (2002). *Öğrencilerde zorbaca davranışların araştırılması ve bir önleyici program modeli*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Duman, N., İbre, Y., & Mısırlı, M. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Umutsuzluk Düzeyi Ve Bilişsel Çarpıtmaları Üzerine Bir Araştırma. *R&S-Research Studies Anatolia Journal*, 2(5), 207-213.
- Durmuş, A. (2005). *Ergenlik dönemi*, İstanbul: Nesil Yayınları.
- Enginsoy, D. (2010). *Üniversite öğrencilerinin toplumsal ilgileri, bilişsel çarpıtmaları ve ilk anıları*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Erarslan, Ö.,& Işıklı, S. (2019). Bilişsel Üçlü Envanteri'nin Türkçe Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması *Arch Neuropsychiatry*, (56), 32-39.
- Erdem, G. Eke, C. Y. Ögel, K. ve Taner, S. (2006). Lise öğrencilerinde arkadaş özellikleri ve madde kullanımı, *Journal of Dependence*, 7, 111-116.
- Erdem, G. Eke, C. Y. Ögel, K. & Taner, S. (2006). Lise öğrencilerinde arkadaş özellikleri ve madde kullanımı. *Journal of Dependence*, 7, 111-116.

- Erdogdu, M. (2018). Lise öğrencilerinin okula bağlılık ile genel öz-yeterlilik düzeyleri arasındaki ilişki, *SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(32), 205-227.
- Erdoğan, S. (2015). “Erkek Adolesan Psikolojisi”, *Erkek Adolesan Sorunları*, (Ed. Y. K. Haspolat, F. Aktar & İ. Yolbaş), İçinde, ss. 1-9, İstanbul: Cinius Yayınları.
- Ermağan, E. (2010). İlköğretim okullarında uygulanan madde kullanımını önleme programlarının bilgi ve beceri düzeylerine etkisinin değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.
- Ersöğütçü, F. & Karakaş S.A. (2016). Social functioning and self-esteem of substance abuse patients, *Archives of Psychiatric Nursing*, 30(5), 587-592.
- Eseroğlu, T. Başgül, S., Güner, M., & Karaçetin, G. (2014). *Çocuk ve Ergen Psikiyatrisinde Dsm 5'teki Yenilikler*, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Psikoloji Araştırmaları-2, Gaziantep.
- Eskin, M. (2000). Ergen ruh sağlığı sorunları ve intihar davranışıyla ilişkileri, *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 3(4), 228-234.
- ESPAD, (2015). ESPAD Report 2015, Erişim adresi: http://www.espad.org/sites/espad.org/files/ESPAD_report_2015.pdf
- Genç, G. (2007). *Genel liselerde akran zorbalığı ve yönetimi*, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- George, D. & Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*. Boston: Pearson.
- Gökçakan, Z. ve Gökçakan, N. (2005). Depresyonda bilişsel terapi, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 91- 101.
- Gökçe, S. Önal Sönmez, A. Yusufoglu, C., Yulaf, Y. & Adak, İ. (2017). Erken dönem uyumsuz şemaların ergenlik dönemi depresif bozuklukla ilişkisi, *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 18(3), 283-291

- Gökçen, G. (2015). Madde kullanan ve kullanmayan üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin incelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Gökdağ, C. (2014). Otomatik düşünceler, fonksiyonel olmayan tutumlar ve mizaç ve karakter arasındaki ilişkiler, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İzmir.
- Gökler, R. (2009). Okullarda akran zorbalığı, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 511-537.
- Gül, S. K. & Güneş, İ. D. (2009). Ergenlik dönemi sorunları ve şiddet, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 79-101.
- Güleç, G. Köşger, F. & Eşsizozlu, A. (2015). DSM-5'te alkol ve madde kullanım bozuklukları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 7(4), 448-460.
- Gültekin-Akduman, G. (2010). 7-14 yaş grubu çocuklarda akran istismarı ve kendi çözüm önerileri. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 3(2).
- Gürol, D. T. (2008). Madde bağımlılığı açısından riskli adolesanlar. İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, Adölesan Sağlığı II Sempozyum Dizisi, 63, 65-68.
- Gürses, İ. & Kılavuz, M. A. (2016). Kuşakların ahlâkî değerleri birlikte öğrenmesi: Kohlberg'in ahlâkî gelişim kuramı açısından bir değerlendirme, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25(1), 97-117, s. 103-105.
- Hamamcı, Z. & Büyüköztürk, Ş. (2003). İlişkilerle İlgili Bilişsel Çarpıtmalar Ölçeği: Ölçeğin Geliştirilmesi ve Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi, *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(25), 107-111.
- Hamurcu, S. (2020). *İlkokul öğrencilerinde akran zorbalığı: Ankara Pursaklar örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.

- Hiçdurmaz, D. & Öz, F. (2011). Benliğin Bilişsel Yaklaşımla Güçlendirilmesi, Hacettepe University Faculty of Health Sciences Nursing Journal, 18(2).
- Hymel, S.& Swearer, S. M. (2015). Fourdecades of research on school bullying: An introduction, *American Psychologist*, 70(4), 293-299.
- Kalkan, N. (2008). *Ergenlerde bilişsel yapılar ve sosyal kaygı arasındaki ilişkinin bilişsel davranışçı yaklaşım açısından yorumlanması*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaloiya, G. S.& Kumar, M. (2022). Substance Abuse Disorder and its Management, *Alcoholism: Causes, Symptoms, Effects and Treatment*, (1), 165-177.
- Karaköse, R. (2013). *Çocuk Eğitiminde Ergenlik Psikolojisi ve İletişim- Ben Büyüdüm*, İstanbul: Yedievren Yayınları.
- Karakuş, G. Evlice, Y. E. & Tamam, L. (2012). Psikiyatri Kliniğinde Yatan Hastalarda Alkol ve Madde Kullanım Bozukluğu Sıklığı, *Cukurova Medical Journal*, (37), 37-48.
- Karataşoğlu, S. (2013). Sosyal politika boyutuyla madde bağımlılığı, *Türk İdare Dergisi*, 476, 321- 352.
- Karatay, G. ve Kubilay, G. (2004). Sosyoekonomik düzeyi farklı iki lisede madde kullanma durumu ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi, *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 1(2), 57–70.
- Kaya, İ. & Tıraş, B. (2021). Sosyal karşılaştırma, bilişsel üçlü ve psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkiler, *International Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS)*, 12(45), 537-557.
- Kaya, Z. (2016). Madde Kullanan ve Kullanmayan Ergenlerin Kişilik Özellikleri ve Benlik Saygısı Açısından Karşılaştırılması, *Journal of Human Sciences*, 13(3), 4100-4116.

- Kınık E. (2000). Adolesan dönemde fiziksel büyüme ve cinsel gelişme, *Katkı Pediatri Dergisi*, (21), 720-740.
- Kocabıyık, O. O. (2014). Benlik ve ahlaki kimlik, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12(27), 261-280.
- Kocamanoğlu, F. N. (2021). *Geç ergenlik döneminde flört şiddeti ile çocukluk çağı ruhsal travmaları ve ruhsal belirtiler arasındaki ilişki*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Koç, A., & Tok, H. H. (2020). Does the relationship between internalized stigmatization, perceived social support and dependence dimensions change by preference substance?, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 21(6), 609-617.
- Koçhan, K. & İlhan, T. (2015). Erbaş/Erlerin Ebeveyne Bağlanma Stilleri, Depresyon Düzeyleri ve Stresle Başa Çıkma Stillерinin Madde Kullanımı Açısından İncelenmesi, *Addicta : The Turkish Journal on Addictions*, 2(2), 61-109.
- Kolay Akfert, S. Çakıcı, E. & Çakıcı, M. (2009). Üniversite öğrencilerinde sigara-alkol kullanımı ve aile sorunları ile ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, (10), 40-47.
- Korkut Owen, F. (2011). *Okul temelli önleyici rehberlik ve psikolojik danışma*, 3. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık
- Kulaksızoğlu, A. (2018). *Ergenlik psikolojisi*, 20. Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi,
- Kulaksızoğlu, B. Kulaksızoğlu, S. Ellidağ, H.Y. Yılmaz, N. Bozkurt, S. (2015). Antalya ilinde denetimli serbestlik karan alınan kişilerde uyuşturucu madde kullanımının araştırılması. *The Bulletin of Legal Medicine*, 20(1), 21-26.
- Kutlu, Y. (2011). Kadının madde kullanımı ve bağımlılığı, *Journal of Psychiatric Nursing*, 2(2), 90-93.
- Kuzucu, Y. Tunçer, İ., & Aksu, Ş. (2015). İlişkilerde bilişsel çarpıtmalar ve öz-kontrol ilişkisinde sürekli öfkenin aracılık rolü, *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 48-56.

- La Greca, A. M., Prinstein, M. J. and Fetter, M. D. (2001). Adolescent peer crowd affiliation: Linkages with health-risk behaviors and close friendships, *Journal of pediatric psychology*, 26(3), 131-143.
- Laudet, A. B. (2011). The case for considering quality of life in addiction search and clinical practice, Erişim adresi: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3188817/>
- Lindgren, K.P. Neighbors, C. Gasser, M.L., Ramirez, J.J. & Cvencek, D. (2017). A review of implicit and explicit substance self-concept as a predictor of alcohol and tobacco use and misuse, *Am J Drug Alcohol Abuse*, (43), 237-246.
- Meclis Araştırma Raporu, (2008). *Uyuşturucu başta olmak üzere madde bağımlılığı ve kaçaķçılığı sorunlarının araştırılarak alınması gereken önlemler*. TBMM, Ankara, 323, Syf.7-13.
- Mustafaoğlu, R. Mutlu, E. K. Mutlu, C., Çiftçi, A. & Özdiñler, A. R. (2020). Madde Kullanım Bozukluđunun Ergenlerde Anksiyete, Depresyon ve Yaşam Kalitesine Etkisi. *Bağımlılık Dergisi*, 21(4), 308-316.
- NIMH (2022). Substance use and co-occurring mental disorders, National Institute of Mental Health, Erişim adresi: <https://www.nimh.nih.gov/health/topics/substance-use-and-mental-health>
- Nieri, T., Kulis, S. Keith, V. M., & Hurdle, D. (2005). Body image, acculturation, and substance abuse among boys and girls in the Southwest, *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 31(4), 617-639.
- O'Connor, R.M. Lopez-vergara, H.I. & Colder, C.R. (2012). Implicit cognition and substance use: the role of controlled and automatic processes in children. *J Stud Alcohol Drugs*, 73: 134-143.
- Olweus, D. (1994). Bullying at school: basic facts and effects of a school based intervention program, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35(7), 1171-1190.

- Onar, G. Odabaş, İ. S. & Canbolat, Z. (2021). Adolesan döneminin psikolojik profili, sorunları ve koruyucu sağlık hizmetleri, *Turkey Health Literacy Journal*, 2(1), 52-66.
- ORGM (Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü), (2014). Erişim adresi:
https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_09/18112817_genelge.pdf.
- Ozen, M.E. Orum, M.H., Kalenderoglu, A. & Atmaca, M. (2018). Attention- deficit/ hyperactivity disorder in patients attending remedial treatment dueto substance use disorder in Adiyaman University Training and Research Hospital. *Psychiatry and Behavioral Sciences*, (8), 57-62.
- Ögel, K. (2018). Aile, Erişim adresi: <http://www.ogelk.net/Dosyadepo/aile.pdf>
- Ögel, K. Ermağan, A., Eke, Y. & Taner, S. (2007). Madde deneyen ve denemeyen ergenlerde sosyal aktivitelere katılım: İstanbul örnekleme, *Bağımlılık Dergisi*, 8, 18-23.
- Ögel, K. Taner, S. Yılmazçetin Eke, C., & Erol, B. (2004). Madde bağımlılığını önlemede öğretmen ve ebeveyn eğitimlerinin etkinliğinin değerlendirilmesi, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 213-221.
- Önder, F. C. & Yurtal, F. (2008). *Zorba, kurban ve olumlu özellikler taşıyan ergenlerin aile özelliklerinin incelenmesi*, Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 8(3), 805-832.
- Öngel Atar, A. (2013). *Madde Kullanım Bozukluğu Olan Ergenlerde Aile İşlevlerinin ve Anne Baba Tutumunun Değerlendirilmesi*, Tıpta Uzmanlık Tezi, T.C. Sağlık Bakanlığı, Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu, Ankara.
- Özcebe, H. Doğan, B. G., İnal, E., Haznedaroğlu, D., & Bertan, M. (2014). Üniversite öğrencilerinin sigara içme davranışları ve ilişkili sosyodemografik özellikleri, *Türk Toraks Dergisi*, 15(1), 42-48.

- Özdel, K. (2015). Dünden bugüne bilişsel davranışçı terapiler: Teori ve uygulama, *Türkiye Klinikleri J Psychiatry-Special Topics*, 8(2), 10-20.
- Özdemir, N. Kocamer Şahin, Ş., Elboğa, G. & Altındağ, A. (2020). Yaygın anksiyete bozukluğunda bilişsel çarpıtmaların tedaviye uyuma etkisi, *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 21(4), 380-386.
- Özkan, Y. & Çiftci, E. G. (2010). Düşük sosyo-ekonomik düzeydeki ilköğretim okullarında akran zorbalığı. *İlköğretim Online (elektronik)*, 9(2), 576-586.
- Özmen, F. & Kubanç, Y. (201). Liselerde madde bağımlılığı mevcut durum ve önerilere ilişkin okul müdürleri ve öğretmenlerin bakış açıları. *Turkish Studies*, 8(3), 357-382.
- Özmen, Ö. (2009). *Uyuşturucu veya uyarıcı madde suçları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul.
- Öztop, D. B. (2012). Adolesanda ruhsal sorunlar, *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, 16(Ek), 14-18.
- Parlaz, E. A. Tekgül, N. Karademirci, E. & Öngel, K. (2012). Ergenlik dönemi: fiziksel büyüme, psikolojik ve sosyal gelişim süreci, *Turkish Family Physician*, 3(2), 10-16.
- Pemra, C. Ü. Kaya, Ç. A. Akgün, T. Yıkılkan, H. & İşgör, A. (2007). Birinci basamakta ergen sağlığına yaklaşım, *Turkiye Klinikleri*, (27), 567-576.
- Pişkin, M. Öğülmüş S. ve Boysan M., (2011). *Güvenli Okul Ortamı Oluşturma, Öğretmen ve Yönetici Kitabı*, Tübitak, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Polat, F. & Sohbət, R. (2020). Ortaöğretim Öğrencilerinde Akran Zorbalığı. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 15(2), 41-51.
- Pössel, P. & Pittard, C. M. (2016). Depressive Cognitive Triad. *Encyclopedia of Personality and Individual Differences*, 1–2.

- Rehm, J. Marmet, S. Anderson, P. Gual, A. Kraus, L. Nutt, D. J. & Gmel, G. (2013). Defining substance use disorders: do we really need more than heavy use?, *Alcohol And Alcoholism*, 48(6), 633-640.
- Rigby, K. (2003) Consequences of bullying in schools, *Canadian Journal of Psychiatry*, 48 (9): 583-590.
- Santor, D. A. Messervey, D. & Kusumakar, V. (2000). Measuring peer pressure, popularity, and conformity in adolescent boys and girls: Predicting school performance, sexual attitudes, and substance abuse, *Journal of Youth and Adolescence*, 29(2), 163-182.
- Sarısoy, A. N. (2019). Üniversite öğrencilerinin sigara bağımlılıklarının nitel araştırma yöntemi ile incelenmesi: Karabük Üniversitesi örneği, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2(3), 636-644.
- Sawyer, S. M. Azzopardi, P. S. Wickremarathne, D. & Patton, G. C. (2018). The age of adolescence, *The Lancet Child & Adolescent Health*, 2(3), 223-228.
- Schinke, S. P. Fang, L. & Cole, K. C. (2008). Substance use among early adolescent girls: Risk and protective factors, *Journal of Adolescent Health*, 43(2), 191-194.
- SENCARD (2020). Ergenlik döneminde kişilik bunalımının belirtileri, Erişim adresi: <https://www.sencard.com.tr/sen-programi/ailen/ergenlik/ergenlik-doneminde-kisilik-bunaliminin-belirtileri>
- Şahan, M. & Eraslan-Çapan, B. (2017). Ergenlerin problemleri internet kullanımında kişilerarası ilişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmaların ve sosyal kaygının rolü. *Ege Eğitim Dergisi*, 18(2), 887-913.
- Şahin, Ş. & Özçelik, Ç. Ç. (2016). Ergenlik dönemi ve sosyalleşme. *Cumhuriyet Hemşirelik Dergisi*, 5(1), 42-49.

- Şengezer, T. & Şahin, A. D. (2016). Erkeklerde Alkol ve Madde Kullanım Bozukluklarına Güncel Yaklaşım. *Türkiye Klinikleri Journal of Family Medicine Special Topics*, 7(4), 80-85.
- Şengezer, T. (2012). Aile hekimliğinde madde bağımlılığına yaklaşım. *Türkiye Klinikleri J FamMed Special Topics*, 3(2), 46-50.
- Şengün, M. (2007). Ahlaki gelişimin psiko-sosyal dinamikleri, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (23), 201-221.
- Şentürk, H. (2011). Ergenlik Dönemi ve Özellikleri, *Çağın Polisi Dergisi*, (112), 32-37.
- T.C. İçişleri Bakanlığı. (2013). *Türkiye uyuşturucu ve uyuşturucu bağımlılığı*, T.C. Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı, Ankara.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics*. (6th Edition). Boston: Pearson.
- Talan, M. İ. Bostan, G. & Öztürk, Y. (2021). Lise öğrencilerinin siber zorbalık ve siber mağduriyet durumları ile yalnızlık algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi, *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 378-398.
- Tekgöl, N. Dirik, N. Karademirci, E. Bıçakçı, B. & Öngel K. (2012). Ergen Ebeveynlerinin Ergenlik Hakkındaki Bilgi ve Tutumlarının Değerlendirilmesi, *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, 22(1), 59-62.
- Temel, A. B. Özsoy, S. Ergül, Ş. Yılmaz, M. Ç. Ardahan, M. İz, F. B. Zincir, H. Ay, S. & Kartal, A. (2008). Adölesan-ebeveyn etkileşim özellikleri ve algılanan aile desteği arasındaki ilişki, *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 24(2), 27-39.

- Tıprıdamaz Sipahi, T. ve Karababa, A. O. (2018). Olweus öğrenciler için akran zorbalığı anketinin Türkçeye ve Türkiye'ye uyarlanması ve geçerlilik, güvenirlik analizi, *Ege Tıp Dergisi* 57(4), 222-227.
- Torrönen, J. Roumeliotis, F., Samuelsson, E. Kraus, L. & Room, R. (2019). Why are young people drinking less than earlier? Identifying and specifying social mechanisms with a pragmatist approach, *International Journal of Drug Policy*, (64), 13-20.
- Tunç, Z. & Kolburan, Ş. G. (2019). Ergenlik döneminde benlik saygısı ile sigara bağımlılığı arasındaki ilişkinin incelenmesi, *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, 5(1), 55-70.
- Turhan, E. İnandı, T. Özer, C. & Akoğlu, S. (2011). Üniversite öğrencilerinde madde kullanımı, şiddet ve bazı psikolojik özellikler. *Turkish Journal of Public Health*, 9(1), 33-44
- Turhan, E. İnandı, T. Özer, C. & Akoğlu, S. (2011). Üniversite öğrencilerinde madde kullanımı, şiddet ve bazı psikolojik özellikler, *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi*, 9(1), 33-44.
- Türk, B. (2017). Madde kullanımında yakalanma risk algısının caydırıcı etkisinin değerlendirilmesi, Doktora Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.
- Türkçapar, M. H. (2008). Bilişsel terapi: temel ilkeler ve uygulama, 3. Baskı, Ankara: HYB Yayıncılık.
- Uğur, E. & Murat, M. (2014). Lise Öğrencilerinin Kişilerarası İlişkilerle İlgili Bilişsel Çarpıtmaları Ve Saldırganlık Tepkileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 13(2).
- Uğurlu, T. T. Şengül, C.B. & Şengül, C. (2012). Bağımlılık psikofarmakolojisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(1), 37-50.

- Uludağlı, N. P. & Sayıl, M. (2009). Orta ve ileri ergenlik döneminde risk alma davranışı: Ebeveyn ve akranların rolü, *Türk Psikoloji Yazıları*, 12(23), 14-24.
- Uluğ, B. (2007). "Alkol kullanımı ile ilişkili bozukluklar", *Psikiyatri Temel Kitabı* (Ed. C. Güleç, E.), İçinde, ss. 161-172. Ankara, HYB Basım Yayın.
- Usluca, A. (2019). *Ergenlik Dönemindeki Bireylerin Madde Kullanım Eğilimleri İle Öz Yeterlik İnançları İlişkisinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Uysal, H. & Dinçer, Ç. (2012). Okul öncesi dönemde akran zorbalığı. *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 5(4), 468-483.
- Uzun, S. (2017). *Lise öğrencilerinin madde bağımlılığı profilleri, madde bağımlılığında korunma konusundaki öz yeterlikleri ve önleme konusundaki görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sivas.
- Ünal, N. (2019). *Akran zorbalığı ile ergenlerin algıladıkları aile işlevselliğinin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ünalın, C.P. Kaya, A.Ç., Akgün, T. Yıkılın, H., & İşgör, A. (2007). Birinci basamakta ergen sağlığına yaklaşım, *Türkiye Klinikleri Tıp Bilimleri Dergisi*, (27), 567-576.
- Vandaele, Y. & Janak, P. H. (2018). Defining the place of habit in substance use disorders, *Progress in Neuro-Psychopharmacology and Biological Psychiatry*, (87), 22-32.
- Waldron, H. B. & Kaminer, Y. (2004). On the learning curve: the emerging evidence supporting cognitive behavioral therapies for adolescent substance abuse. *Addiction*, (99), 93-105.
- WHO (2020). Adolescent health, Erişim adresi: https://www.who.int/health-topics/adolescent-health/#tab=tab_1

- Wiers, R.W. & Stacy, A.W. (2006). Implicit cognition and addiction, *Curr Dir Psycholence*, (15), 292-296.
- Yalçın, M. Eşsizoglu, A., Akkoç, H., Yağan, A. & Gürgen F. (2010). Dicle Üniversitesi Öğrencilerinde Madde Kullanımını Belirleyen Risk Faktörleri, *Klinik Psikiyatri*, (12), 125-133.
- Yalçıntaş, M. (2019). *Fen Bilimleri Öğretiminde Kuantum Öğrenme Modeli Kullanmanın İlkokul Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Akademik Merak, Kaygı, Özyeterlik ve Başarı Düzeylerine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yalnız, A. (2019). Kabul ve kararlılık terapisi yönelimli psikoeğitim programının akran zorbalığı üzerindeki etkisi, Doktora Tezi, T. C. Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Yavuzer, H. (2013). *Çocuk psikolojisi*, 36. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2016). *Eğitim ve gelişim özellikleriyle okul çağı çocuğu*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, Y. & Karataş, Z. (2013). Ergenlerde otomatik düşünceler ile fiziksel saldırganlık arasındaki ilişkide öfkenin aracı rolü, *Türk Psikiyatri Dergisi*, (23), 1-7.
- Yıldız, M. (2017). Üniversite öğrencilerinde fonksiyonel olmayan tutumların ve olumsuz otomatik düşüncelerin depresyona etkisi, *Ulusal Eğitim Akademisi Dergisi (UEAD)*, 1(1), 1-7.
- Yılmaz, A. (2020). Son Ergenlik Döneminde Dissosiyatif Bulgular İle Ruminasyon Arasındaki İlişkide Duyguları İfade Etmenin Rolü, Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz, D. ve Türkkahraman, M. (2014). Önleme çalışmalarında Antalya ili lise ve üniversite öğrencilerinde madde kullanımının ve risk etkenlerinin incelenmesi, *Journal Of Educational Science*, 2(3), 1-20.

Yılmaz, H. (2019). Çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anlarının bilişsel şemalar ve psikolojik semptomlarla ilişkisi, *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 3(2), 167-192.

Yılmaz, Y. (2015). Sağlık profesyoneli olacak üniversite öğrencilerinin otomatik düşünceleri ve ruhsal durumlarının değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tez, T.C. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yüncü, Z. Kesebir, S. Özbaran, B. Çelik, Y. & Aydın, C. (2009). Madde kullanım bozukluğu olan ergenlerin ebeveynlerinde psikopatoloji ve mizaç: kontrollü bir çalışma, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 20(1), 5-13.

EKLER

EK-1 Katılımcı Bilgilendirme ve Aydınlatılmış Onam Formu

MADDE KULLANIMI OLAN GEÇ ERGENLERDE AKRAN ZORBALIĞI VE BİLİŞSEL ÇARPITMALARIN İNCELENMESİ

Değerli Katılımcılar,

Bu araştırmada madde kullanımı olan geç ergenlerde akran zorbalığı ve bilişsel çarpıtmaların arasındaki ilişkisini incelenecektir. Bu araştırmaya katılmak tamamen gönüllülük esasına dayalı olup, araştırmaya katılmanız için 18 ve üstü yaş aralığında olmanız gerekmektedir. Aşağıdaki onay kutucuğunu “evet” şeklinde işaretlerseniz araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul etmiş sayılırsınız. Araştırma kapsamında kimlik bilgileri gibi özel bilgiler istenmemektedir. Bu çalışma süresince toplanan veriler yalnızca akademik araştırma amacı ile kullanılacaktır ve yalnızca ulusal/uluslararası akademik toplantılarda ve/veya yayınlarda sunulacaktır. Araştırmadan herhangi bir sebeple ayrılmak isterseniz, araştırma ekibi ile aşağıda yer alan bilgileri kullanarak iletişime geçebilirsiniz. Uygulama yaklaşık olarak 25 dakika sürmektedir. Çalışmaya katılmayı Kabul edip, ölçek maddelerini doldurmaya başladıktan sonra herhangi bir nedenle bataryayı tamamlamak istemezseniz, ölçeği yarıda bırakıp süreci sonlandırabilirsiniz. Bu konu ile ilgili herhangi bir sorunuz ya da endişeniz olursa aşağıdaki iletişim bilgilerinden ulaşabilirsiniz.

İlginiz ve katılımınız için şimdiden teşekkür eder, saygılar sunarız.

Araştırma Ekibi:

Psk. Yusuf SUBAŞI

Bu çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul ediyorum.

Evet ()

Hayır ()

EK-2 Kişisel Bilgi Formu

Cinsiyet:	K.....	E.....	
Yaşınız:	12-15.....	16-18.....	19-24.....

Eğitim Durumunuz:	İlkokul...	Ortaokul.....	Lise.....	Ön Lisans.....	Lisans.....	Diğer.....
--------------------------	------------	---------------	-----------	----------------	-------------	------------

Anne		Baba	
Sağ		Sağ	
Ölü		Ölü	
Öz		Öz	
Üvey		Üvey	

Anne Mesleği		Babanızın Mesleği	
Ev hanımı		Memur	
Memur		İşçi	
Emekli		Çiftçi	
Serbest meslek/Esnaf		Emekli	
		Serbest meslek/Esnaf	

Ailenizin aylık geliri			
500-1000 TL		1500-2000 TL	
1000-1500 TL		2000 TL ve üstü	

Oturduğunuz ev			
Kira		Kendimizin	

EK-3 Bağımlılık Profil İndeksi (BAPİ) Ölçeği

Lütfen her maddeyi dikkatlice okuyun. Soruları bos bırakmayın, kendinizi en yakın hissettiğiniz tek bir şıkkı işaretleyin.

Son BİR yıl içinde aşağıdaki maddeleri kullanıp kullanmadığınızı veya ne sıklıkta kullandığınızı belirtiniz. Son bir yıl içerisinde;

	Hiç	Sadece 1-2 kez	Ayda 1-3 kere	Haftada 1-5kez	Hemen hemen her gün
Alkol					
Esrar (marihuana, joint, gubar vb.)					
Ecstasy (ekstazi)					
Eroin					
Kokain					
Taş (krak kokain)					
Rohipnol, rivotril (roş) gibi haplar					
Uçucu maddeler (tiner, bali, gaz vb).					
Çeşitli haplar (akineton, tantum, xanax vb.)					

Amfetamin türevleri (metamfetamin, ice vb.)					
Diğer (LSD, GHB vb.)					

Dikkat! Aşağıdaki sorularda yer alan [madde] sözcüğü son dönem içinde kullanmayı daha çok tercih ettiğiniz maddeyi anlatmaktadır. Bu nedenle temel olarak kullandığınız madde neyse, sorularda onu [madde] sözcüğü yerine koyunuz.

Örneğin... “[Madde] kullanmak aile ilişkilerimi olumsuz yönde etkiledi” yerine alkol içiyorsanız “Alkol kullanmak aile ilişkilerimi olumsuz yönde etkiledi” veya esrar içiyorsanız “Esrar kullanmak aile ilişkilerimi olumsuz yönde etkiledi” biçiminde okuyun.

[Madde] etkisinde olduğunuz zamanlarda, ne sıklıkta problem yaşıyorsunuz?
(örneğin film kopması, aşırı doz alma, kontrol kaybı vb)

- Hiçbir zaman Nadiren Bazen Çoğu zaman Neredeyse her zaman

SON BİR YIL İÇİNDE aşağıdakilerin ne sıklıkta olduğunu belirtiniz

Kullandığınız [maddenin] miktarı zaman içinde giderek arttı mı? (örneğin giderek daha fazla miktarda [madde] kullanmak)

- Hiçbir zaman Nadiren Bazen Çoğu zaman Neredeyse her zaman

Her zamanki dozda kullanmanıza rağmen kullandığınız [maddenin] etkisinde azalma oldu mu? (örneğin her zamanki kadar [madde] kullandığınız halde sarhoş olmama veya kafanızın güzel olmaması)

- Hiçbir zaman Nadiren Bazen Çoğu zaman Neredeyse her zaman

Kullandığınız [maddeyi] kestiğinizde veya azalttığınızda bazı sorunlar ortaya çıktı mı? (örneğin uykusuzluk, terleme, sinirlilik, huzursuzluk, titreme vb)

- Hiçbir zaman Nadiren Bazen Çoğu zaman Neredeyse her zaman

Kullandığınız [maddeyi] kestiğinizde ortaya çıkabilecek sorunlardan çekindiğiniz için [madde] kullandığınız oldu mu?

- Hiçbir zaman Nadiren Bazen Çoğu zaman Neredeyse her zaman

[Madde] kullanmaya başladıktan sonra, kullanmayı durdurmakta zorlanıyor musunuz? (örneğin az içmeyi düşünüp fazla içmek veya kısa süre kullanmayı planlayıp uzun süre kullanmak)

Hiçbir zaman Nadiren Bazen Çoğu zaman Neredeyse her zaman

Kullandığınız [maddeyi] bırakmayı veya azaltmayı isteyip bunu başaramadığınız oldu mu?

Hiçbir zaman Nadiren Bazen Çoğu zaman Neredeyse her zaman

[Maddeyi] aramak, kullanmak veya etkisinden kurtulmak için fazla zaman harcadığınız oldu mu? (örneğin [madde] bulmak, kullanmak veya etkisinden kurtulmak zamanınızın büyük bir kısmını kaplıyor mu?)

Hiçbir zaman Nadiren Bazen Çoğu zaman Neredeyse her zaman

[Madde] kullandığınız için hayatınızdaki başka etkinliklerden vazgeçtiğiniz oldu mu? (örneğin aile ziyaretleri, hobiler, sosyal ilişkiler vb)

Hiçbir zaman Nadiren Bazen Çoğu zaman Neredeyse her zaman

SON BİR YIL İÇİNDE aşağıdakilerin ne sıklıkta olduğunu belirtiniz [Madde] kullanmak aile ilişkilerinizi olumsuz yönde etkiledi mi?

Hiçbir zaman Nadiren Bazen Çoğu zaman Neredeyse her zaman

[Madde] kullanmak eğitim/ iş hayatınızı olumsuz yönde etkiledi mi?

Hiçbir zaman Nadiren Bazen Çoğu zaman Neredeyse her zaman

[Madde] kullanmak beden sağlığını olumsuz yönde etkiledi mi?

Hiçbir zaman Nadiren Bazen Çoğu zaman Neredeyse her zaman

[Madde] kullanmak ruhsal sağlığını olumsuz yönde etkiledi mi?

Hiçbir zaman Nadiren Bazen Çoğu zaman Neredeyse her zaman

[Madde] kullanmak sizi ekonomik açıdan olumsuz yönde etkiledi mi?

Hiçbir zaman Nadiren Bazen Çoğu zaman Neredeyse her zaman

[Madde] kullanmak arkadaş veya diğer insanlarla olan ilişkilerinizi olumsuz yönde etkiledi mi?

Hiçbir zaman Nadiren Bazen Çoğu zaman Neredeyse her zaman

[Madde] kullanmak başınızı derde soktu mu? (örneğin kavga, kaza, istenmeyen cinsel ilişki-gebelik, cinsel yolla bulaşan hastalık vb)

Hiçbir zaman Nadiren Bazen Çoğu zaman Neredeyse her zaman

[Madde] kullanmak yasal sorunlar yaşamanıza neden oldu mu? (örneğin maddeyle yakalanmak, ehliyeti kaptırmak, karakola düşmek vb)

Hiçbir zaman Nadiren Bazen Çoğu zaman Neredeyse her zaman

Gündüz saatlerinde de [madde] kullandığınız oldu mu?

Hiçbir zaman Nadiren Bazen Çoğu zaman Neredeyse her zaman

[Madde] kullanmayı istememenize rağmen yine de gidip [madde] kullandığınız oldu mu?

Hiçbir zaman Nadiren Bazen Çoğu zaman Neredeyse her zaman

Aileniz veya çevreniz sizin çok fazla [madde] kullandığınızdan endişeleniyor mu?

Hiçbir zaman Nadiren Bazen Çoğu zaman Neredeyse her zaman

SON BİR HAFTA İÇİNDE aşağıdakilerin ne sıklıkta olduğunu belirtiniz

Ne sıklıkta aklınıza [madde] kullanmak ya da [maddenin] keyif verici/rahatlatıcı etkisi geliyor?

Hiçbir zaman Nadiren Bazen Çoğu zaman Neredeyse her zaman

Ne sıklıkta [madde] kullanmak için kuvvetli bir istek, arzu veya dürtü hissediyorsunuz?

Hiçbir zaman Nadiren Bazen Çoğu zaman Neredeyse her zaman

[Madde] ile karşılaştığınızda [madde] kullanmaya direnmek veya kullanmamak sizin için zor olur mu?

Hiçbir zaman Nadiren Bazen Çoğu zaman Neredeyse her zaman

[Madde] kullanmanın sizin için bir sorun olduğunu düşünüyor musunuz?

Hiçbir zaman Nadiren Bazen Çoğu zaman Neredeyse her zaman

[Madde] kullanmayı bırakmayı veya azaltmayı düşünüyor musunuz?

- Hiçbir zaman Nadiren Bazen Çoğu zaman Neredeyse her zaman

[Madde] kullanmayı bırakmak veya azaltmak sizin için önemli mi?

- Hiçbir zaman Nadiren Bazen Çoğu zaman Neredeyse her zaman

EK-4 Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği Ergen Formu

Aşağıda, ifadelerde belirtilen durumlardan kendi durumunuza en uygun geleni işaretleyiniz. Araştırmaya katkılarınızdan dolayı teşekkür ederim.

		BANA YAPILDI					BEN YAPTIM				
		Hemenhemen hergün	Haftada en az 1 defa	Ayda 1 defa	Dönem boyunca 1	Hiçbir zaman	Hemenhemen hergün	Haftada en az 1 defa	Ayda 1 defa	Dönem boyunca 1	Hiçbir zaman
1	El-kol şakası yaparak rahatsız etme										
2	Rahatsız etmek amacıyla sürekli olarak gıdıklama										
3	Saç ve kulak çekme										
4	Oturmak üzereyken altına rahatsız edici bir cisim koyma										
5	Kuyrukta zorla sırasını alma, önüne geçme										
6	Oyun oynarken sahayı ya da bir mekânı güç kullanarak terletmeye zorlama										
7	Çimdik atma, ısırma										
8	Kalem, toplu iğne vb. sivri cisimler ile saldırma										
9	İtme, dürtme, kolunu bükme, çelme takma, yere düşürme										
10	Zarar vermek ya da rahatsız etmek amacıyla üzerine bazı cisimler atma, fırlatma										
11	Kasıtlı olarak omuz atma, dirsek vurma, çarpma										

12	Sopa, çubuk, cetvel vb. cisimler ile vurma																		
13	Tekme-tokat atma, yumruk atma, yüze, kafaya, enseye vurma																		
14	Bıçak, muşta, tornavida, maket bıçağı vb. kesici aletlerle saldırma veya korkutma																		
15	Tabanca gibi ateşli ve patlayıcı maddelerle saldırma ya da korkutma																		
16	Saç ve ten rengi, diş yapısı, dış görünüşü, giysileri, beden yapısı ya da bedensel özrüyle alay etme																		
17	Aksanı, şivesi ya da konuşma tarzıyla alay etme																		
18	Adı ya da soyadıyla dalga geçme, hoşla gitmeyen, küçük düşürücü isimler (lakap) takma																		
19	Anne, baba ya da ailesinin bazı özellikleriyle alay etme																		
20	Küfür etme, kaba ve çirkin sözler söyleme																		
21	Çeşitli nedenlerle sataşma, hakaret etme, küçük düşürme, utandırma, aşağılama, dalga geçme, alay etme, incitme, kızdırma, ağlatma.																		
22	Tehdit etme																		
23	Oyuna ve çeşitli etkinliklere almama																		
24	Grup dışına iterek yalnızlığa terk etme																		
25	Görmezden gelme, yok sayma																		
26	Dışlamak amacıyla konuşmama, sorularına cevap vermeme																		
27	Diğer öğrencilerin de konuşmasını ve arkadaşlık yapmasını engelleme																		
28	Arkadaşlarını kendisine karşı kıskırtarak aralarının bozulmasına çalışma																		
29	Aleyhinde söylentiler çıkarma ve yayma																		
30	Yapmadığı şeylerle ilgili iftira ve asılsız söylentiler ile suçlanma ve zor duruma düşürülme																		
31	Hakkında çeşitli yerlere çirkin yazılar yazma																		

24	Hiçbir şeyin daha iyi olamayacağını düşünüyorsunuz.					
25	İnsanlardan en kötüsünü beklemeye eğiliminiz vardır.					
26	Çekici/Hoş biri olduğunuzu düşünmüyorsunuz.					
27	Başınıza gelen bir olayda utanç duyarsınız.					
28	Engellemeye ne kadar uğraşsanız da dertlerden kurtulamayacağınızı hissediyorsunuz.					
29	Geleceğinizin umut vaat edici olduğunu hissetmiyorsunuz					
30	Bir haber alacağınız da aklınıza en kötüsü gelir.					
31	Başkalarının arasındayken kendinizi küçük görüyorsunuz.					
32	Size bir şey yapıldığında kendinizi suçlu hissedersiniz.					
33	Hayatınızın kontrolünüzün elinizde olmadığı kanısındasınız.					
34	Hayatınızın asla düzelmeyeceğini düşünüyorsunuz					
35	Geçmişte sizden yararlanmaya çalışan kişiler olduğunu düşünüyorsunuz.					
36	Kendinize aptal veya çirkin diye hitap edersiniz.					
37	Muhtemelen sizin suçunuz olmasa bile istenmeyen bir durumda kendinizi suçlarsınız.					
38	Hayatın size fazla seçenek sunmadığını hissediyorsunuz.					
39	Geleceği dair umutlu değilsiniz.					
40	Haksızca eleştirilmeyi veya aşağılanmayı beklersiniz.					

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Subaşı Yusuf

Uyruğu : T.C.

Medeni hali : Bekar

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	İstanbul Gelişim Üniversitesi	2022
Lisans	İstanbul YeniYüzyıl Üniversitesi	2019
Lise	Muş Rekabet Kurumu Lisesi	2012

Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2019	Muş Karşıyaka Rehabilitasyon Merkezi	Psikolog

Yabancı Dil

İngilizce